

Медицький І.Б.

Запобігання злочинності

Міністерство освіти і науки України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Прикарпатський юридичний інститут

Медицький І.Б.

Запобігання злочинності

Навчальний посібник

Івано-Франківськ
-2008-

ББК 67.9 (4 УКР) 308
УДК 343.2
М 42

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист №1.4/18-Г-1134 від 21.05.08р.)*

Медицький І.Б. Запобігання злочинності: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ, 2008. – 231 с.

Медицький І.Б. доцент кафедри кримінального права та кримінології Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Рецензенти:

Фріс П.Л. – доктор юридичних наук, доцент, завідуючий кафедрою кримінального права та кримінології Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Богатирьов І.Г. – доктор юридичних наук, доцент, завідуючий кафедрою кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Василевич В.В. – кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 8 від 28 березня 2008 року)

У посібнику розглянуто основні положення, які стосуються концептуальних засад діяльності із запобігання злочинності, зокрема: об'єктів профілактичного впливу, мети, завдань і принципів його здійснення, суб'єктів реалізації, кримінологічних заходів запобігання окремим видам злочинності в Україні. Здійснений аналіз кримінологічної політики України кінця ХХ – ХХІ століть, окреслено напрями її подальшого розвитку.

Посібник призначений для викладачів, аспірантів і студентів (курсантів) вищих юридичних навчальних закладів та факультетів.

З М І С Т

	Стор.
ПЕРЕДНЄ СЛОВО	4
РОЗДІЛ 1 Загальнотеоретичні питання запобігання злочинності.	5
1.1. Поняття, принципи і система запобігання злочинності	5
1.2. Основні напрямки загальносоціального запобігання злочинності	24
1.3. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам	40
РОЗДІЛ 2 Правоохоронні органи як суб'єкти запобігання злочинам	64
2.1. Запобігання злочинам органами внутрішніх справ	64
2.2. Запобігання злочинам органами прокуратури	78
2.3. Запобігання злочинам в установах виконання покарань	84
РОЗДІЛ 3 Кримінологічна характеристика і запобігання окремим видам злочинності	92
3.1. Економічна злочинність та заходи запобігання	92
3.2. Організована злочинність та заходи запобігання	103
3.3. Рецидивна злочинність та заходи запобігання	111
3.4. Злочинність неповнолітніх та заходи запобігання	119
3.5. Наркозлочинність та заходи запобігання	128
3.6. Злочинність у сфері нелегальної міграції та заходи запобігання	137
РОЗДІЛ 4 Кримінологічна політика України	146
ДОДАТКИ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	219

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Період становлення України як незалежної та самостійної держави, характеризується і явищами деструктивного характеру, а саме – підвищеним рівнем злочинності, яка на сучасному етапі становить реальну загрозу національним інтересам. Кризовість суспільства в економічній, політичній, ідеологічній підсистемах життєдіяльності продовжують викликати до життя кількісні та якісні зміни у показниках цього феномену та подальше ускладнення криміногенної ситуації. Існуюча ситуація, безперечно, потребує реалізації добре продуманої стратегії протидії злочинності, на перший план у якій повинні виходити заходи не стільки карального кримінально-правового, як запобіжного впливу, які є більш дієвими, раціональними і гуманними та принесуть, як уявляється, максимально можливий позитивний результат.

Можна констатувати той факт, що загальна теорія запобігання злочинності в нашій державі не отримує належного їй розвитку та уваги, використовуючи при цьому здобутки ще радянських науковців, найбільш значимі праці яких припадають на 70-80 роки минулого століття. Ситуація змінюється із виходом у світ кримінологічних праць, присвячених окремим проблемам запобігання делінквентній поведінці громадян, темам, пов'язаним із економічною та організованою злочинністю, корупцією, злочинністю у сфері використання високих технологій тощо. Однак і надалі, досліджуючи питання профілактики, автори застосовують власну методологію та понятійний апарат, що нерідко призводить до появи діаметрально протилежних концепцій та значних труднощів у навчальному процесі при вивченні відповідних дисциплін.

Даний навчальний посібник призначений для студентів, які вивчають кримінологію та досліджують питання запобігання як загалом злочинності, так і конкретним суспільно-небезпечним проявам зокрема. Автор спробував систематизувати наявні у цій області підходи, запропонувати по окремих аспектах своє бачення проблемних питань і напрямків їх розв'язання та, по можливості, зрозуміло їх викласти.

РОЗДІЛ 1

Загальнотеоретичні питання запобігання злочинності.

1.1. Поняття, принципи і система запобігання злочинності

На сучасному етапі основними напрямками становлення України як демократичної, соціальної, правової держави з ринковою економікою є покращення кількісно-якісних показників її економічного розвитку, ефективне функціонування державного механізму та владних інститутів – його складових, утвердження курсу, спрямованого на забезпечення достатніх матеріальних і духовно-культурних можливостей наших громадян. Безумовно, що вирішення такого роду великомасштабних суспільних проектів не уявляється можливим без інтенсивного використання методів і засобів соціального контролю за процесами дестабілізуючого, руйнівного змісту, які, на жаль, супроводжують процес появи нових державних утворень на політичній карті світу. Взагалі під **соціально-правовим контролем** розуміють цілеспрямовану організацію життя та діяльності громадян на основі законів, зміст та виконання яких є прозорим і зрозумілим, доступним для їх відслідковування громадськими організаціями, політичними партіями та іншими утвореннями громадянського суспільства, засобами масової інформації, парламентом, правоохоронними й іншими виконавчими органами, судами, а за недотримання законів незворотно настає цивільно-правова, дисциплінарна, службова, адміністративна і кримінальна відповідальність [89, с.272]. Соціальний контроль виступає найбільш важливим напрямком загальносоціального запобігання злочинності.

Ще на ранніх етапах існування суспільства кращі його представники зрозуміли, що стримувати злочинність тільки за допомогою покарання неможливо. Виникло розуміння, що раціональніше запобігти злочину, щоб не бути вимушеним карати за його вчинення. Давньогрецький філософ Платон вважав, що у суспільстві повинно діяти ідеальне законодавство, яке мусить відвертати людей від злочинів. Інший видатний філософ Аристотель стверджував, що суспільство необхідно влаштувати таким чином, щоб воно

боролося із негативними звичками та традиціями, які суперечать розумові. У відомому трактаті “Про дух законів” Ш. Монтеск’є обґрунтував положення про розподіл влади у суспільстві, де панує право, та сформулював вимогу, що «хороший законодавець піклується не стільки про покарання за злочин, скільки про його запобігання» [87, с.103].

Про те, що краще запобігти злочину, ніж карати за його вчинення, писали і засновник теорії кримінального права Ч. Беккарія, і великий мислитель XVIII ст. Ф.-М. Вольтер та багато інших видатних вчених [102, с.178].

В українській літературі XVIII-XIX ст.ст. ідеї про переваги профілактики злочинів над покараннями за їх вчинення, про те, що головне у боротьбі із злочинністю не покарання, а її запобігання, яке ґрунтувалося б на прогресивних перетвореннях у суспільстві, ідеї загальної превенції розвивали П.І. Пестель, Л.С. Белогриць-Котляревський, С.Ю. Десницький, О.Ф. Кістяківський, Л.Є. Владимиров, у тогочасній російській – О. Радищев, М. Чернишевський, О. Герцен та ін. О. Радищев, наприклад, вказував, що серед засобів верховної влади, якими вона підтримує діяння громадян у межах закону, слід виділити ті, що забороняють, ті, що заохочують і ті, що запобігають [47, с.322].

На жаль, ідеї загальносоціального запобігання злочинності та кримінологічної профілактики злочинів, починаючи з Жовтневого перевороту 1917 р., не отримали свого подальшого логічного розвитку, оскільки в тогочасній кримінальній політиці Радянської держави утвердилась думка про те, що саме невідворотність покарання є головним чинником у боротьбі зі злочинністю. Особливо яскраво це виявилось у політиці часів сталінського тоталітаризму. І тільки починаючи з 60-х рр. минулого століття, профілактика злочинності знову стала розглядатися як основний напрямок політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені-кримінологи, як Г.А. Аванесов (“Кримінологія і соціальна профілактика”), М.М. Бабаєв (“Значення профілактики у боротьбі із злочинністю”), А.Е. Жалинський (“Спеціальне попередження злочинності в СРСР”), А.П. Закалюк (“Прогнозування і попередження індивідуальної злочинної поведінки”, “Громадський вплив і попередження правопорушень”),

В.С. Зеленецький (“Попередження злочинів слідчим”, “Загальна теорія боротьби із злочинністю”), В.К. Звирбуль (“Діяльність прокуратури по попередженню злочинності”, “Боротьба із злочинністю неповнолітніх у великих містах”), К.Е. Ігошев (“Вступ до курсу профілактики правопорушень”, “Соціальні аспекти попередження правопорушень”), В.М. Кудрявцев (“Причини правопорушень”), А.Г. Лекар (“Основні проблеми теорії і практики попередження злочинів органами охорони громадського порядку”, “Профілактика злочинів”), А.Ф. Лопушанський (“Слідча профілактика злочинів: досвід, проблеми, рішення”), Г.М. Мінковський (“Предмет кримінологічної профілактики і деякі проблеми її ефективності”, “Поняття і система засобів попередження злочинності серед молоді”), А.Б. Сахаров (“Соціальна система попередження злочинності”, “Роль кримінологічної науки в попередженні злочинності”), А.П. Тузов (“Профілактика правопорушень серед молоді”), А.С. Шляпочников (“До питання про класифікацію мір попередження злочинності”) та ін.

Запобігання злочинності у буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Окремі вчені звертають увагу на некоректність застосування терміна «запобігання» щодо злочинності, яка вже існує та, очевидно, ще довго буде мати місце, а запобігти можна, мовляв, лише тому, чого ще немає [95, с.138]. Інші ж науковці притримуються діаметрально протилежної позиції, вважаючи, що використання цієї дефініції у науковому обігу є виправданим з певних міркувань. По-перше, запобіжна діяльність щодо злочинності безпосередньо спрямовується не проти неї у тому вигляді (обсязі), в якому вона існує на теперішній час, а стосовно чинників, що її зумовлюють. Ця діяльність здійснюється, насамперед, з метою перервати дію останніх і тим самим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності у сучасних параметрах та їхньому збільшенню. По-друге, злочинність дійсно є соціальним феноменом, що виявляється у кримінальній активності частини членів суспільства, на високому загальному рівні обумовлений певними об'єктивними соціальними явищами та передумовами, станом суспільних відносин, дії яких неможливо запобігти безпосередніми упереджувальними

заходами. Але у кількісному відношенні кримінальна активність, а це єдиний реальний вияв злочинності, може і повинна бути скоригованою. Цим досягається скорочення розмірів злочинності, що й становить нині мету її запобігання [47, с.318-319]. В подальшому у посібнику термін “запобігання” буде вживатися у контексті саме злочинності як певного негативного соціального феномену.

Перш ніж переходити до детальнішої характеристики цього виду соціальної діяльності, доцільно визначитися із понятійним апаратом, адже у науковій літературі, та й на практиці використовуються різні терміни: «попередження», «профілактика», «припинення», «превенція», «запобігання», «відвернення» тощо. У буквальному розумінні «профілактика» означає сукупність заходів, які запобігають чому-небудь чи попереджують від чого-небудь [120, с.574-575], «превентивний» – запобігаючий чому-небудь, попереджуючий що-небудь, [135, с.1064]. Не існує єдиної думки щодо тлумачення і співвідношення цих термінів. Одні вчені вважають, що розмежування термінів «запобігання» і «профілактика» носить умовний характер і їх можна використовувати як рівнозначні [133, с.131], що таке розмежування є надуманим і немає теоретичного та практичного сенсу [95, с.136-137]. Інші ж автори вважають за необхідне розмежовувати вказані терміни, пов’язуючи їх із різними рівнями, напрямками та видами вказаної діяльності. Наприклад, В.В. Голіна, А.Ф. Зелінський пропонують усі форми та заходи превентивного характеру об’єднати терміном «попередження», а «профілактикою» називати заходи щодо усунення або нейтралізації криміногенних чинників. З позиції А.П. Закалюка, вказані терміни відрізняються не лише етимологічно, а й за змістом, що пов’язано із їх застосуванням для визначення запобіжної діяльності на різних її етапах, а головне – для виконання різних функцій, завдань, різних за спрямованістю та конкретним змістом заходів, через які реалізуються ці завдання [47, с.320]. На його думку ці терміни повинні тлумачитися наступним чином: під «профілактикою» слід розуміти діяльність по недопущенню формування, розвитку та реалізації причин і умов злочинності та злочинних проявів загалом;

«відвернення» означає діяльність щодо недопущення загрози реалізації мотивації особи у мотиві конкретного злочину, намірі його вчинити; «припинення» має місце тоді, коли є потреба не допустити реалізації особою злочинного наміру, якщо нею вже здійснюються підготовчі і первинні дії щодо досягнення злочинного результату. Термін «запобігання» втілює у собі найбільш загальне упереджувальне значення, яке проявляється незалежно від стадії недопущення та перешкоджання вчиненню злочинів, а значить і злочинності в цілому [47, с.319-320]. Не заглиблюючись у питання етимологічно-змістовного трактування цих термінів, зазначимо, що в посібнику вони вживаються у якості слів-синонімів.

Дефініцій поняття запобігання злочинності у кримінологічній літературі (як зарубіжній, так і вітчизняній) теж існує чимало.

У радянській літературі «запобігання» злочинності розглядалось як «широкий комплекс взаємопов'язаних заходів, які проводяться державними органами і громадськістю з метою викорінення злочинності та причин, що їх породжують» [156, с.180-181].

А.А. Герцензон визначав запобігання злочинності як «реалізацію всієї системи державних і громадських заходів, заходів виховного, культурного та економічного характеру, пов'язаних у необхідних випадках із заходами примусу» [цит. за 7, с.115].

На думку Н.Р. Миронова, поняття профілактики злочинності слід розглядати в широкому розумінні – як «комплекс заходів, які застосовуються державними органами і громадськими організаціями з метою повного викорінення злочинності» [цит. за 7, с.115].

Автори монографії “Профілактика злочинів” тлумачать профілактику злочинів як «особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробці та здійсненні системи цілеспрямованих заходів з виявлення та усунення причин злочинів, умов, які сприяли їх вчиненню, а також у певному попереджувальному впливі на осіб, схильних до протиправної поведінки» [14, с.26].

Є. Бафія вживає термін запобігання злочинності у значенні «вчення про систему заходів (програму), які із урахуванням даних інших наук, і, зокрема інших розділів кримінології, слід впровадити в життя, щоб обмежити соціальне явище злочинності» [7, с.122].

А.Ф. Зелінський пропонує цим поняттям охоплювати «систему заходів, які вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють (профілактики), а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів» [53, с.140].

М.В. Щедрин вважає, що «запобігання злочинності – це специфічний різновид соціального управління, метою якого є зменшення ймовірності злочинної поведінки, для чого суб'єкт, використовуючи весь комплекс законних заходів впливу (в тому числі і примусових), стимулює включення об'єкту в систему суспільно корисних відношень та обмежує його негативні зв'язки» [176, с.8].

Г.А. Аванесов термін профілактики злочинів подає у двоякому розумінні. В широкому розумінні цього слова, на його думку, профілактика означає «недопущення конкретних злочинів, охорона окремих членів суспільства від вчинення ними правопорушень, винних протиправних діянь, що представляють собою злочини». У вузькому розумінні слова під профілактикою слід розуміти, аргументує свої положення вчений, «діяльність по виявленню причин злочинів, умов та обставин, які сприяють їх вчиненню, і осіб, які можуть вчинити злочин (в силу їх антигромадського спрямування), діяльність по проведенню з ними необхідних попереджувальних заходів» [цит. за 62, с.12-13].

В.Є. Емінов визначає запобігання злочинності як багаторівневу систему заходів і суб'єктів, що їх здійснюють, спрямовану на: «а) виявлення та усунення або послаблення і нейтралізацію причин злочинності, окремих її видів, а також умов, що їм сприяють; б) виявлення та усунення ситуацій на певних територіях чи в певному середовищі, які безпосередньо мотивують чи провокують вчинення злочинів; в) виявлення в структурі населення груп підвищеного кримінального ризику та його зниження; г) виявлення осіб,

поведінка яких вказує на реальну можливість вчинення злочинів, і здійснення щодо них стримуючого і коригуючого впливу, а у випадку необхідності – і на їх найближче оточення» [89, с.265-266].

З точки зору А.П. Закалюка, під запобіганням злочинності необхідно розуміти «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [47, с.324].

Таких визначень терміну «запобігання» злочинності можна в якості прикладу навести ще чимало, однак є цілком зрозумілим, що мова йде про діяльність саме по стримуванню злочинності та можливому зменшенню її рівня і говорити про повне викорінення злочинності навіть як про потенційну мету цієї діяльності було б перебільшенням.

Основною метою профілактики злочинності як окремого виду соціального управління є:

- 1) обмеження дії негативних явищ і процесів, взаємопов'язаних із злочинністю;
- 2) усунення (нейтралізація) детермінант злочинних проявів;
- 3) ліквідація криміногенних факторів у мікросередовищі особи, які формують її антисуспільну позицію і мотивацію злочинної поведінки;
- 4) превентивний вплив на особу, яка за своїм антисуспільним способом життя здатна вчинити злочин.

У відповідності до зазначених на узагальненому рівні цілей, завданнями профілактики виступатимуть: 1) виявлення й аналіз явищ, процесів і обставин, які виступають детермінантами злочинів; 2) вивчення чинників, що призводять до формування особи злочинця та реалізації злочинних намірів; 3) встановлення кола осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, і цілеспрямований профілактично-виховний вплив на них; 4) усунення або нейтралізація криміногенних факторів на загальносоціальному та індивідуальному рівнях.

Як і кожна діяльність, що здійснюється уповноваженими державою органами та зачіпає права і інтереси громадян нашої країни, профілактика злочинності також повинна здійснюватись на основі певних принципів, тобто керівних ідей, які впливають як із відношення суспільства до методів боротьби із злочинністю, так і з способів їх вираження в правових нормах, зокрема в нормах кримінального права. Їх можна розділити на такі групи:

- 1) загальноправові;
- 2) управлінські;
- 3) спеціально-профілактичні.

Чільне місце у системі загальноправових принципів профілактики злочинності займає принцип *законності*. У відповідності до нього всі профілактичні заходи повинні здійснюватись у рамках закону і ніяке прагнення до ефективності не може виправдати його порушення. Законність діяльності по профілактиці злочинності передбачає наявність та розвиток правової бази, неухильне виконання її вимог. Іншими словами, наявність достатнього правового регулювання на рівні закону та підзаконних нормативно-правових актів завдань, методів, форм профілактики, прав та обов'язків суб'єктів (учасників) цієї діяльності, підстав для застосування заходів індивідуально-профілактичного впливу, гарантій законних інтересів осіб, у відношенні до яких вона здійснюється. Слід сказати, що в Україні, на жаль, ще немає законодавчого акту, який би повністю був присвячений профілактиці злочинності. Таке сучасне становище у державі, коли регламентація здійснення різноманітних профілактичних заходів закріплюється у численних нормативно-правових актах різних галузей права у розпорошеному вигляді, вже не може нікого задовольняти та потребує зміни. Тому в першочергових планах нашого парламенту мусить бути прийняття Закону України «Про профілактику правопорушень» – нормативно-правового акту, який своєю метою мав би створення правової бази для ефективної діяльності суб'єктів профілактики з виявлення і усунення причин та умов правопорушень, здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення правопорушень; який чітко б визначав принципи профілактики правопорушень, коло суб'єктів

профілактики, владні повноваження та правову основу їх діяльності, встановлював перелік ефективних заходів профілактичного впливу та порядок їх застосування. Основні проблеми при прийнятті даного Закону пов'язані з тим, що правові настанови, які регулюють попередження правопорушень, включаються до складу багатьох галузей права, що створює перешкоди у приведенні їх до певної цілісності та чітко означеної системи у рамках одного законодавчого акту.

Правове регулювання профілактики злочинності повинно враховувати сучасні демографічні, соціальні, економічні, ідеологічні (ціннісні), психологічні, політичні реалії держави та суспільства. Водночас не можна допускати декларативності, яка може знецінити профілактичну діяльність як нову галузь права, що тільки розвивається.

Демократизм у профілактиці злочинності означає, що вона здійснюється:

- а) під контролем органів представницької влади відповідного рівня;
- б) за безпосередньої участі і під контролем громадських об'єднань та формувань, роль яких у цьому зв'язку не можна зводити лише до ролі «помічників» державних органів;
- в) із врахуванням результатів постійного моніторингу громадської думки.

Гуманізм і справедливість профілактичної діяльності означає: особи, щодо яких вона здійснюється, розглядаються як суб'єкти взаємодії з органами профілактики, а не як безправні об'єкти; ставиться завдання якомога раніше виявити та запобігти подальшому розвитку криміногенних процесів, щоб мінімізувати шкоду для особистості, суспільства і держави; профілактичний вплив повинен розпочинатися із застосування менш жорстких заходів, і лише за їх недостатності здійснюється перехід до більш інтенсивного впливу. Говорячи про гуманізм як про принцип профілактичної діяльності, не можна зводити його до вимоги «не нашкодь» стосовно осіб, що втягуються до сфери профілактики. При всій важливості цього принципу повинен враховуватись й інший аспект, а саме: значення профілактичної діяльності в цілому, її напрямків, конкретних мір для досягнення стабільності в суспільстві, прав, свобод та законних інтересів його громадян, які можуть опинитися на місці

потерпілих від злочинів. Тому мінімізація запобіжного впливу виправдує себе лише до того моменту, коли вона вступає у протиріччя із цілями профілактичної діяльності. Іншими словами, принципи гуманізму та справедливості у взаємодії із іншими принципами профілактики злочинності знаходять свій вираз у вимозі своєчасності та необхідної достатності профілактичних мір будь-якого рівня, етапу, виду, напрямку, а не у самоцільно проголошеній максимальній мінімізації їх інтенсивності.

Оскільки профілактика злочинності є специфічним різновидом соціального управління, то діяльність із профілактики злочинів повинна відповідати усім вимогам, що до нього висуваються. Специфіка діяльності щодо профілактики злочинів полягає у тому, що значна її частина пов'язана із примусом, вторгненням у сферу особистого життя, з обмеженням конституційних прав та свобод особистості. До управлінських принципів профілактики злочинності відносяться:

- *принцип системності*, який включає в собі:
  - а) підхід у профілактиці злочинності як до особливої сфери соціального управління;
  - б) комплексність заходів, взаємодію суб'єктів профілактики, що досягається шляхом програмування профілактичної діяльності, а також правових і організаційних заходів у її координації.

Про системність профілактики злочинності свідчить і поєднання різноманітних рівнів, етапів профілактичної діяльності. Системний підхід до розробки і здійснення мір профілактики злочинності вимагає розуміння дії різних ланок профілактичної діяльності, диференційованих за масштабом, функціями, властивостями і в той же час взаємопов'язаними у вирішенні профілактичних завдань;

- *принцип об'єктивності*, який вимагає максимального співвіднесення керованих процесів із закономірностями та тенденціями розвитку соціальних процесів. Стосовно профілактики злочинності це означає, що такого роду діяльність неможлива без пізнання та врахування закономірностей функціонування об'єкта та соціуму в цілому;

- *принцип основної ланки*, який дозволяє віднайти головне завдання діяльності у профілактиці злочинів, виділити головну чи декілька проблем та сконцентрувати на їх вирішенні всі наявні ресурси;

- *принцип оптимальності та ефективності*, який вимагає, щоб при найменшій затраті сил та засобів, матеріальних та фінансових ресурсів був отриманий найбільш прийнятний результат у найкоротший термін. Показником ефективності стає сповільнення темпів росту, стабілізація, зменшення рівня злочинності та її окремих видів в державі, регіоні, галузі соціальної життєдіяльності і т.п., а також якісне підвищення соціально-профілактичної активності населення, державних і недержавних господарських, наукових та інших структур, підтримки профілактичної роботи громадською думкою. Необхідною передумовою ефективності діяльності щодо профілактики злочинності є її соціальна та економічна обґрунтованість, тобто відповідність розроблюваних та здійснюваних мір фактичній наявності, «вазі», тенденціям криміногенних процесів, явищ, ситуацій і можливостям вплинути на них у конкретних умовах з допомогою даних засобів.

Не менш значну увагу необхідно приділити спеціально-профілактичним принципам, серед яких вирізняють наступні:

- *принцип громадського осуду злочинної поведінки*. Необхідним елементом профілактики злочинності стає атмосфера загальної солідарності у неприйнятті цього соціального феномену. Результати зниження рівня злочинності можуть бути незначними, якщо в суспільстві панують суперечливі думки про генезис злочинності, методи боротьби з нею. Цей принцип здійснюється, з одного боку, шляхом розробки заборон, які переконують у небезпеці протиправних діянь, формуванні законодавцем у громадян негативного ставлення до окремих видів поведінки, з іншого – шляхом стимулювання активності сил, які протидіють злочинності, їх поповнення та надання підтримки у формі практичної діяльності державних органів. Принцип громадського осуду злочинної поведінки тісно пов'язаний із системою моральних оцінок. Якщо мораль розуміти як систему цінностей, то це означає, що людське життя і його

елементи усвідомлюються як цінність, котра схиляє людину до її визнання та викликає почуття провини у випадку протилежних дій;

- *принцип адекватності методів та засобів профілактики криміногенної ситуації.* Основною передумовою профілактичної діяльності є з'ясування зв'язків та функцій, які мають кримінологічне значення. Профілактика може впливати лише із знань про злочинність, її генетичні та динамічні фактори. Відповідно до названих принципів при розробці програм профілактики і конкретних профілактичних заходів слід керуватися не тільки загальною теорією генезису та динаміки злочинності, а й типами криміногенних ситуацій і знаннями про дію домінуючих криміногенних факторів при вчиненні конкретних злочинів і на основі цього застосовувати необхідні адекватні засоби;

- *принцип систематичності та багатоплановості профілактичних заходів.* Профілактичні заходи слід розглядати як постійний, нормальний елемент організації державної та громадської діяльності, хоча це не заперечує існування форм діяльності, які носять тимчасовий характер. У будь-якому випадку вони повинні бути складовою частиною широкої програми профілактичних заходів, створеної на базі комплексних глибинних знань про злочинність, форми і методи її подолання тощо. Цей принцип зумовлює необхідність розробки програм профілактичної діяльності, як глобальних, так і спеціальних, і підкреслює, що навіть невеликі за масштабом профілактичні заходи мають значення для боротьби із злочинністю, якщо вони проводяться систематично і носять масовий характер;

- *принцип невідворотності розкриття злочинів.* Уявлення про злочинність як негативне явище будуть неповними, якщо поза увагою залишиться її латентність, тобто прихованість, невиявленість, неявність окремих її частина, інформація про яку не надійшла до державних органів і, відповідно, не потрапила до статистики. Значна кількість невиявлених злочинів є, як правило, фактором, що сприяє злочинності, оскільки її наявність створює почуття безкарності у злочинців. Латентність завжди буде високою, адже занадто багато різноманітних інтересів (політичних, особистих, корисливих)

зійшлися у цій проблемі. Однак в інтересах справи необхідно досягнути з допомогою наявних методів і засобів показник злочинності, який би наближався до істинного. Виявляти та протидіяти латентній злочинності можна за допомогою різноманітних методів і заходів, однак основним засобом обмеження кількості латентних злочинів залишатиметься високе розкриття злочинів;

- *принцип переваги профілактичних засобів перед засобами кримінальної репресії.* Кримінальне право повинно бачити у кримінальній репресії тільки допоміжну функцію профілактики злочинності. За допомогою одних тільки покарань неможливо вирішити основні проблеми, оскільки детермінанти злочинності є дуже складними чинниками із внутрішньою побудовою. Будь-яка соціальна проблема в державі потребує ретельного пошуку шляхів до її вирішення, які б насамперед включали у собі заходи недопущення її появи у майбутньому, і тільки потім – заходи відповідальності до осіб, винних у її виникненні. Не слід забувати також про необхідність врахування можливостей зростання рівня злочинності внаслідок вирішення конкретних соціальних проблем. Варто згадати лише про будівництво в колишньому СРСР Байкало-Амурської магістралі, після завершення якої держава б отримала залізничний вихід до Тихого океану – і як результат – розв'язання багатьох труднощів. Однак натомість, внаслідок чисельних негативних факторів (робота на будівництві відвертих злочинців, які поширювали свій вплив на новоприбулу молодь, неприйнятні умови проживання тощо) Сибір отримала в кінцевому підсумку різке зростання рівня злочинності, наслідки якого ліквідовувались ще протягом тривалого часу;

- *принцип залежності кримінальної політики від кримінологічних знань про злочинність.* Кримінальна політика, яка проявляє себе як в законодавстві, так і в практиці призначення покарань судами, повинна виходити із знань про злочинність, зокрема із знань про генезис та динаміку цього явища. Органи державної влади, розробляючи і застосовуючи конкретні програми з боротьби із злочинністю, повинні оперувати достовірними даними про причини цього негативного соціального явища, які, в більшості випадків, лежать у соціальній

сфері життя нашого суспільства, а також про умови, що сприяють вчиненню злочинів. Для кримінальної політики у відношенні проблеми призначення покарання важливо знати динаміку злочинності, оскільки злочинність в жодній державі, в жодній соціально-політичній системі не може залишатися статичною величиною – її рівень, підкорюючись внутрішнім закономірностям цього явища і в той же час віддзеркалюючи глибинні чи відкриті протиріччя у розвитку суспільних відносин, то зростає, то проявляє тенденції до зменшення;

- *принцип науковості*. Науковість як принцип профілактики передбачає:

- а) забезпечення відповідності розроблюваних завдань та заходів профілактичної діяльності соціальній і кримінальній ситуації та її тенденціям, а також основним цінностям суспільства, існуючим можливостям кадрового, ресурсного забезпечення та рівню правового регулювання; б) державне замовлення на наукові розробки у сфері запобігання злочинності, здійснюване на основі прогнозу розвитку ситуації та врахування практичних потреб; в) створення організаційної бази для експериментальної перевірки наукових розробок та їх супровід у процесі впровадження; г) створення сучасної інформаційної бази на комп'ютерних програмах та носіях, яка забезпечуватиме моніторинг ситуації, її прогноз у співставленні до стану профілактичної діяльності; д) використання сучасних методів оцінки ефективності профілактичної діяльності на основі виявлення кореляційних та змістовних зв'язків між рішеннями, які приймаються та виконуються для запобігання злочинності, і змінами у її кількісно-якісних характеристиках (в цілому і по окремим видам в масштабі держави, регіону, місцевості); для оцінки ефективності профілактичної діяльності матиме суттєве значення відслідковування змін громадської думки з питання про рівень безпеки від злочинних посягань; е) обов'язкове проведення кримінологічної експертизи проектів законів, нормативно-відомчих актів, соціально-економічних програм розвитку і т.д. з метою науково обґрунтованого аналізу та прогнозування тих чи інших можливих криміногенних наслідків і вжиття своєчасних заходів по їх недопущенню.

Втілення в життя принципу науковості дозволяє створити достатню за обсягом та надійністю інформаційну базу профілактики злочинності. Вона повинна забезпечувати своєчасність зібрання та необхідну повноту даних про стан об'єктів профілактичного впливу, обсяг та напрямки виконуваної роботи, її результативність. Зняття існуючих обмежень на публікацію окремих даних про зареєстровану злочинність, судимість, діяльність правоохоронних органів, даних статистики соціальних аномалій, прогнозних оцінок ситуації суттєво розширило б можливість розвитку необхідної інформаційної бази. Але потрібен також і науковий аналіз існуючої системи звітності та вже накопиченого масиву даних для оцінки їх зіставлення, співвідношення реєстрованої та нереєстрованої частини явищ, з якими йде боротьба, повноти збирання, узагальнення та оцінки цих даних.

Профілактика злочинності є системою, що об'єднує об'єкти профілактичного впливу, основні види (рівні) і форми профілактики, заходи запобіжного впливу, його суб'єктів.

Із врахуванням складного характеру детермінації, причинності злочинності, об'єкт профілактичного впливу – це: а) зовнішні для злочинності обставини, а якщо йде мова про індивідуальну злочинну поведінку – зовнішні для її суб'єкта – злочинця. В тому числі поведінка потерпілої від злочину особи, саме з нею пов'язується віктимологічна профілактика; б) процеси, які відбуваються у самій злочинності та призводять до все більшого її відтворення, часто розгорнутого, злочинної поведінки (розвиток організованої злочинності, втягнення неповнолітніх у вчинення злочинів і т.д.), або – і це безпосередньо стосується злочину – процесу, які залежать передусім від злочинця (продовження вживання ним наркотиків, проведення дозвілля у криміногенному чи прямо кримінальному середовищі і т.д.); в) процеси взаємодії злочинності і офіційного суспільства. Зокрема, зміцнення системи соціального контролю, контролюючих та правоохоронних органів [82, с.438].

Залежно від масштабу профілактичної діяльності в її системі вирізняють три основні види (рівні) – *загальносоціальний, спеціальний (кримінологічний) та індивідуальний.*

Загальносоціальний вид профілактики злочинності (загальна профілактика) охоплює діяльність держави, суспільства та їх інститутів, яка спрямована на розв'язання суперечностей в галузі економіки, соціального життя, у моральній сфері тощо. Цю діяльність здійснюють різні органи державної влади і управління, громадські формування, для яких функція запобігання злочинності не є основною або професійною. Профілактичний ефект досягається завдяки ефективній соціально-економічній політиці загалом.

Спеціальний (кримінологічний) вид (кримінологічна профілактика) полягає у цілеспрямованому впливі на криміногенні фактори, пов'язані з окремими видами й групами злочинної поведінки, наприклад, насильницькою або економічною злочинністю. Такі комплекси специфічних причин і умов злочинної поведінки усуваються або нейтралізуються у процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є виконанням їх основних професійних завдань.

Індивідуальний вид профілактики злочинності (індивідуальна профілактика злочинів) охоплює діяльність щодо конкретних осіб, поведінка яких вступає у конфлікт з правовими нормами.

Поряд із рівневою та видовою диференціацією запобіжну діяльність поділяють за масштабом (межами поширеності) здійснення на:

- *загальнодержавну* – в межах усієї країни;
- *регіональну або галузеву* – в межах регіону, міста, району, мікрорайону, галузі суспільних відносин;
- *об'єктову* – на конкретному об'єкті (підприємство, навчальний заклад);
- *індивідуальну* – стосовно конкретної особи та її мікро-соціальних умов [47, с.326-327].

Профілактична діяльність втілюється у відповідних формах, характер яких залежить від виду (рівня) профілактики злочинності та практики відповідних суб'єктів.

Загальносоціальна профілактика реалізується за допомогою державних планів економічного та соціального розвитку. Такі плани складаються як на державному, так і на регіональному рівні. Профілактичне значення цих планів

полягає в тому, що вони містять стратегію і тактику соціально-економічного розвитку держави (регіону) з урахуванням можливих криміногенних наслідків від реалізації закладених у нього заходів. За допомогою таких планів досягається єдність впливу на загальносоціальні причини злочинності всіх профілактичних заходів: економічних, політичних, соціальних, ідеологічних, культурних, технологічних та ін. Прикладами є Укази Президента України – «Про Основні напрями політики щодо грошових доходів населення України» від 07.08.1999 р., «Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року» від 24.05.2000 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації Стратегії подолання бідності в Україні» від 21.12.2001 р. і ін.

Спеціально-кримінологічна профілактика реалізується у формі відомчих і міжвідомчих планів або програм посилення боротьби зі злочинністю. У них передбачається система заходів, спрямованих на профілактику конкретних видів і груп злочинності, злочинності взагалі, на певній території (державна, регіон). Передбачувані програми заходів реалізуються за рахунок взаємодії і взаємо узгодженості діяльності окремих суб'єктів профілактики. Прикладами є Державна програма боротьби із злочинністю, ухвалена Верховною Радою України 25.06.1993 р., Комплексна цільова програм боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затверджена Президентом України 17.09.1996 р., Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затверджена Президентом України 25.12.2000 р., Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, прийнята Кабінетом Міністрів України 20.12.2006 р. (див. Додатки). Безумовно, ефективність запобігання злочинам залежатиме від узгодженості програм боротьби зі злочинністю з концепцією державного плану економічного та соціального розвитку держави.

Індивідуальна профілактика реалізується, як правило, у двох формах. Якщо йдеться про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретних злочинів, що були виявлені у процесі діяльності спеціальних суб'єктів, то це вимоги про вжиття заходів організаційно-управлінського, економіко-технологічного й ідеологічного характеру, які втілюються в особливому

процесуальному акті – приписі прокурора, поданні слідчого, окремій ухвалі суду. Якщо йдеться про особу конкретного злочинця, то застосовують програми індивідуального коригування його поведінки. У програмі відбиваються детальний портрет особи, характеристика основних факторів мікро середовища, формування її негативних рис, передбачаються диференційовані заходи профілактичного впливу і критерії ефективності їх застосування.

Суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані органи, організації, окремі особи, які у цій діяльності виконують хоча б одну з наступних функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. До них належать органи виконавчої влади, адміністрація державних колективних та приватних підприємств, установ, організацій, громадські організації й утворення, приватні особи, приватні розшукові та охоронні установи тощо.

В основу класифікації суб'єктів профілактичної діяльності ставлять передусім функціональну ознаку, тобто яке місце посідає серед їх функціональних обов'язків запобігання злочинності, який реальний вплив виконуваних ними функцій діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів.

На думку А. Зелінського, суб'єктів профілактичної діяльності необхідно поділяти на *спеціалізованих* і *неспеціалізованих*. *Спеціалізованими* суб'єктами є державні правоохоронні органи, а також недержавні об'єднання і організації, створені для охорони правопорядку, приватних осіб та підприємств; спеціалізовані комісії і комітети, що створюються на різних рівнях виконавчої влади для планування, координації та здійснення спеціально-кримінологічного запобігання злочинності; органи місцевого самоврядування також створюють комісії, що виконують профілактичні функції – комісії у справах молоді, спостережні, адміністративні і ін. До спеціалізованих громадських суб'єктів належать загони самооборони, добровільна народна дружина, товариські суди та інші громадські формування, основне завдання яких полягає у запобіганні

злочинним проявам і охороні громадського порядку. До *неспеціалізованих* суб'єктів належать всі інші структури, що здійснюють функції управління економікою, обороною, освітою, культурою та іншими сферами життя суспільства.

А.П. Закалюк поділяє суб'єктів запобігання злочинності на наступні групи:

а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування);

б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації);

в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій і ін.) [47, с.346].

З огляду на види (рівні) профілактичного впливу розрізняють суб'єктів *загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та індивідуальної профілактики* [133, с.137-138]. До першої групи належать державні, регіональні та місцеві органи влади й управління, а також громадські формування, які не виконують безпосередньо правоохоронних завдань (міністерства, департаменти, органи місцевого самоврядування, партії, профспілки, церква та ін.). До другої групи відносяться державні органи, які виконують правоохоронні функції (Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державна податкова адміністрація, Державний департамент з питань виконання покарань); державно-громадські органи, що виконують правоохоронні функції (служби у справах неповнолітніх, комісії у справах молоді, спостережні, адміністративні комісії та ін.); приватні й громадські структури та організації, що сприяють виконанню правоохоронних завдань (загони самооборони, добровільні народні дружини, товариські суди, приватні розшукові й охоронні

підприємства). Третя група об'єднує суб'єктів, які здійснюють індивідуальну профілактику – працівники державних правоохоронних органів (дільничні інспектори міліції, оперуповноважені служб карного розшуку, державної служби боротьби з економічною злочинністю, кримінальної міліції у справах дітей та ін.) та інших державних установ і організацій (наприклад, спеціальних навчальних закладів для неповнолітніх правопорушників), а також окремі громадяни (громадські інспектори державної автоінспекції та ін.).

Більш детально питання загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та індивідуальної профілактики злочинів, запобіжних заходів та повноважень суб'єктів їх виконання будуть розглянуті у наступних підрозділах посібника.

1.2. Основні напрямки загальносоціального запобігання злочинності

Загальносоціальна профілактика злочинності є визначальною підсистемою системи профілактики злочинів, яка охоплює найбільш масштабні, довготривалі та ефективні види діяльності, найбільш значні соціальні заходи у державі, та покликана забезпечити правомірну поведінку всіх членів суспільства. Соціальним адресатом загальної профілактики може виступати як усе населення держави, так і окремих її регіонів чи місцевостей.

А.Г. Лекар визначає загальну профілактику злочинів як «виявлення і усунення об'єктивних зовнішніх причин, що породжують злочини, і умов, котрі сприяють їх вчиненню, а також обставин, які полегшують досягнення злочинного результату» [цит. за 62, с.52]. Автори монографії «Профілактика злочинів» вважають, що це визначення потребує певного уточнення, і під загальною профілактикою злочинів розуміють «діяльність у виявленні причин злочинів та умов, що сприяють їх вчиненню, розробці та здійсненні мір, спрямованих на усунення таких причин і умов» [14, с.116]. Загальну профілактику злочинів розуміють також як «діяльність щодо виявлення детермінант злочинності, а також розробки і здійснення заходів, спрямованих на їх усунення чи нейтралізацію» [95, с.141].

Загальносоціальна профілактика проявляється через систему заходів економічного, політичного, ідеологічного, організаційного характеру, спрямованих на розвиток економіки, підвищення рівня життя громадян, які тим самим вирішують завдання ліквідації злочинності. Ці заходи не ставлять перед собою спеціальних цілей боротьби зі злочинністю та профілактики злочинів. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, стаючи основою, платформою спеціального запобігання, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності. Розглянемо механізм загальносоціальної профілактики на деяких прикладах.

Концепція забезпечення національної безпеки пріоритетні напрямки обґрунтовано пов'язує із усуненням деформацій в структурі економіки, подоланням спаду виробництва, підтримкою галузей, які являються основою розгорнутого виробництва та забезпечення зайнятості населення. Це, в свою чергу, вимагає стимулювання капітальних вкладень, розробки та впровадження сучасних технологій, розробки та здійснення цільових програм збереження ресурсів і економічного підйому депресивних областей тощо. Антикриміногенний ефект цих міроприємств буде здійснюватися по «ланцюжку»: збереження та створення нових робочих місць – зменшення безробіття і розширення можливостей працевлаштування молоді – зменшення так званої вимушеної злочинності, мотивація якої пов'язана із задоволенням елементарних життєвих потреб; зниження рівня побутової злочинності, мотиваційно обумовленої безнадією; обмеження злочинних форм соціального протесту (масові заворушення і т.д.). Втілення в життя цих заходів суттєво зменшить і можливості кримінального середовища по втягуванню до нього «резервів» із числа осіб, які не мають належних засобів до існування.

Інший «ланцюжок»: наведення порядку у регулюванні використання державної і комунальної власності, активізація державного контролю – зменшення економічної і службової злочинності, обмеження можливостей «відмивання» коштів та майна, здобутих злочинним шляхом; зменшення можливостей використання злочинних методів у конкурентній боротьбі тощо.

Аналогічне антикриміногенне значення мають заходи по забезпеченню своєчасної виплати заробітної плати, пенсій, стипендій. Очевидним є ефект загальносоціальних міроприємств, спрямованих на встановлення прийняттого прожиткового мінімуму та його коригування у відповідності до економічних показників розвитку держави. Заходи по фінансовій стабілізації, забезпеченню збирання податків окрім впливу на зниження рівня економічної та податкової злочинності створюють умови для самого існування спеціальної профілактики, яка вимагає, як і будь-яка інша діяльність, відповідного ресурсного забезпечення. Опосередковану, але важливу роль у цьому аспекті відіграють виховні і організаційні міроприємства по створенню умов для безперешкодної реалізації громадянами та їх об'єднаннями політичних і особистих прав, свобод, законних інтересів. Ці заходи, розраховані на створення і підтримання в суспільстві атмосфери стабільності та громадянської активності, стимулюють, у кінцевому підсумку, довіру населення до держави і готовність підтримати її зусилля по охороні законності та правопорядку.

Не менше значення для профілактики злочинності мають загальносоціальні заходи по підтримці розвитку освіти і культури у суспільстві, збереженню і розвитку нашого духовно-морального спадку. Достовірно встановлена чітка залежність між освітнім і культурним рівнем людей, їх вихованням та ризиком вчинення злочинів. Не можна недооцінювати у цьому сенсі значення педагогічного і правового виховання населення, як і протидії «анти вихованню», яке здійснюється рядом ЗМІ, що пропагують вседозволеність, жорстокість, підміну культури її сурогатами, елементи кримінальної субкультури тощо. Антикриміногенне значення притаманне і широкомасштабним заходам по боротьбі з забруднення екологічного та інформаційного середовища; міроприємств по підтримці позитивної діяльності у дозвіллі, які суттєво зменшують ризик «п'яних» і інших ситуативних злочинів.

Об'єктом загальної профілактики виступає злочинність та її причини, умови та обставини, які сприяють вчиненню злочинів. З точки зору спрямованості превентивних заходів у загальній профілактиці можна виділити об'єкти загального та більш окремого характеру. Наприклад, причини

злочинності як явища; причини окремих видів злочинності; умови й обставини, що сприяють настанню конкретного злочинного результату. Загальна профілактика злочинності може проявлятися у цілому ряді напрямків стосовно різних видів злочинів, різних сфер громадського життя, соціальних груп, галузей економіки та господарства тощо.

Характерними ознаками загальних заходів профілактики злочинності слід вважати: а) їх *всеохоплюючий та різносторонній характер*; б) *комплексність та взаємозалежність*; в) *радикальність*. Всеохоплюючий та різносторонній характер загальних заходів профілактики злочинів проявляється у тому, що вони проводяться у всіх сферах соціального життя, включаються у всі напрямки соціального розвитку: економіку, культурне будівництво, науку, техніку тощо. Комплексність та взаємозалежність загальних заходів профілактики злочинності впливає із системності соціальних процесів, зміст яких вони становлять. Комплексність загальних заходів являє собою фактор, який необхідно враховувати вже у момент їх планування. Взаємозалежність загальних заходів означає посилення профілактичного ефекту при їх поєднанні. І навпаки, відсутність свідомо закладеної у загальні заходи взаємодії різко знижує їх попереджувальний ефект. Радикальність загальних заходів означає, що вони призводять не тільки до самих різноманітних змін у тих сферах, у яких криються причини злочинності, а й до невідворотних, з історичної точки зору, змін.

Система заходів загальної профілактики включає у себе:

- заходи з виявлення та вивчення причин злочинності як явища;
- заходи з профілактики окремих видів злочинності;
- заходи з виявлення та усунення причин вчинення окремих груп та видів злочинів, умов, що їм сприяли;
- заходи з ліквідації об'єктивних обставин, які роблять можливим вчинення злочинів чи полегшують досягнення злочинного результату.

Загальними профілактичними заходами є: правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, медичні, психолого-педагогічні, соціально-культурні і технічні. Загальнопрофілактичні

заходи носять всеохоплюючий характер, визначаючи напрямки та методіку боротьби зі злочинністю. Це обумовлюється тим, що загальносоціальна профілактика злочинів забезпечується у першу чергу розвитком нашої держави як правової країни, країни, де найвищою соціальною цінністю визнається людина, створенням її матеріально-технічної бази.

Правові заходи профілактики злочинності повинні включати в себе:

- 1) удосконалення кримінального, адміністративного, трудового, цивільного, фінансового, сімейного та інших галузей законодавства з тим, щоб забезпечити оптимальні умови для виявлення, усунення, послаблення, нейтралізації причин та умов злочинів, загальної та індивідуальної превенції, ресоціалізації осіб, схильних до злочинів;
- 2) введення та вдосконалення правових заборон та обмежень, що сприятимуть запобіганню та припиненню виникнення умов злочинності (наприклад, регулювання торгівлі алкогольною продукцією; виготовлення, придбання, зберігання та носіння зброї і т.п.);
- 3) прийняття нових та вдосконалення існуючих адміністративно-правових норм, спрямованих на те, щоб заходами стягнень за правопорушення припинити формування звичок та стереотипів поведінки, які у певній ситуації можуть призвести до вчинення злочинів;
- 4) прийняття нових та вдосконалення існуючих кримінально-правових норм так званої подвійної превенції, спрямованих на те, щоб не допустити вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів шляхом притягнення до відповідальності осіб, які створили для цього відповідну обстановку;
- 5) прийняття та вдосконалення норм, заохочуючих припинення злочинних проявів та самозахист від них;
- 6) заохочення добровільної відмови від доведення злочину до кінця;
- 7) заохочення повного виявлення та розкриття злочинів;
- 8) правову регламентацію діяльності суб'єктів профілактики;
- 9) виховання правосвідомості з тим, щоб досягнути рівня дотримання правових норм із особистих переконань;
- 10) виховання профілактичної активності громадян, їх готовності допомагати відповідним органам у їх боротьбі зі злочинністю;
- 11) нормативне закріплення стандартів безпеки від злочинів.

Правове виховання, пропаганда юридичних знань мають своєю метою дати населенню необхідний мінімум юридичної освіти. Проте завдання правового

виховання можна буде вважати успішно вирішеними тільки тоді, коли люди будуть не тільки знати основні принципи нашого законодавства, але й керуватися ними. Для підвищення рівня правосвідомості громадян та їх поваги до закону необхідно, щоб:

- робота правоохоронних та інших державних органів, з якою населення пов'язує стан законності, силу закону чи його беспорядність, здійснювалась на відповідному рівні;

- не припинялась боротьба із корупцією в цих органах, що підриває авторитет держави та її посадових осіб і породжує у населення зневіру в справедливість законів, що приймаються;

- вживались заходи, спрямовані на ліквідацію «тіньової юстиції», що бере на себе функції правосуддя, яке може належати виключно народу і державі;

- була відновлена система правової освіти і виховання громадян та посадових осіб (через книговидавництво, радіо, телебачення, лекційну та іншу пропаганду права) [94, с.286].

До соціально-економічних заходів профілактики злочинності відносяться практично всі позитивні соціально-економічні перетворення у державі:

- *працевлаштування та вдосконалення організації праці*: заходи по створенню додаткових робочих місць, забезпеченню ритмічності виробництва, зменшенню понаднормових робіт; поширенню прогресивних форм праці;

- *підготовка та використання кадрів*: заходи по вдосконаленню системи професійної підготовки працівників та підвищення їх кваліфікації;

- *поліпшення умов праці робітників*: заходи по зменшенню малокваліфікованої та некваліфікованої праці; по зменшенню кількості працівників на шкідливих та особливо шкідливих роботах; виробничого травматизму, професійної захворюваності, тимчасової непрацездатності;

- *сфери вдосконалення матеріального стимулювання працівників*: заходи з поліпшення системи та практики преміювання, використання фондів матеріального заохочення; засобів матеріального стимулювання для підвищення рівня професійної кваліфікації кадрів;

• поліпшення умов проживання громадян, сфери культури і побуту: заходи по введенню у експлуатацію об'єктів житлового призначення; будівництву спортивних комплексів, оздоровчих профілакторіїв, з поліпшення практики обліку та розподілу житла; вдосконалення роботи підприємств побутового обслуговування та торгівлі.

Із заходами економічного і соціального характеру тісно пов'язані організаційно-управлінські заходи профілактики злочинності, до яких можна віднести:

- заходи з покращення обліку та зберігання майна;
- заходи, що мають на меті правильний підбір керівних кадрів;
- заходи по відшкодуванню шкоди із винних осіб.

До групи організаційно-управлінських відносяться заходи, пов'язані із вдосконаленням діяльності щодо профілактики злочинів, її нормативного, інформаційного та матеріального забезпечення. До організаційно-управлінських заходів належить також вдосконалення соціального контролю (державного і громадського) за роботою апаратів управління, її ефективністю з тим, щоб максимально обмежити масштаби недоліків та порушень, які сприяють існуванню та розширеному відтворенню корисливої, економічної, службової та іншої злочинності, в тому числі і корупційної. Профілактичний аспект соціального контролю включає, зокрема, заходи з вдосконалення контрольної-ревізійної та аудиторської діяльності.

До ідеологічних відносяться заходи, які усувають чи обмежують криміногенні фактори шляхом формування у членів суспільства моральної позиції, орієнтованої на базові загальнолюдські цінності: заходи, що формують у громадському середовищі думку нетерпимості до злочинів та інших правопорушень; заходи підвищення людської культури. Особливої уваги потребує молодь, яка в силу недостатньої сформованості світогляду та навичок соціальної життєдіяльності, різкої зміни ідеологічних цінностей у суспільстві особливо схильна до негативного впливу стандартів поведінки, що заповнили створений вакуум соціальних орієнтацій.

З ідеологічними тісно пов'язані заходи соціально-психологічного змісту. Вони спрямовані на формування в державі, окремих регіонах і місцевостях, в середовищі окремих контингентів та груп населення як атмосфери громадського спокою, впевненості у власній безпеці, так і готовності до взаємодопомоги, взаємопідтримки у тяжких життєвих ситуаціях, довіри до правоохоронних органів і т.п.

Медичні та психолого-педагогічні заходи профілактики включають:

1. профілактику поширення хвороб, які становлять собою небезпеку для оточуючих; лікування та ресоціалізацію таких осіб;

2. протидію поширенню форм поведінки, пов'язаних із соціальною дезадаптацією та відтворенням злочинності, – проституції, алкоголізму, наркоманії, безпритульності і безнаглядності, побутових конфліктів і т.п.;

3. соціальну, психолого-педагогічну, медичну допомогу носіям такого виду поведінки.

Самостійне місце в комплексних планах соціальної профілактики правопорушень відводиться соціально-культурним заходам. Сьогодні ми спостерігаємо несприятливий період в житті суспільства, для подолання якого необхідні великі зусилля не тільки самих діячів культури, гуманітарної і технічної інтелігенції, але й усього державного апарату. Затрати на культуру мінімальні, театри, клуби, бібліотеки, видавництва – їх функціонування викликає лише співчуття. Очевидно, як і в соціальній сфері, тут повинні бути вироблені пріоритетні міри, спрямовані на зміну культурної політики в кращу сторону. Від американізованої «масової культури» (в гіршому її варіанті) необхідно перейти до відновлення та розвитку справжніх художніх і моральних цінностей. Моральним обов'язком письменників, журналістів, інших творчих працівників повинні бути підтримка та поширення серед населення гуманістичних, демократичних ідей, захист норм моралі та права, виховання молоді в дусі поваги до особистості, турботи не про власні достатки, а про загальне благо. Підтримка науки, культури і освіти можлива лише за сприяння держави, в тому числі і шляхом прийняття необхідних для цього законів.

До технічних заходів відносяться різноманітні засоби та пристосування, які спрямовані на усунення перекручувань кількісних та якісних показників при виробництві, зберіганні й транспортуванні матеріальних цінностей, фальсифікації банківських операцій, запобіганні проникненням у сховища з метою розкрадання тощо, використання автоматів для визначення кількісних та якісних показників товару, впровадження технічної сигналізації, технічний захист документів. Мова йде, зокрема, про різноманітні вимірювальні прилади, автомати для фіксування виробничих процесів, зупинки механізмів при виникненні аварійних ситуацій; засоби охоронної сигналізації, прилади швидкого виклику працівників міліції тощо. Технічні засоби можуть бути пов'язані також із усуненням обставин, які сприяють виробничому травматизмові, аваріям на транспорті.

Детальна класифікація загальних заходів профілактики злочинів проведена А.С. Шляпочниковим. Розділивши їх на групи залежно від рівня проведення – загального, особливого та одиничного, А.С. Шляпочников також класифікує загальні заходи щодо рівня причин злочинності, які підлягають усуненню. Зокрема, він виділяє заходи, спрямовані на постійне усунення розмежування між містом та селом, фізичною та розумовою працею, зближення рівня життя різних соціальних груп; усунення негативних явищ, які супроводжують процеси міграції, урбанізації тощо [39, с.77].

М.М. Бабаєв, класифікуючи загальні заходи профілактики злочинності, виділяє при цьому чотири групи: нейтралізуючі та компенсуючі об'єктивні негативні явища, профілактуючі виникнення небажаних суб'єктивних явищ, тих, що ліквідовують їх.

Автори монографії “Профілактика злочинів” пропонують свою систему класифікації заходів загальносоціальної профілактики, головними критеріями якої є суб'єкти та об'єкти цих заходів, конкретні завдання, які стоять перед ними, організаційна форма, рівень врегулювання правом [14, с.116].

За *суб'єктом* заходи загальної профілактики поділяються на загальні і спеціальні. Під загальними слід розуміти такі заходи, що приймаються тими органами, для яких боротьба із злочинністю є лише одним – не головним

– напрямком діяльності. Під спеціальними, відповідно, слід розуміти заходи, що проводяться спеціальними суб'єктами профілактики злочинів, тобто правоохоронними органами.

За *об'єктом* впливу загальнопрофілактичні заходи можна розподілити на три основні класи. До першого з них відносяться ті, мета яких полягає у профілактиці будь-яких злочинних посягань, наприклад, правове навчання і виховання громадян. Другий акумулює запобігання окремим видам злочинності (злочинності серед неповнолітніх, рецидивній злочинності) чи окремих груп злочинів. Третій поєднує в собі заходи профілактики конкретних злочинів, наприклад, встановлення на об'єкті охоронної сигналізації.

За *характером* конкретного завдання заходи загальної профілактики злочинів поділяються на два класи. Перший з них утворює заходи, спрямовані на виявлення причин злочинів та умов, що сприяли їх вчиненню. До другого відносяться заходи, безпосередньо спрямовані на усунення причин злочинів та умов, які сприяли їх вчиненню.

За *організаційною формою* заходи загальної профілактики поділяються на заходи-сигнали та заходи-дії. Заходами-сигналу стають пропозиції, вимоги про необхідність цілеспрямованого впливу на криміногенні фактори. Типовим прикладом заходів такого роду є окремі ухвали судів про усунення виявлених у процесі судового розгляду причин злочинів та умов, що сприяли їх вчиненню. Що стосується всіх інших суб'єктів профілактики злочинів, то вони здійснюють цілком чи переважно тільки заходи-дії, тобто безпосередньо працюють над усуненням тих причин злочинів і умов, сприяючих їх вчиненню, на які їм було вказано в заходах-сигналах чи які були виявлені ними самостійно.

За *ступенем врегулювання* правом заходи загальної профілактики злочинів можна розподілити на правові і неправові, оскільки одні профілактичні заходи врегульовані законом у всіх суттєвих аспектах їх змісту та форми, а конкретний зміст та форма інших заходів в значній мірі визначаються волею безпосереднього виконавця.

Розглянуті класифікації загальнопрофілактичних заходів не є єдино можливими. Існують й інші класифікації, побудовані за іншими критеріями. У

кожної із них є свої переваги і свої недоліки, але, взяті в цілому, вони дозволяють впорядкувати та конкретизувати уявлення про загальносоціальну профілактику злочинів, виявити взаємозв'язок заходів, які утворюють даний вид попереджувальної діяльності.

Систему суб'єктів загальносоціального запобігання злочинності, як уже зазначалося, утворює великий масив органів державної влади і управління, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, які володіють конкретними повноваженнями у цій області соціального контролю.

1. *Верховна Рада України* визначає засади внутрішньої політики держави, серед яких – засади в галузі політики протидії злочинності, у тому числі запобігання їй, включаючи його загальносоціальний та спеціально-кримінологічний напрями. Компетенція та повноваження Верховної Ради України дають їй можливість всебічно визначати політику запобігання злочинності, створювати для реалізації останньої відповідне законодавство, здійснювати парламентський контроль за його дотриманням. Є усі підстави зазначати, що ці повноваження Верховна Рада України майже не використовує: політика щодо запобігання злочинності, як і загалом протидії їй, не визначена; не приймаються чи штучно затягується прийняття законодавчих актів з даних питань; діяльність парламенту обмежується інформацією при заслуховуванні загальних або спеціальних звітів керівників Генеральної прокуратури, МВС, Служби безпеки, інших правоохоронних органів [47, с.348]. Комітети Верховної Ради України, передусім профільні: правової політики, законодавчого забезпечення діяльності правоохоронних органів, по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією, здебільшого обмежуються законопроектною функцією, участю в роботі слідчих та спеціальних комісій, реагуванням на окремі факти, контрольна діяльність Комітетів у цій галузі є малопомітною.

2. *Президент України* як гарант додержання Конституції, прав і свобод людини та громадянина, повинен всіляко дбати про забезпечення їх додержання і захисту, у тому числі засобами запобігання злочинності. Певною мірою ці повноваження виконувалися, варто лише пригадати Комплексні

програми боротьби та профілактики злочинності, чільне місце в яких відводилося програмуванню діяльності щодо запобігання їй. Затверджувалися й інші концептуальні та програмні документи з питань протидії окремим проявам злочинності, зокрема корупції. Президентом України часто видавалися укази, в яких безпосередньо або через доручення Уряду передбачалося розроблення та вжиття заходів, прямо або опосередковано спрямованих на запобігання злочинності. Однак видання такого масиву президентських актів було поєднано із недостатнім контролем за їх виконанням, відсутністю належної відповідальності осіб, які допускали їх невиконання тощо.

3. *Кабінет Міністрів України, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади* за нинішніх умов мали стати основними суб'єктами організації діяльності щодо запобігання злочинності та всебічного забезпечення цієї діяльності, передусім організаційно-управлінського, інформаційного, наукового, ресурсного. Кабінет Міністрів України певною мірою виконував свою організаційно-управлінську функцію у зазначеному напрямі: організовував перевірку виконання програм, затверджених Президентом України, систематично збирав інформацію про цьому питанню, заслуховував хід виконання вищезазначених директивних документів Президента. Однак у цій роботі було недостатньо предметності, результативності. Підрозділ апарату Кабінету Міністрів України, який повинен був організовувати виконання програм, законів, указів з цих питань, тривалий час фактично не займався цим, переклавши управлінські функції у питаннях запобігання злочинності значною мірою на апарат Міністерства внутрішніх справ. Апарат Кабінету Міністрів України не підтримав у 1999-2001 рр. ініціативи Академії правових наук щодо створення постійного системного інформаційного забезпечення діяльності щодо запобігання злочинності у формі Державної автоматизованої системи кримінологічної інформації [47, с.350]. Фактично були припинені використання наукових розробок, організація наукового забезпечення цієї діяльності. Запобіжна діяльність здебільшого недостатньо фінансувалася, через що роками не виконувалися передбачені заходи.

4. *Органи місцевого самоврядування* також є суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинності. Вони на своєму рівні мають виконувати всі повноваження щодо її організаційно-управлінського забезпечення (планування, у тому числі комплексне, видання управлінсько-нормативних актів, безпосередня організація через постійні комісії, депутатів та ін.), здійснення контролю виконання, надання певних ресурсів, залучення та активізації діяльності громадських об'єднань, створення і підтримки спеціалізованих самодіяльних організацій. Їхнім обов'язком є безпосереднє здійснення спрямованих економічних, освітніх, виховних, медичних, інших соціальних заходів, які мають загальносоціальне запобіжне значення, а також налагодження індивідуального запобігання вчиненню злочинів конкретними особами, в тому числі через надання останнім підтримки, допомоги, здійснення профілактичного контролю, соціальної реабілітації.

5. *Органи державного контролю*, діяльність яких здійснюється у процесі виконання своїх функцій службами Головного контрольно-ревізійного управління, Державною рибоохороною, Державною лісовою охороною, а також Антимонопольним Комітетом, Фондом державного майна. Вони здійснюють правозастосовчі та охоронні функції, які одночасно є заходами запобігання злочинам у відповідних сферах діяльності цих контрольних органів. Контрольно-ревізійні органи, проводячи перевірки та оцінку бухгалтерської (фінансової) звітності органів, підприємств, установ, організацій, відповідності нормативним актам господарських та фінансових операцій, виконуваних ними, роблять свій внесок у виявлення та усунення недоліків у діяльності цих структур, які створюють ситуації, сприяючі вчиненню злочинів чи навіть їх провокуючі (порушення порядку документообігу; обліку, охорони, перевезення майна; порушення правил безпеки праці, охорони навколишнього природного середовища, торгівлі і ін.). Акти ревізій та перевірок виступають підставою для дисциплінарного впливу на службових осіб та інших працівників, який в ряді випадків має профілактичне значення.

6. *Органи юстиції.* Необхідно відзначити передусім запобіжну роль загалом щодо правопорушень, у тому числі стосовно злочинних проявів, яку має відігравати Міністерство юстиції України та його органи на місцях у формуванні та реалізації державної правової політики, у законопроектній діяльності, державній реєстрації та систематизації законодавства і роботі щодо забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також у захисті прав і свобод людини і громадянина тощо.

Запобіжний ефект має також діяльність:

- нотаріату – стосовно охорони прав та інтересів громадян, юридичних осіб щодо фактів, відповідно до яких існує нотаріальна форма реєстрації та закріплення. Запобіжна діяльність нотаріату пов'язана із обов'язковою перевіркою наявності законних підстав для укладення окремих правочинів (передусім операцій з нерухомістю); достовірності документів, що посвідчуються, точності здійснюваного перекладу; забезпеченням правильності накладення чи зняття заборони на відчуження майна і ін. Очевидним є те, що контроль законності угод, інших нотаріально посвідчуваних дій, суттєво обмежує, зокрема, можливості безпосереднього вчинення злочинів чи створення ситуацій, їм сприяючих (наприклад, злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності);

- адвокатури – у сприянні виконанню статей 23, 23¹КПК України і у захисті законних прав та інтересів громадян і юридичних осіб;

- інших органів, установ та організацій, що підпорядковуються органам юстиції, – у проведенні правовиховної роботи запобіжного характеру та ін.

7. *Органи державного та господарського управління* – через профілактику та недопущення порушень у їхній діяльності, які можуть призвести чи сприяти вчиненню злочинів, передусім у службовій сфері, у сферах економіки, управління.

8. *Засоби масової інформації,* діяльність яких сприяє запобіганню злочинам через тематику та визначені форми своєї діяльності, що мають запобіжно-профілактичний ефект стосовно злочинності, злочинних проявів,

причин та умов, які їх зумовлюють.

9. *Органи та установи охорони здоров'я.* Вони наділені необхідними повноваженнями з протидії поширенню захворювань, які становлять загрозу для оточуючих (венеричних, ВІЛ-інфекції, туберкульозу); застосування лікувально-профілактичних заходів, запобігання суспільно-небезпечної поведінки осіб з психічними захворюваннями. Важливість здійснення органами охорони здоров'я профілактичних заходів можна проілюструвати наступними прикладами. Із 1995 р. в Україні, за критеріями ВООЗ, фіксується епідемія туберкульозу. Якщо у 1995 р. поширеність цієї хвороби становила 41,8 випадків, то у 2001 році вона вже сягнула 69,2 нових випадків на 100 тис. чоловік населення [137, с.128]. Тенденція до збільшення кількості захворювань на активний туберкульоз збереглася й надалі: у 2002 р. – 76,0 випадків на 100 тис. чоловік населення, у 2003 р. – 77,8, у 2004 р. – 81,2, у 2005 р. – 83,1 [151, с.232; 152, с.244]. Дедалі більш загрозливою, соціально небезпечною проблемою стає для країни СНІД (ВІЛ-інфекція). За даними Українського центру профілактики і боротьби зі СНІДом, за 14-річний період епідеміологічного нагляду (1987-2001 рр.) в Україні офіційно зареєстровано 43 898 випадків ВІЛ-інфекції. За вказаний період захворіли на СНІД 2 907 осіб, померли від цієї страшної хвороби 1 473 громадян України (летальність – 50,6%) [173, с.36]. В подальшому кількість ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД осіб по Україні становила: у 2002 р. – 8,8 тис. і 1,3 тис., у 2003 р. – 10 тис. і 1,9 тис., у 2004 р. – 12,2 тис. і 2,7 тис. людей відповідно [151, с.233]. Якщо такого роду негативні тенденції не зупинити за допомогою соціальних, медичних, правових заходів, то у найближчі роки генофонду нації може бути завдана непоправна шкода.

10. *Навчальні заклади* – через сполучення навчання з моральним та правовим вихованням, суспільно прийнятною соціалізацією та орієнтацією учнів і студентів. Органи та установи освіти поруч із основними завданнями та функціями з формування в учнів загальної та професійної культури, адаптації особистості до життя в суспільстві повинні протидіяти формуванню в учнів відхилень у розвитку та поведінці, створювати умови для корекції таких

відхилень і соціальної адаптації їх носіїв. Зокрема, органи і установи освіти: а) виявляють сім'ї з підвищеним кримінальним ризиком і в залежності від причин сімейного неблагополуччя приймають заходи оздоровлення умов життя та виховання учнів; б) приймають аналогічні міри для припинення дії джерел кримінального чи іншого анти суспільного впливу в навчальному колективі чи побутовому оточенні учнів; в) зіштовхнувшись із фактами відставання в психічному розвитку чи іншими психічними аномаліями, освітній заклад вживає заходи для переведу цих осіб підвищеного кримінального та віктимного ризику до установ з комфортним для них навчально-виховним та оздоровчим середовищем; г) використовують передбачені законом можливості працевлаштування випускників освітніх закладів чи осіб, що залишили навчання, для того, щоб запобігти їх можливій злочинній поведінці через відсутність засобів до існування та певних занять. На жаль, реальна ситуація із профілактичною діяльністю в початкових установах (школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах) викликає бажати кращого, з огляду на поширеність випадків вживання алкоголю та наркотичних засобів, зниження мотивації навчання, жорстокого поводження із однокласниками тощо.

11. *Сім'я, громадські, релігійні організації.* Як уже зазначалося, профілактична діяльність – це справа не тільки державних органів, у багатьох країнах, і у нашій в тому числі, існує невикористаний потенціал громадських організацій, включаючи і благодійних, які могли б частину цієї роботи покласти на себе. Об'єднання громадян, релігійні, благодійні, спортивні та інші організації у відповідності до чинного законодавства та положень своїх Статутів можуть брати участь у процесі профілактики правопорушень шляхом проведення виховно-профілактичної роботи із правопорушниками, благодійних акцій по відношенню до малозабезпечених осіб, осіб без постійного місця проживання, інших соціально необлаштованих груп населення, організації різного роду соціальних центрів допомоги, сімейних будинків тощо.

12. *Установи культури та мистецтва* у процесі їхньої професійної творчої діяльності. Необхідно зазначити, що зусилля культурно-мистецьких

зкладів, творчої інтелігенції на даний момент не приносять бажаного ефекту, і це обумовлено різними чинниками, насамперед об'єктивного характеру.

13. *Громадяни.* Віднесення громадян до суб'єктів запобігання є доволі дискусійним питанням. На відміну від Конституції СРСР 1976 р., яка містила норму щодо обов'язків усіх громадян запобігати правопорушенням, нині у Конституції України такої норми немає. Але є окремі закони, що регулюють участь населення в охороні державного кордону, громадського порядку тощо. Участь окремих осіб у виконанні запобіжних функцій, на думку багатьох фахівців, як правило, зумовлена формами, визначеними кримінально-процесуальним та іншим законодавством або певними ознаками цих осіб, зокрема належністю до громадської організації, участю у складі трудового колективу.

1.3. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам

Із загальносоціальним запобіганням злочинності тісно взаємопов'язане спеціальне запобігання злочинам, під яким слід розуміти соціальний процес, основою якого є використання спеціальних методів і прийомів, знань та навичок регулювання соціальних відносин винятково з метою ліквідації тих їх негативних моментів, які можуть викликати вчинення злочинів, тобто з метою забезпечення кримінально-правових вимог [40, с.10].

У цілому можна виділити такі зв'язки між загальносоціальною та спеціально-кримінологічною профілактикою:

- загальносоціальна профілактика злочинів як самостійна підсистема цілісної системи профілактики злочинів здійснюється у першу чергу, тобто передусім слід намагатися використовувати можливості загальних заходів або переконатися у тому, що їх розвиток та інтенсифікація у даній області не дадуть бажаного результату;

- загальні заходи є основою інших методів впливу, створюють умови для їх здійснення;

- одночасно загальні заходи і самі випробовують позитивний вплив правильно організованої спеціально-кримінологічної профілактики;

- потреби у проведенні спеціально-кримінологічної профілактики можуть визначатися і здійснюватись тільки з урахуванням розмаху та ефективності загальних заходів. При прийнятті рішення, зокрема про проведення спеціально-кримінологічних заходів, обов'язково слід враховувати інформацію про інтенсивність, види загальних заходів, які застосовуються щодо конкретного об'єкта.

Спеціальна профілактика включає заходи, які безпосередньо спрямовані на усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення і перевиховання осіб, що вчинили чи можуть вчинити злочини. У працях А.А. Герцензона (“Питання методики вивчення попередження злочинів”, “Соціальна профілактика правопорушень у соціалістичному суспільстві”), І.А. Гельфанда (“Попередження злочинів – основа боротьби із викоріненням злочинності”), А.Е. Жалинського (“Спеціальне попередження злочинів у СРСР”), Н.Р. Миронова (“Про деякі питання попередження злочинності та інших антигромадських явищ і боротьби з ними в сучасних умовах”) та інших учених-кримінологів спеціальне запобігання злочинам розглядалось як діяльність соціальна, різноманітна, яка здійснюється широким колом суб'єктів. Більшість учених як об'єкт спеціальної профілактики злочинів розглядали причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів.

Спеціальній профілактиці злочинів притаманні такі характерні риси:

- цей вид профілактики здійснюється на основі суворого дотримання принципу законності;
- єдиною метою спеціальної профілактики злочинів виступає забезпечення дотримання правил поведінки, які регулюються кримінальним законом;
- спеціальна профілактика злочинів є комплексною за своєю природою, поєднуючи у собі різноманітні елементи, що функціонують на єдиній політичній, правовій, науковій основі;
- вона включає у собі не тільки власне діяльність, а й організаційні, матеріальні та інші основи цієї діяльності, тобто її зовнішню структуру та матеріально-ресурсну базу, що дозволяє розглядати профілактику як підсистему соціального регулювання;

- спеціальна профілактика злочинів потребує затрат певних соціальних ресурсів, що спрямовані в кінцевому підсумку на усунення негативних та розвиток позитивних явищ;

- цей вид профілактики пов'язаний із використанням спеціальних навиків та знань;

- спеціальна профілактика злочинів здійснюється із врахуванням особливостей реальної соціальної обстановки.

Запобігання злочинам стає основною, єдиною метою спеціальної профілактики, спеціальне призначення та цілеспрямованість на боротьбу із злочинністю відрізняє її від загальносоціальної профілактики. Сутність спеціальної профілактики як своєрідного засобу регулювання поведінки громадян та запобігання злочинів з їх сторони передусім втілена у діяльності судових і правоохоронних органів України.

Спеціально-кримінологічні заходи повинні відповідати певним вимогам, а саме:

- послідовній реалізації вимог закону про завдання, засоби і гарантії профілактичної діяльності, про компетенцію окремих органів, про дотримання в ході профілактичної діяльності прав та інтересів громадян й організацій;

- обґрунтованості, яка визначається: а) повнотою і правильністю встановлення і оцінки причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів; б) відповідністю мір у змісті, інтенсивності та терміні застосування поставленого завдання; в) наявністю реальної потреби у їх застосуванні;

- конкретності, максимальній «прив'язці» до різних видів злочинів і типів злочинної поведінки з урахуванням наявності специфічних криміногенних факторів;

- реальності, соціально-економічній обґрунтованості;

- системності й комплексності;

- орієнтованості на викорінення основних недоліків у діяльності організацій, які мають криміногенне значення;

- використанні при розробці запобіжних заходів комплексу кримінологічних, економічних, психолого-педагогічних та інших спеціальних знань.

В основу класифікації методів та заходів спеціально-кримінологічної профілактики можуть бути покладені різноманітні критерії.

Наприклад, В.Г. Танасевич пропонує в якості критерію поділу використовувати дві ознаки: урегульованість кримінально-процесуальним законом (заходи процесуальні і непроцесуальні) та характер діяльності (заходи впливу на конкретну особу, заходи запобігання окремому злочину і міри для усунення причин та умов вчинення злочинів). Заходи з усунення причин і умов вчинення злочинів, у свою чергу, поділяються на такі, що приймаються за матеріалами конкретної кримінальної справи, за матеріалами узагальнення групи справ і за матеріалами вивчення стану, динаміки, структури злочинності в різних масштабах. За своєю спрямованістю заходи профілактики можуть бути: такі, що усувають обставини, пов'язані із несприятливими умовами формування особистості; а також обставини, які пов'язані із обстановкою вчинення злочину та сприяють досягненню злочинного результату [62, с.42-43].

А.Е. Жалинський, розглядаючи структуру спеціально-кримінологічного запобігання, пропонує виокремити такі елементи: мету, прийоми та навички, організаційні форми заходів, умови, запобіжний ефект. На його думку, спеціальні заходи профілактики злочинів можна поділити на три групи, залежно від механізму впливу на криміногенні фактори:

- заходи-норми, тобто спеціальні норми правил поведінки, що полегшують виконання кримінального закону та перешкоджають вчиненню злочину;
- заходи-команди (сигнали), тобто спонуки до проведення профілактичної роботи (подання, окремі ухвали, узагальнення судової практики, накази, що не носять нормативного характеру);
- заходи-дії, які полягають у безпосередньому впливі на криміногенні фактори та в реальній зміні несприятливої ситуації. Заходи-дії, в свою чергу, поділяються на такі види: заходи контрольно-наглядового характеру, спрямовані на підтримання існуючих режимів, процесів і станів, на захист їх від

різного роду порушень; заходи регулювання ситуацій, що вже склалися, виправлення несприятливої обстановки, що може призвести до злочину [39, с.158-161].

М.М. Бабаєв пропонує провести класифікацію заходів спеціальної профілактики головним чином за мірою їх радикальності:

- заходи, які запобігають виникнення криміногенних явищ та ситуацій;
- заходи, які усувають криміногенні явища та ситуації;
- заходи, які нейтралізують явища та ситуації;
- заходи, які послаблюють чи утруднюють виникнення криміногенних явищ та ситуацій [62, с.44].

Можливі класифікації спеціально-кримінологічних заходів і за іншими критеріями:

- залежно від *масштабу*: 1) ті, які здійснюються на всій території країни (загальнодержавні); 2) регіональні (галузеві); 3) ті, що здійснюються у масштабі об'єкту; 4) розраховані на групи конкретних осіб; 5) розраховані на певну особу (індивідуальні).

- виходячи із моменту їх застосування (початку реалізації) – *раннє спеціальне запобігання, безпосереднє запобігання, запобігання рецидиву*.

До раннього спеціального запобігання входять:

1. Заходи з виявлення та усунення несприятливих умов формування особистості у сімейно-побутовому та навчальному середовищі до того, як вони вплинуть на конкретну особу. Сюди відносяться, зокрема: заходи з влаштування, надання допомоги, виховної роботи, поліпшення умов, мікросередовища та соціального контролю;

2. Заходи, які полягають у виявленні та усуненні явищ, що можуть безпосередньо формувати антигромадську позицію особистості. Це – заходи для припинення чи нейтралізації дії джерел негативних явищ;

3. Заходи, які включають припинення розпочатого процесу неправильного формування особистості, забезпечення її корекції та оздоровлення мікросередовища.

До безпосереднього запобігання входять: заходи, що утримують від вчинення злочинів осіб, поведінка і зв'язки яких вказують на наявність такої можливості, та заходи, що забезпечують подальшу корекцію особистості, оздоровлення мікросередовища.

Запобігання рецидиву – це заходи, які вирішують аналогічні завдання стосовно осіб, що вже вчинили злочини.

- за ступенем *«радикальності»*:

1. Запобігання можливості виникнення криміногенних явищ та ситуацій в регіоні, колективі, певному контингенті, мікросередовищі і т.д.;

2. Усунення криміногенних явищ та ситуацій (заходи для припинення дії джерел негативних явищ, з влаштування осіб, які не навчаються і не працюють і т.п.);

3. Нейтралізації чи максимальному послабленню дії криміногенних явищ чи ситуацій, характер яких поки що не дозволяє усунути їх існування.

- за мірою *інтенсивності*:

1. Заходи, які складають функціонально виділену частину загальної організаторської та виховної роботи в регіоні, контингенті, колективі, і поширюють свою дію: а) на весь регіон, контингент, колектив (міри правового виховання); б) на спеціально виділену групу осіб, соціальна характеристика яких вимагає диференційованої програми виховання та контролю; в) на спеціально виділену групу осіб, соціальна характеристика яких вимагає подальшої інтенсифікації диференційованої програми виховання та контролю у зв'язку з припиненням та корекцією розпочатого процесу соціальної деформації;

2. Заходи, які використовуються винятково для впливу на осіб, поведінка і зв'язки яких свідчать про реальну загрозу вчинення злочину чи рецидиву.

- за *правовою характеристикою* :

1. Заходи, які не мають безпосередньої правової регламентації. До них відносяться, зокрема, такі, що мають своїм змістом вплив громадської думки, засобів масової інформації, окремих осіб. Одночасно і ці заходи завжди

базуються на принципах законності, з яких випливають їх зміст, підстави застосування тощо;

2. Заходи, безпосередньо передбачені нормами певної галузі права:

конституційного (наприклад, профілактична діяльність місцевих органів влади, використання делегованих заходів правового характеру громадськими організаціями);

адміністративного (профілактична діяльність органів управління, забезпечення належної поведінки у громадських місцях тощо);

трудового (наприклад, використання з метою спеціальної профілактики правових заходів працевлаштування, заохочень та стягнень; обмеження зайняття певних посад);

цивільного (обмеження дієздатності, відшкодування збитків і ін.);

кримінально-правового (заходи покарання, профілактична спрямованість яких включає: а) створення умов, що обмежують можливість вчинення нового злочину у період відбування покарання; б) виправлення та перевиховання; в) запобіжний вплив на нестійких членів суспільства; в) вплив на громадську думку, формування готовності громадян брати участь у боротьбі зі злочинністю);

кримінально-виконавчого (діяльність у виконанні покарань, постпенітенціарний контроль).

3. Заходи комплексного характеру, наприклад, вплив на винну особу за допомогою сукупності заходів процесуального, цивільно-правового та кримінально-правового характеру.

• залежно від *об'єкта*:

1. Усунення криміногенних факторів у середовищі формування та діяльності особистості, тобто її життя та виховання;

2. Усунення обставин, які сприяють прояву вище перерахованих факторів чи обставин, що безпосередньо сприяють створенню ситуації для злочину.

3. Безпосереднього профілактичного та коригуючого впливу на особу [156, с.182-189].

Таким чином, в основу класифікації спеціальної профілактики злочинів авторами ставлять різні критерії: особливості суб'єкта, особливості способів проведення профілактики, урегульованість заходів запобігання нормами права, характер профілактичних заходів.

Спеціально-профілактичні заходи протидії можна розподілити і за:

• їх *змістовним наповненням*:

1. Соціально-економічні заходи, спрямовані на подолання чи нейтралізацію криміногенних чинників у економіці держави. Основними сферами застосування таких заходів повинні бути передусім: зовнішньоекономічна діяльність, кредитно-фінансова сфера, підприємництво, діяльність агропромислового комплексу і ін.;

2. Соціально-політичні заходи, спрямовані на зменшення рівня кримінальної конфліктності у політичному житті країни. Повинні бути спрямовані, в свою чергу, на попередження злочинних проявів, пов'язаних: 1) із здобуттям політичної влади; 2) з її утриманням та використанням отриманих в результаті можливостей;

3. Соціально-демографічні заходи, які регулюють відтворюваність населення, його структуру в окремих регіонах; забезпечують відновлення соціального контролю в районах з високою міграцією;

4. Соціально-урбаністичні заходи, попереджувальне призначення яких реалізується через контрольовані темпи росту міст, дотримання вимог відносно планування забудови міських і сільських районів, недопущення різкої соціальної диференціації та стратифікації;

5. Ідеологічні і культурно-виховні заходи, попереджувальне значення яких пов'язується із вихованням духовності нації, прищепленням загальної культури (правової, культури сімейно-шлюбних відносин, культури поведінки і емоцій), культури толерантності до відмінного способу самореалізації інших громадян у релігійній сфері;

6. Організаційно-управлінські заходи попереджувального характеру, пов'язані з недоліками у діяльності різних організацій, помилками у кадровій

політиці та зумовленим подальшим неналежним виконанням такими особами посадових обов'язків тощо;

7. Технічні заходи, скеровані на усунення можливості використання недоліків технічного характеру (проблеми забезпечення контролю над матеріальними цінностями на етапах виробництва, зберігання, транспортування тощо) в якості умов, що полегшують вчинення злочинів.

- *ступенем їх пріоритетності:*

1. Заходи, здійснювані суб'єктом, запобігання злочинам для якого є головним із обов'язкових статутних функціональних завдань (наприклад, у відповідності до ст.2 Закону України «Про міліцію» одним із основних завдань міліції є запобігання правопорушенням та їх припинення).

2. Заходи, здійснювані суб'єктом, запобігання злочинам для якого не є головним із передбачених для нього чинним законодавством статутних функціональних завдань. Хоча ст.2 Закону України «Про державну прикордонну службу України» і передбачає серед її функцій ведення оперативно-розшукової діяльності (в інтересах забезпечення **захисту державного кордону** України) і участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидію незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів, однак головними обов'язковими статутними функціональними завданнями все-таки є охорона державного кордону України, здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна і т.д.

- *моментом їх актуалізації:*

1. Постійні, тобто заходи, що здійснюються спеціалізованими суб'єктами постійно у процесі здійснюваної профілактичної діяльності.

2. Періодичні, тобто заходи, що здійснюються суб'єктами з певною циклічністю, з огляду на настання актуалізуючих факторів (наприклад, профілактичні заходи по відношенню до злочинів, об'єктом яких є виборче право громадян України обирати і бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування, – охорона громадського порядку на виборчих

дільницях, забезпечення охорони виборчих документів, унеможливлення їх підробки через встановлення різних ступенів захисту тощо).

Діяльність окремих із правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, прокуратури, установ з питань виконання покарань) як суб'єктів запобігання делінквентної поведінки, з огляду на їх специфіку та значення, більш детально будуть розглянуті у окремому розділі даного посібника. Окрім них повноваженнями у частині здійснення профілактичних заходів володіють і інші спеціалізовані суб'єкти – суди, підрозділи СБУ, Державної податкової служби, Державної митної служби, Державної прикордонної служби України у справах їх компетенції і ін.

Судові органи. У науковій літературі немає одностайної позиції щодо належності судів до спеціалізованих чи неспеціалізованих суб'єктів профілактики. Одні автори (А.П. Закалюк, В.Є. Емінов та ін.) вважають, що це органи, для яких запобігання злочинності та злочинним проявам віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій, отже – це спеціалізовані органи, інші ж науковці (О.М. Литвак) схиляються до думки, що суди виступають у ролі неспеціалізованих суб'єктів кримінологічної профілактики, оскільки їх профілактичні функції по кримінальній справі не є статутною функцією правосуддя, а лише такою, що її супроводжує. Уявляється, що більш прийнятною є позиція тих із вчених, які погоджуються із спеціальним статусом судів, з огляду на спрямованість та специфіку їх діяльності у сфері запобігання протиправній поведінці. Судові органи повинні займатися запобіжною діяльністю за результатами розгляду конкретних кримінальних справ, виявляючи по них причини і умови вчинення злочинів та реагуючи на них винесенням окремої ухвали (постанови) в порядку ст.23¹ КПК України з направленням її органу, установі, організації, де мають бути вжиті заходи до усунення цих чинників. Суди доволі нечасто виконують цю запобіжну функцію, що підтверджується даними судової статистики. Так, у I півріччі 2005 р. суди загальної юрисдикції на усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, та з інших підстав постановили майже 4 тис. [3,5 тис.] окремих ухвал, що на 13,2% більше, ніж аналогічний період минулого року. Водночас їх

питома вага залишилася незначною і складала 3,8% [3,2%] від кількості справ, провадження в яких закінчено [5].

Служба безпеки України. Основні завдання СБУ, згідно Закону України «Про Службу безпеки України» (ст.2), лежать у сфері захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб. Окрім цього до завдань СБУ належить також спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти миру і безпеки, тероризму, корупції та організованої злочинності у сферах управління й економіки, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. СБУ застосовує у своїй діяльності наступні методи: оперативно-розшукові, організаційні, профілактично-виховні, застереження, а у справах, що розслідуються слідчими СБУ – і процесуальні.

Митні органи України у відповідності до вимог Положення про Державну митну службу, займаються загальними, груповими та індивідуальними заходами щодо запобігання контрабанді, у тому числі порушенням митних правил, умисному ухиленню від сплати мита, незаконному експорту товарів, коштовностей, наркотиків, зброї, історичних цінностей та ін. Особливого значення у сучасних умовах набуває запобігання контрабандним операціям та очищення кадрів митної служби від корумпованих працівників, які мають зв'язки з контрабандистами та іншими злочинцями.

Державна податкова служба України відповідно до Закону України «Про державну податкову службу в Україні» має у своєму складі спеціальні підрозділи по боротьбі з податковими правопорушеннями і податкову міліцію. Вони повинні здійснювати загальне запобігання порушенням податкового законодавства і спеціальні заходи із запобігання кримінально каранним діянням, віднесеним до компетенції податкової міліції.

Органи державної прикордонної служби. Зазначені органи, керуючись Законом України «Про державну прикордонну службу України» повинні запобігати злочинам та адміністративним правопорушенням, протидія яким

законодавством віднесена до компетенції цієї служби, насамперед пов'язаним із порушенням режиму державного кордону, а останніми роками разом із територіальними правоохоронними органами, – транскордонній злочинності. Особлива увага має звертатися на запобігання та виявлення фактів переправлення через кордон зброї, наркотиків, валюти, історичних цінностей, нелегальних мігрантів, «живого товару» у торгівлі людьми – всього того, що може бути предметом доходів організованої злочинності, наразі з використанням її транскордонних форм. Характерним та таким, що заслуговує на запозичення іншими суб'єктами запобігання злочинності, є передбачення у Законі (ст.19) обов'язку служби виявляти причини та умови, що призводять до порушень законодавства у сфері її діяльності.

Спеціалізовані громадську утворення. Із прийняттям Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 р. була відновлена діяльність різного роду громадських підрозділів, функції яких лежать у сфері запобігання та боротьби із злочинами, що і потягнуло за собою значний соціальний ефект. До прикладу, на території Запорізької області в 2000 р. діяли 402 громадські формування, з них: народних дружин – 266; загонів самозахисту – 77; спеціалізованих народних дружин ВДАІ – 19; загонів сприяння міліції – 36; інших громадських формувань – 4. За участі членів громадських формувань розкрито 235 злочинів, ними особисто розкрито 13 злочинів та вдалося запобігти 171 злочину, затримано 3 137 осіб за вчинення адміністративних правопорушень [6]. В Полтавській області станом на 1 квітня 2004 р. діяло 799 громадських формувань, що налічували 23 586 членів. Ними спільно з працівниками міліції проведено 783 рейди по відпрацюванню населених пунктів. У 2005 р. за участю членів громадських формувань затримано 1 558 правопорушників, спільно з працівниками міліції розкрито 159 злочинів [55].

Причини злочинів (якими б вони не були і до якої сфери соціальної дійсності не відносилися) діють лише опосередковано – через особистість злочинця. Вплив, який здійснюється на особистість за допомогою зовнішніх факторів, сам по собі не викликає злочинної поведінки; кримінально каране

діяння є в кінцевому результаті лише актом людської волі. Тому профілактика злочинів в одному зі своїх головних аспектів – це запобігання певним формам людської поведінки. Іншими словами, з урахуванням активної ролі особистості в генезисі злочинної поведінки, профілактичний вплив **постійно** повинен здійснюватись не тільки на зовнішні щодо неї фактори, а й на саму особистість. Адже за деякими кримінологічними даними 65-67% населення держав становлять особи, які потенційно спроможні порушити кримінально-правові приписи залежно від конкретної життєвої ситуації, 23-25% населення – це громадяни, які за будь-яких обставин уникатимуть порушення кримінально-правових заборон і практично до 7% населення будь-якої держави становлять особи, які, не зважаючи на умови соціального буття, завжди порушуватимуть кримінально-правові приписи – вчинятимуть злочини [164, с.34].

Людська поведінка, яка відповідає вимогам закону, може бути зумовлена різними причинами. В більшості випадків такою причиною є солідарність особистості із законом – вимоги, які ставляться законом, і вимоги, що ставляться особою до самої себе співпадають. У деяких же випадках відповідна вимогам закону поведінка становить собою результат страху перед покаранням чи іншими обставинами, що не вказують на солідарність особистості із законом. Тотожність зовнішнього та внутрішнього контролю є результатом нормальної соціалізації особистості, в процесі якої вона не просто зрозуміла, які вимоги ставить до неї суспільство, але і почала розглядати ці вимоги як свої власні. І навпаки, протиріччя між зовнішнім та внутрішнім контролем становлять собою наслідок та вираз порушень процесу соціалізації особистості.

Отже, якщо особистість недостатньо соціалізована, навіть незначна зміна зовнішніх умов може призвести до злочину. Необхідність індивідуальної профілактики злочинів виникає у тих випадках, коли соціалізація певної особи відбувалась незадовільно. Кінцева мета індивідуальної профілактики полягає, власне, в тому, щоб усунути допущені на більш ранніх стадіях формування особистості дефекти соціалізації, привести внутрішній контроль до відповідності із зовнішнім. Поряд із цією метою (кінцевою) в індивідуальної профілактики злочинів є проміжна мета. Це посилення зовнішнього контролю

за поведінкою певної особи до рівня, який забезпечуватиме дотримання вимог кримінального закону, не зважаючи на дефекти внутрішнього контролю, які можуть ще зберігатися у неї. З огляду на це можна виділити основне завдання індивідуальної профілактики, а саме: виявити реальні закономірності антигромадської поведінки, показати механізм її формування та зміни. Для цього необхідно своєчасно виявляти осіб, від яких можна очікувати вчинення правопорушень та здійснювати щодо них профілактичний вплив. Це передбачає вирішення комплексу питань, до числа яких, зокрема, відносяться такі: виявлення осіб, чия поведінка, погляди, мотиви і т.п. свідчать про можливість вчинення правопорушення; вивчення цих осіб та джерел негативного впливу на них; дослідження можливостей створення сприятливої обстановки з тим, щоб не допустити вчинення злочинів; усунення джерел негативного впливу; контроль за поведінкою таких осіб та способом їх життя; періодичні перевірки результатів проведених профілактичних заходів. Завдання індивідуальної профілактики можна вважати виконаними, якщо ведучими (панівними) елементами системи внутрішнього контролю особистості стануть моральні, правові приписи й імперативи суспільства.

Індивідуальну профілактику злочинів вчені-кримінологи визначають як «сукупність взаємопов'язаних виховних та інших мір впливу, що застосовуються до особи з метою запобігання вчиненню нею злочинів» [14, с.121]; «діяльність, яка виражається у виявленні осіб, схильних до злочинів, у їх вивченні, у впливі на них, що забезпечує усунення неприйнятних нашому суспільству особистісних рис та ліквідацію негативного впливу несприятливих для формування особистості умов» [57, с.43]; «діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам за допомогою мір, які не носять характеру покарання» [62, с.63-64]; «діяльність державних та утворених у відповідності до закону недержавних органів, організацій та їх представників по виявленню осіб, від яких, згідно об'єктивно встановлених даних, можна

очікувати вчинення злочинів, і позитивного коригуючого впливу на них та оточуюче їх соціальне мікросередовище» [82, с.455-456] та ін. Спільною рисою для усіх цих визначень є те, що індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів щодо «індивідів», тобто окремих, конкретних людей, носіїв неповторних особливостей особистості, що склались у результаті обставин їх розвитку, життєдіяльності та виховання. Ведучи мову про індивідуальне запобігання, слід пам'ятати про взаємопов'язаність профілактичних заходів не тільки з типовою характеристикою особи злочинця та причинами злочинності, а й з особливостями такої особистості, умовами її формування.

Індивідуальна профілактика злочинів становить собою складну, багатопланову діяльність, необхідність якої викликається цілим рядом явищ. По-перше, зберіганням у реальній дійсності негативних факторів, які, будучи елементами мікросередовища особистості, сприяють переходу її на антигромадські позиції. По-друге, наявними проблемами, недоліками і помилками виховного та контролюючого впливу соціальних суб'єктів на духовний світ, поведінку та спосіб життя таких індивідів. У зв'язку з цими безпосередніми об'єктами індивідуальної профілактики виступають як конкретні особи, так і соціальне середовище, що їх оточує. Коли мова йде про конкретних осіб як об'єкти профілактики, маються на увазі індивіди, поведінка і спосіб життя котрих свідчить про реальну можливість вчинення ними суспільно небезпечних діянь. Щодо таких індивідів, заходи індивідуальної профілактики виконують роль соціального інструменту, покликаного не тільки усунути негативні риси духовного життя і поведінки, а й сформувані ті якості, які забезпечать неухильне дотримання соціальних норм і правил цим індивідом у реальних життєвих ситуаціях. Коли ж мова йде про профілактичний вплив на конкретне соціальне середовище, то маються на увазі негативні елементи матеріального і духовного порядку, котрі деформують особистість. До цього числа належать несприятливі матеріальні і побутові умови індивіда, міжособистісні відносини тощо.

У деталізованому вигляді об'єктами індивідуального запобігання злочинній поведінці виступають:

- антигромадська поведінка та спосіб життя особи, вчинення злочину якої є досить ймовірним кроком;
- кримінологічно значущі особистісні характеристики людини, які визначають деформацію її поведінки;
- кримінологічно значущі психофізіологічні особливості (в міру їх можливостей до виправлення, зміни, лікування);
- безпосередні умови несприятливого формування та життєдіяльності особи у побутовому оточенні (передусім у сім'ї), у сферах праці, навчання, відпочинку, у інших мікросоціальних групах, в першу чергу антигромадської спрямованості, а також несприятливі умови індивідуального буття;
- елементи несприятливої життєвої ситуації, які мають об'єктивно криміногенний характер та існують протягом тривалого часу [82, с.456].

Індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередньої та ранньої профілактики. На думку Г.А. Аванесова, «... виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу виступає особа, яка знаходиться, умовно кажучи, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, знаходиться, однак, на стадії, умовно кажучи, ще віддаленій від вчинення злочину)» [2, с.403]. Основними критеріями розмежування профілактики на ранню і безпосередню є, по-перше, час, який «віддаляє» особу від моменту можливого вчинення злочину; по-друге, міра «соціальної зіпсованості» особи.

Безпосередня профілактика стає основною формою профілактичної роботи. Суть її полягає в організації та здійсненні превентивної діяльності, спрямованої конкретно на виявлення та усунення причин і умов злочинів, на виявлення осіб, від яких можна очікувати злочинів та проведення з ними роботи з метою недопущення злочинів. Тільки факти достовірної протиправної поведінки дають підстави стверджувати, що особа наближається до тієї межі, за якою знаходиться злочин. Сигналом для початку ранніх профілактичних

заходів може бути антигромадський вчинок особи, порушення ним правил співжиття, взагалі неправильна поведінка, а також негативний вплив на особу з боку іншої людини чи групи осіб, найближчого соціального оточення, яке спотворює ціннісно-нормативну орієнтацію особистості.

Автори монографії “Запобігання злочинності” вважають, що індивідуальна профілактика (залежно від стадій антигромадської поведінки та моменту початку попереджувальної роботи) поділяється на чотири види:

- рання дозлочинна профілактика на стадії правопорушень та аморальності, яка полягає у виявленні та усуненні криміногенного впливу на конкретних осіб, профілактичному та коригуючому впливі на них при вчиненні ними правопорушень;

- припинення на стадії приготування чи замаху на злочин, що включає в себе заходи, спрямовані на те, щоб не допустити продовження уже розпочатого злочину та доведення його до кінцевого результату, а також створення обстановки, що виключатиме подальшу злочинну діяльність;

- профілактичні заходи за фактом вчиненого злочину, що передбачають дотримання усіх принципів призначення покарання і його індивідуалізації, та забезпечують досягнення мети загальної та спеціальної превенції, тобто запобігання вчиненню нових злочинів як цією особою, так і широким колом осіб;

- профілактика рецидиву на стадії відбування покарання та ресоціалізації після звільнення для осіб, засуджених до позбавлення волі, що включає в себе усунення та нейтралізацію негативних умов пенітенціарного і постпенітенціарного характеру, а також виправлення та перевиховання засуджених до покарання, не пов’язаного з ізоляцією від суспільства.

Таким чином, індивідуальна профілактика злочинів повинна здійснюватись стосовно осіб, які: а) не вчинили протиправних дій, але знаходяться у несприятливих умовах чи під їх впливом можуть вчинити такі дії; б) ведуть антигромадський спосіб життя, чинять кримінально карані правопорушення, характеризуються формуванням мотиву та умислу на вчинення злочину,

готуванням до конкретного злочину; в) розпочали злочин, але не довели його до кінця; г) вчинили злочин і можуть допустити рецидив [28, с.12].

Індивідуальний профілактичний вплив повинен здійснюватись не тільки, а іноді навіть не стільки на особистість саму по собі, скільки на особистість у її взаємозв'язках із соціальним мікросередовищем, найближчим оточенням. Роль мікросередовища у формуванні поведінки надто велика, щоб припускати, що його вплив на особу зникає, коли здійснюється профілактика.

Виділяючи індивідуальну профілактику злочинів разом із загальною в окремий вид профілактичної діяльності, не слід забувати про їх тісний зв'язок. В основу цієї діяльності слід покласти принцип єдності загальної та індивідуальної профілактики. Він знаходить свій організаційний вираз у тому, що більшість суб'єктів профілактичної діяльності здійснюють обидва види профілактики злочинів.

Індивідуальна профілактика розрахована передусім на конкретну роботу з кожною окремою людиною. Вона використовується тоді, коли поведінка індивіда свідчить про реальну можливість його переходу на антигромадські позиції. Заходи індивідуальної профілактики забезпечують відповідний вплив, з однієї сторони, на особистість, а з іншої, на умови середовища, що безпосередньо її оточують. Основним елементом системи індивідуальної профілактики є детальне вивчення осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя, з тим, щоб виявити такі категорії з їх числа, щодо яких особливо корисний (і доцільний) індивідуальний вплив. В процесі вивчення особистості як об'єкта запобіжного впливу аналізуються:

- злочинна й інша протиправна поведінка (коли, де і за що особа була притягнута до кримінальної чи адміністративної відповідальності; який вид покарання був обраний; де особа його відбувала і як характеризувалась у цей період);

- фактори, які детермінують злочинну й іншу протиправну поведінку (причини правопорушень; у відношенні до кого і з яких мотивів вони були вчинені; чи були пов'язані ці правопорушення із алкогольною, наркотичною чи

іншими видами залежності, з конфліктами у сімейно-побутовій сфері; які умови сприяли вчиненню правопорушень і ін.);

- соціально-демографічні характеристики (освіта; вік; сімейний стан; склад сім'ї; місце проживання; культурний рівень; соціальний статус; спеціальність; службове становище; трудовий стаж і ін.);

- індивідуально-психологічні особливості (особливості мислення – рівень інтелекту, запас знань, самостійність поглядів; риси характеру – комунікабельність чи замкнутість, активність чи пасивність, правдивість чи брехливість, м'якість чи жорстокість; вольові якості – наполегливість, рішучість, організованість, здатність підкорювати собі інших чи піддаватися чужому впливу; захоплення – інтерес до спорту, полювання, технічній творчості і ін.);

- особливі схильності антигромадського характеру (до вживання алкогольних напоїв чи наркотиків; азартним іграм; конфліктній поведінці і ін.);

- ознаки наявності злочинного досвіду (особливі навички підготовки, вчинення і приховування злочинів; ознайомленість із методами оперативної роботи; участь у злочинних угрупованнях і ін.);

- фізіологічні особливості та захворювання (алкоголізм, психопатія; відхилення у статевій сфері);

- умови життя та найближче оточення (характеристика членів сім'ї, сімейно-побутових відносин, житлових умов, взаємовідносин із оточуючими, в тому числі, із співробітниками, особами, які можуть справляти позитивний вплив і ін.) [82, с.458-459].

До основних елементів системи індивідуальної профілактики належать також визначення основних заходів, спираючись на які можна було б на практиці здійснювати таку роботу, розробка раціональних методів організації, контролю та встановлення ефекту індивідуального профілактичного впливу. Важливою проблемою індивідуальної профілактики злочинів є науково обґрунтоване встановлення осіб, стосовно яких вона дійсно є необхідною та може вважатись допустимою з точки зору закону, а також визначення її кримінологічних основ. Сукупність типових ознак її особистостей, поведінки та

середовища, тісно пов'язаних із вчиненням злочину, і становлять її кримінологічне підґрунтя.

Індивідуальний запобіжний вплив як складний процес повинен включати в себе такі стадії:

- підготовчу, яка полягає у діяльності з виявлення осіб з антисуспільними установками та орієнтаціями, а також елементів мікросередовища, які здійснюють негативний вплив, у вивченні цих осіб і мікросередовища;
- безпосередню, яка складається з комплексу заходів в організації, плануванні та безпосередньому впливі на особистість, а також на середовище, що її оточує;
- заключну, коли здійснюється аналіз та перевірка результатів проведених профілактичних заходів, ставляться нові завдання щодо зміцнення досягнутих результатів профілактичного впливу [57, с.45].

На думку О.В. Філімонова, зміст індивідуальної профілактики злочинів повинен складатись із таких етапів: 1) виявлення осіб, чия поведінка і погляди свідчать про можливість вчинення ними злочинів; 2) вивчення цих осіб, а також джерел негативного впливу на них; 3) створення в міру можливого сприятливої обстановки для того, щоб такі особи не могли вчиняти злочини; 4) усунення джерел негативного впливу; 5) виховний вплив (за необхідності й примусовий) на осіб, схильних до злочинів; 6) контроль за поведінкою та способом життя таких осіб; 7) періодична перевірка результатів проведеної роботи [160, с.17].

Оскільки заходи індивідуальної профілактики злочинів завжди спрямовані на певного члена суспільства, то вони становлять собою специфічну форму міжособистісного зв'язку, в якому одна сторона намагається трансформувати, змінити поведінку іншої у бажаному для суспільства напрямку. Відповідно до цього заходи індивідуальної профілактики злочинів підкоряються усім основним закономірностям, які характерні для міжособистісних зв'язків.

Передусім слід пам'ятати, що вплив міжособистісного зв'язку на поведінку його учасника тим сильніший, чим тіснішим є психологічне єднання учасників цього зв'язку. Тобто першою вимогою, що повинна ставитись до мір індивідуальної профілактики злочинів, повинна бути свобода від різних виявів

формалізму. Будь-який профілактичний захід доведе свою ефективність лише тоді, коли його виконавець зможе віднайти правильний підхід до особи, стосовно якої здійснюється профілактика, ввійти з нею у психологічний контакт.

Іншою вимогою, якій повинні відповідати заходи індивідуальної профілактики злочинів, є вимога психологічної обґрунтованості. Це означає, що використання заходів профілактичного впливу повинно здійснюватись із урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особи, щодо якої ці заходи застосовуються. Тому індивідів доцільно типізувати в залежності від міри вияву та глибини їх антигромадської спрямованості і зумовленої нею ймовірності вчинення злочинних діянь. Можна виділити: а) осіб, які вперше виявили початкові ознаки соціальної неврівноваженості поведінки (порушення загальних норм моралі, правил нормального співіснування, незначні правопорушення), і які легко підпадають під негативний вплив; б) осіб, поведінка та спосіб життя яких свідчить про їх неповагу до соціальних норм, про наявність системності у їхніх діях; в) осіб, які раніше вчиняли злочини. В рамках цих типологічних груп слід мати на увазі особливості індивідуальних характеристик осіб, стосовно яких обираються заходи профілактики: особливості духовної сфери людини, життєвий досвід, звичні форми поведінки, специфіку умов, у яких формувалась особистість тощо. Знання типологічних та індивідуальних особливостей дозволяє виробити найбільш оптимальну програму соціального оздоровлення особистості.

Вимога педагогічної правильності заходів профілактичного впливу на індивіда означає їх відповідність основним науково-педагогічним засобам та методам (виховання в колективі, поєднання переконання та примусу, індивідуальний підхід тощо). Наступна вимога полягає у забезпеченні взаємодомовленості, послідовності та безперервності цих заходів. Кожний захід профілактичного впливу на особу повинен впливати із попереднього, посилювати та розвивати його. Дана вимога може бути реалізована лише у тому випадку, коли заходи індивідуальної профілактики будуть проводитись планомірно.

Заходи профілактичного впливу повинні носити саме індивідуальний характер. Дійовість індивідуальної профілактики злочинів у великій мірі залежить від того, наскільки її заходи будуть враховувати реальні особливості конкретної особистості, умови її життя. При плануванні та здійсненні заходів індивідуальної профілактики слід звертати увагу на риси особи, які свідчать про її приналежність до певного соціального типу.

Класифікація заходів індивідуальної профілактики в літературі розроблена ще недостатньо. Автори монографії “Профілактика злочинів” поділяють заходи індивідуальної профілактики за змістом завдань, на вирішення яких вони спрямовані: а) інформаційні заходи; б) заходи впливу; в) заходи контролю [14, ст.130].

До інформаційних відносяться заходи з виявлення осіб, які потребують профілактичного впливу, а також заходи, пов’язані з накопиченням інформації, необхідної для правильної побудови роботи з цими людьми. Саме заходи впливу покликані забезпечити усунення дефектів соціалізації особистості, а також утримати її у міру можливості від злочину. Завдання заходів контролю полягає в тому, щоб з’ясувати, які результати принесли заходи впливу і залежно від цього або визнати профілактичний вплив достатнім, або застосувати додаткові заходи впливу.

Заходи впливу, в свою чергу, можна поділити за методом їх проведення на три підкласи: заходи переконання, заходи примусу та заходи допомоги. Заходи переконання носять чисто виховний характер, вони жодною мірою не обмежують права особи, стосовно якої здійснюється профілактика. Основою для застосування заходів примусу завжди виступають конкретні протиправні вчинки особи, причому вчинки реально встановлені. Заходи допомоги повинні полягати головним чином у налагодженні відношень особи – об’єкта впливу, із соціальним середовищем (допомогти стати рівноправним членом колективу, вивести його з-під негативного впливу тощо).

О.В. Філімонов класифікує заходи індивідуального профілактичного впливу у відповідності до правового примусу. Він виділяє дві відносно самостійні групи заходів: ті, що спрямовані безпосередньо на запобігання

злочинам, і ті, що мають на меті з'ясувати підґрунтя для подальшого індивідуально-профілактичного втручання з боку державних органів та громадськості.

При цьому в першій групі цих заходів О.В. Філімонов виділяє:

- заходи виховання особи, щодо якої застосовується профілактичний вплив: попередження, офіційна засторога про недопустимість такої поведінки, направлення інформації за місцем роботи чи навчання для вживання інших мір громадського впливу;

- заходи усунення чи нейтралізації умов, які об'єктивно сприяють вчиненню злочинів;

- заходи, які поєднують у собі функції виховання та усунення умов, що сприяють вчиненню конкретних злочинів [160, с.56-57].

Індивідуальна профілактика охоплює собою вплив не тільки на особистість, від якої можна очікувати злочинів, а й на мікросередовище цієї особистості. Вирішення другого із цих завдань можна досягнути за допомогою різних заходів. В одних випадках слід впливати на мікросередовище з тим, щоб змінити характер впливу на особу, в інших – радикально змінити саме мікросередовище. Вибір цих заходів повинен залежати від міри занедбаності соціального середовища, можливостей його перебудови у бажаному напрямку, інтенсивності його впливу на особу та інших обставин.

Індивідуальна профілактика злочинної поведінки завжди пов'язана із значними труднощами, адже її заходи спрямовані на конкретного члена нашого суспільства. Це не є впливом активного суб'єкта на пасивний об'єкт, а специфічною формою міжособистісного зв'язку, в якому одна сторона намагається трансформувати, скерувати поведінку іншої у бажаному для суспільства напрямку. Робота з людьми завжди є важкою справою, особливо складно працювати із таким контингентом, як особи, від яких з високою ймовірністю можна очікувати вчинення злочинів. І тому ефективність їх індивідуальної профілактики багато в чому залежатиме від усвідомлення суб'єктами профілактичної діяльності важливості та корисності цієї соціальної

функції, а також від їх уміння встановити з особами, які схильні до злочинів, тісний психологічний зв'язок та переконати у неправомірності їх поведінки.

РОЗДІЛ 2

Правоохоронні органи як суб'єкти запобігання злочинам

2.1. Запобігання злочинам органами внутрішніх справ

Профілактична діяльність органів внутрішніх справ являє собою одну із підсистем профілактики антигромадської поведінки, у сфері якої з найбільшою повнотою розкриваються соціальні функції цих органів, їх активна участь у вирішенні загальносоціального завдання – нейтралізації негативного впливу різного роду соціальних явищ і процесів. Характеризуючи профілактичну діяльність органів внутрішніх справ, слід зауважити, що вона багато в чому визначає стан профілактичної роботи в нашій державі в цілому. Органи внутрішніх справ зосереджують свої зусилля на виявленні та усуненні причин, умов та обставин злочинів, на встановленні осіб, схильних до вчинення злочинів у силу антигромадської спрямованості своєї поведінки, здійсненні у їх відношенні конкретного профілактичного впливу і т.п. Органи внутрішніх справ, розкриваючи та розслідуючи злочини, займаються й іншою профілактичною роботою, яка супроводжується виконанням чисельних заходів відповідного спрямування. Із усіх органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, органи внутрішніх справ найбільше пов'язані із практичним перетворенням у життя політики запобігання злочинності, адже саме вони частіше за інших суб'єктів отримують первинну інформацію про злочини, які знаходяться на стадії готування чи злочини, що уже вчинені.

Згідно з положенням «Про Міністерство внутрішніх справ України» від 17.10.2000 р., до основних завдань МВС України поряд з іншими належать наступні:

- організація й координація діяльності органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки;
- участь у розробці та реалізації державної політики щодо боротьби зі злочинністю;

- забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які вчинили злочини, вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень [133, с.141-142].

Особливе місце у здійсненні профілактичної діяльності органами внутрішніх справ посідає міліція, яка у відповідності до чинного законодавства (Закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» і ін.) у своїй діяльності здійснює адміністративні, оперативно-розшукові, слідчі, охоронні та запобіжні заходи боротьби зі злочинністю.

Діяльність органів внутрішніх справ відносно профілактики злочинів має комплексний характер, що проявляється у таких аспектах:

- органи внутрішніх справ, на відміну від інших суб'єктів профілактики, впливають на дуже широке коло об'єктів запобіжної діяльності;

- вони активно взаємодіють з іншими суб'єктами, надаючи їм інформацію про криміногенну обстановку в регіоні, виявлені детермінанти злочинної поведінки та осіб, що потребують індивідуального профілактичного впливу, а також методичну й практичну допомогу у проведенні різних запобіжних заходів;

- органи внутрішніх справ не лише самі виявляють і нейтралізують вплив криміногенних факторів, а й у встановленому законом порядку пред'являють іншим суб'єктам вимоги щодо необхідності виконання покладених на них функцій у сфері зміцнення правопорядку;

- органи внутрішніх справ здійснюють профілактичну діяльність на всіх рівнях, використовуючи при цьому широкий арсенал методів та засобів як гласних, так і оперативних [95, с.146].

У діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання злочинності мають використовуватися різні форми і засоби, зокрема:

- виявлення та усунення причин і умов злочинності, окремих її видів та конкретних злочинів;

- аналіз кримінологічної ситуації;

- участь у складанні комплексних планів запобігання (профілактики) правопорушенням, передбачення та подальше вжиття відповідних заходів;
- заходи загальної профілактики, перевірки на об'єктах обслуговування дотримання умов та правил, що перешкоджають вчиненню злочинів, у тому числі стосовно зберігання зброї, вибухових речовин, усунення можливості їх використання зі злочинною метою;
- контроль за дотриманням правил торгівлі та вживання алкогольних напоїв, незаконним обігом наркотиків;
- спеціальні запобіжні операції («Заслон», «Зброя», «Трал», «Нелегал», «Готель» та ін.);
- слідча профілактика у конкретних кримінальних справах та шляхом аналізу причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, реагування на них згідно зі статтями 23, 23¹ КПК України;
- багатогранна індивідуальна профілактика.

Запобігання злочинів, яке здійснюється органами внутрішніх справ, характеризують дві основні особливості [14, с.133]. Перша з них полягає у постійному поєднанні заходів переконання з передбаченими законом заходами примусу відносно осіб, винуватих у порушенні правових приписів. Друга особливість полягає у компетенції органів внутрішніх справ в даній сфері, адже немає жодної області у профілактиці злочинів, в якій би вони не були залучені як активні виконавці вимог, що ставляться державою до питання зміцнення правопорядку.

Профілактика злочинів як напрямок та особливий вид діяльності органів внутрішніх справ повинна будуватись на певних принципах.

Дотримання законності при здійсненні профілактики злочинів. Тільки неухильне дотримання законності органами внутрішніх справ, їх службами та підрозділами здатне забезпечити бажані результати профілактичної діяльності. Значення принципу законності стає тим більш очевидним, що в ході здійснюваного органами внутрішніх справ запобігання злочинам

застосовуються в окремих випадках та межах примусові, правообмежувальні заходи.

Плановість профілактики злочинів, що реалізується у двох напрямках. З одного боку, органи внутрішніх справ повинні брати активну участь у розробці комплексних програм профілактики злочинів в межах їх регіонів, з іншого – органи внутрішніх справ постійно планують власну запобіжну діяльність.

Об'єднання зусиль всіх служб органів внутрішніх справ при здійсненні профілактичних заходів. Чисельність специфічних завдань, які стоять перед окремими службами в цій сфері, а також специфіка використовуваних кожною службою засобів їх вирішення, не тільки не виключає, а й навпаки, передбачає тісний взаємозв'язок між службами.

Контроль за ефективністю профілактичної діяльності. Міністерство внутрішніх справ України, управління внутрішніх справ областей, районні та міські відділи внутрішніх справ систематично контролюють ефективність здійснюваних профілактичних заходів. Головним критерієм оцінки ефективності профілактики злочинів органами внутрішніх справ, є міра позитивного впливу цієї діяльності на стан, динаміку і структуру злочинності.

Аналіз чинного законодавства та відомчих нормативних актів МВС України дає змогу назвати такі основні напрями профілактичної діяльності органів внутрішніх справ:

1) профілактика злочинів у сфері економічних відносин. Криза виробництва, інфляція, недосконале податкове законодавство, безробіття є тими чинниками, що породжують тіньову економіку та «білокомірцеву» злочинність, які становлять пряму загрозу національній безпеці України;

2) участь у забезпеченні громадського порядку, охороні державної і приватної власності, конституційних прав і свобод громадян, перекриття каналів незаконного збагачення. Функції з профілактики та припинення злочинів покладена на апарати охорони громадського правопорядку (служба охорони, міліцейські патрулі і т.п.), службу відомчої охорони. Переважна більшість опитаних автором працівників судових і правоохоронних органів (судді – 88,3%, слідчі прокуратури – 91,2%, слідчі ОВС – 69,3%) вважають, що

робота по здійсненню заходів із попередження протиправних посягань через регулярне патрулювання, створення стаціонарних постів МВС і т.п., організована неналежним чином, поверхнево. Підкреслюючи профілактичне значення патрульно-постової служби, МВС України у звіті за 1997 р. разом з тим визнає, що нарядами ППС перекрито лише 9-13% території міст, оскільки «на охорону громадського порядку незадовільно впливає відволікання значних сил і засобів... на забезпечення масових заходів» [цит. за 102, с.110];

3) протидія організованих і професійній злочинності як найбільш небезпечним її проявам;

4) профілактика наркоманії, алкоголізму, проституції, які не тільки згубно впливають на здоров'я і моральний стан людей, завдають значних збитків суспільству, а й штовхають індивідів на злочини. Як свідчать статистичні дані, порівняно з 1991 р. (11 028) у 2006 р. злочинів, пов'язаних із наркотичними і сильнодіючими засобами було зареєстровано 64 630; із загальної кількості засуджених осіб число осіб, які скоїли злочини у стані алкогольного сп'яніння, у період з 1997 по 2004 рр. коливалося у межах 24-28% [145, с.535; 149, с.528; 151, с.240]. Працівникам органів внутрішніх справ необхідно зосереджувати свою увагу на: обліку наркоспоживачів, виявленні злочинів, пов'язаних із притонуотриманням, ліквідації нарколабораторій; виявленні фактів незаконного виготовлення, зберігання, транспортування та реалізації спирту й алкогольної продукції, припиненні діяльності підпільних цехів з виготовлення фальсифікованого алкоголю, зняття з реалізації алкогольних напоїв з ознаками підроблення, службовій діяльності працівників керівної ланки спиртзаводів, профілактичному обліку хронічних алкоголіків;

5) профілактика, у першу чергу, серед неповнолітніх тяжких і особливо тяжких злочинів насильницької і корисливо-насильницької спрямованості (вбивства, крадіжки, грабежі, розбої, зґвалтування, хуліганства тощо). Неповнолітні злочинці дають максимальний, порівняно з іншими категоріями засуджених, відсоток рецидиву, формуючи тим самим тенденцію до його зростання на багато років уперед. Усупереч цьому, про що свідчать дані проведеного анкетування, профілактична робота серед неповнолітніх перебуває

на недостатньому рівні. Так, більшість із опитаних респондентів (*судді – 51%, слідчі прокуратури – 59,2%, слідчі ОВС – 51,7%*) вважають, що працівниками правоохоронних органів нерегулярно проводяться рейди з метою виявлення неповнолітніх, схильних до алкоголізму і зловживання наркотиками, безнаглядних підлітків, осіб, що ухиляються від навчання; а значна їх частина (*судді – 34,5%, слідчі прокуратури – 20,8%, слідчі ОВС – 18,7%*) вважає, що така робота взагалі не провадиться. Також опитувані працівники констатують той факт, що рідко здійснюються заходи по підвищенню рівня правового виховання неповнолітніх та молоді (*судді – 42,8%, слідчі прокуратури – 67,2%, слідчі ОВС – 59,4%*), а певна їх частина притримується думки, що такі заходи не приносять користі взагалі (*судді – 26,2%, слідчі прокуратури – 14,4%, слідчі ОВС – 19,8%*);

б) боротьба з рецидивною злочинністю. МВС України неодноразово зазначало, що проблема подолання рецидивної злочинності залишається достатньо гострою. Певна частина опитаних працівників-практиків вважає, що профілактична робота із особами, які раніше вчинили злочини, організовується, але не задовольняє нагальних потреб (*судді – 53,8%, слідчі прокуратури – 57,6%, слідчі ОВС – 50,6%*), інші ж взагалі заперечують її проведення (*судді – 45,5%, слідчі прокуратури – 38,4%, слідчі ОВС – 17,6%*);

7) запобігання злочинам у сфері сімейно-побутових стосунків, що вчинюються у громадських місцях, особливо у вечірній і нічний час;

8) профілактика необережних, зокрема транспортних злочинів та злочинів проти довілля, які завдають суспільству значних збитків.

Для одних служб і підрозділів органів внутрішніх справ запобігання злочинності – *одна з основних функцій, яку вони виконують у процесі своєї діяльності*. Це служби по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією (БОЗ), кримінальної міліції, у тому числі карного розшуку, державна служба боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ), підрозділи по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (БНОН) та ін. У профільній діяльності цих служб та підрозділів по боротьбі зі злочинністю у відповідному напрямі одне з основних місць має посідати запобігання злочинам спеціально-

кримінологічними засобами, передусім групового та індивідуального спрямування. Серед основних завдань, які стоять, наприклад, перед підрозділами карного розшуку, є запобігання вчиненню злочину ще на стадії його підготовки. Саме на цьому етапі ранньої дозлочинної профілактики працівники карного розшуку проводять широке коло запобіжних заходів: індивідуальні бесіди, залучення уваги адміністрації підприємств та установ, застосування адміністративних заходів впливу тощо. Профілактичну функцію виконують здійснювані підрозділами карного розшуку заходи у місцях можливої концентрації кримінальних елементів, заходи з розшуку осіб, які переходять від слідства та суду і ін. Вжиття спеціальних заходів запобігання злочинності у сфері економіки покладено на відділи боротьби із економічною злочинністю, до їх числа належать, зокрема: проведення перевірок додержання законності діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності стосовно повернення валютної виручки та відшкодування ПДВ, перевірок і цільових операцій щодо діяльності банків та фінансових посередників («Банк», «Траст»), здійснення контролю за видачею дозвільних документів на зайняття підприємницькою діяльністю, підвищення кваліфікації та перепідготовка працівників цих відділів тощо. Їх співробітники будують свою роботу на основі вивчення специфіки роботи окремих галузей промисловості та господарства, підприємств, установ і організацій, що дає їм можливість виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню розкрадань, хабарництва, інших службових злочинів, виявляти способи їх вчинення, вживати заходів до профілактики злочинів, які знаходяться на стадії готування. Діяльність підрозділів міліції БНОН з попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків становить собою реалізацію передбачених законом й у межах своєї компетенції заходів, направлених на усунення правопорушень, виявлення і нейтралізацію причин та умов їх здійснення (загальна профілактика), а також виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, і проведення з ними необхідної індивідуально-профілактичної роботи (індивідуальна профілактика) [73, с.25].

Інші служби займаються запобіганням злочинності у зв'язку з виконанням процесуально-правових обов'язків – це слідчі підрозділи, підрозділи дізнання. Слідчий апарат органів внутрішніх справ та особи, що проводять дізнання, у відповідності із порядком судочинства за кримінальними справами несуть процесуальний обов'язок виявлення та усунення обставин, які сприяють учиненню злочинів. Профілактична діяльність слідчого стосується ймовірних та незакінчених злочинів і може здійснюватись у трьох основних напрямках:

1. Діяльність, спрямована на недопущення вчинення казуальних злочинів, тобто таких, ймовірність скоєння яких обумовлена і знаходиться у причинному зв'язку зі злочином, який розслідується, з процесом слідства. Такі злочини вчинюються з метою протидії розслідуванню (наприклад, злочини, передбачені ст.ст. 345, 343, 386 КК України);

2. Профілактична діяльність, спрямована на недопущення вчинення злочину іншими особами, аналогічного тому, який розслідується. Така діяльність здійснюється, як правило, шляхом усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину;

3. Профілактика віртуальних злочинів, тобто таких, які можуть бути вчинені за наявності певних умов. Наприклад, не знайдена вогнепальна зброя, яку сховав убивця, може стати причиною іншого злочину – незаконного поводження з нею (ст.263 КК України) особою, котра її знайде [132, с.35-38].

На думку С. Сафронова, зміст профілактичної діяльності слідчого органів внутрішніх справ потрібно розглядати в трьох аспектах: 1) попередження злочину; 2) запобігання йому; 3) припинення злочину. Попередження здійснюється тоді, коли ще не було злочинного посягання на об'єкт і застосовується щодо можливих у майбутньому злочинних діянь. Запобігання злочину здійснюється на стадії готування до нього (ст. 14 КК України). Припинення здійснюється слідчим у разі замаху на злочин (ст. 15 КК України), тобто в період здійснення протиправних дій, коли вони безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, але останній не було доведено до кінця через вжиття слідчим запобіжних заходів.

У кримінальному судочинстві профілактична діяльність слідчого може здійснюватися на стадіях перевірки заяви або повідомлення про злочин та проведення досудового слідства.

На стадії перевірки заяви або повідомлення про злочин слідчий має право і зобов'язаний:

1) використовувати всі можливі заходи щодо запобігання або припинення злочину, які не суперечать законодавству (ст. 23 КПК України);

2) застосовувати необхідні заходи безпеки стосовно заявника, членів його сім'ї та близьких родичів, а також інших осіб, котрі у будь-якій формі брали участь або сприяли виявленню, запобігання, припиненню та розкриттю злочину (ст. 52¹ КПК України);

3) попередити заявника відповідно до вимог КПК України про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 95 КПК України).

На стадії проведення досудового слідства обсяг профілактичної діяльності слідчого розширюється в межах його компетенції, яка обумовлюється фактом порушення кримінальної справи і прийняттям її до свого провадження. На цій стадії слідчий особисто може запобігати вчиненню злочинів такими способами:

1) застосовувати щодо підозрюваного запобіжний захід (крім взяття під варту) (ст. 148 КПК України);

2) забезпечити конфіденційність даних про особу передбаченими кримінальним законодавством способами;

3) винести постанову про застосування заходів безпеки щодо взятої під захист особи;

4) попередити про кримінальну відповідальність свідка і потерпілого, експерта, перекладача (ст.ст. 167, 171, 196 КПК України);

5) накладити арешт на грошовий вклад підозрюваного чи обвинуваченого, а також вилучити майно, на яке накладено арешт (ст. 126 КПК України);

6) внести подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (ст. 23¹ КПК України).

Окремо слід виділити служби, які повинні вести роботу щодо запобігання злочинності на стадіях, що передують формуванню злочинного мотиву, здійснюючи профілактику антисуспільної спрямованості та криміногенної орієнтації і мотивації особи. Це: служба громадської безпеки, а у ній патрульно-постові підрозділи і дільничні інспектори міліції; служба дозвільної, реєстраційної та міграційної роботи; служба безпеки дорожнього руху; державна служба охорони; приймальники-розподільники та ін.

Основним напрямком профілактичної діяльності дільничних інспекторів міліції є проведення індивідуальних бесід з особами, схильних до протиправної поведінки. Особлива увага при цьому повинна приділятися суб'єктам, звільненим із виправно-трудових закладів чи особам, які були засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; особам, які вчиняють правопорушення у сфері сімейно-побутових відносин, порушують громадський правопорядок тощо. Такого роду особи беруться на профілактичний облік, наприклад у 1997 р. органами МВС взято до уваги інформацію про 752 тис. осіб, з яких 142,4 тис. – звільнені з місць позбавлення волі, 367,3 тис. – хронічні алкоголіки, 64,3 тис. – побутові дебошири, 47,5 тис. – неповнолітні делінквенти [102, с.93]. Діяльність служби безпеки дорожнього руху спрямована на ліквідацію та нейтралізацію цілого ряду факторів, що відіграють роль умов транспортних пригод та злочинів. Це заходи по затриманню водіїв, які порушують правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, роботі з керівниками автотранспортних підприємств, спрямованої на посилення контролю за технічним станом рухомого складу, регулюванню руху на дорогах, реєстрації автотранспорту і ін. Профілактичну спрямованість має діяльність паспортної служби, оскільки нагляд за дотриманням встановлених паспортних правил сприяє розшуку злочинців, що переховуються від слідства і суду, дозволяє контролювати працевлаштування осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Поки запобіжно-профілактичну діяльність цих підрозділів не можна визнати предметною, системною та результативною. Вона обмежується, як правило, виявленням та взяттям на облік осіб, які допускають правопорушення,

та притягненням їх до відповідальності, в основному адміністративної, у разі вчинення правопорушень. Контроль за поведінкою цих осіб не налагоджений. Організація профілактичної роботи міліції характеризується певною занедбаністю, насамперед через організаційну неспеціалізованість та перевантаженість служб і підрозділів роботою щодо реагування на вчинені злочини. Як констатує А.П. Закалюк, значне навантаження підрозділів правоохоронних органів основною профільною діяльністю, показники якої визначають оцінку роботи, серед яких не передбачено показників запобігання злочинам, неконкретизовані обов'язки та відсутність спроби за здійснення цієї діяльності призвели до її значного послаблення, фактично – до розвалу [47, с.363].

Починаючи з 1991 р. у нашій державі спостерігається процес скорочення позитивних напрацювань у сфері запобігання злочинам: як стратегічних, так і тактичних. Переорієнтація радянської і пострадянської кримінологічної політики на репресивний напрям державного впливу на злочинність потягнула за собою ліквідацію відділів профілактики, які виконували роль методичних центрів та безпосередньо впливали на ефективність профілактичної діяльності, адже здійснення індивідуальної профілактики передбачало відповідне керівництво дільничними інспекторами міліції – найбільш численної працюючої з населенням ланки офіцерів міліції [101, с.92]. Поміж функціональних обов'язків даних підрозділів, як зазначає Г.А. Аванесов, були наступні: вивчення причин і умов правопорушень та подальше вжиття заходів щодо їх усунення; інформування адміністрацій підприємств, установ, організацій; забезпечення контролю за поведінкою осіб, що перебували на профілактичному обліку і ін. [1, с.432]. На той час домінувала думка, що профілактикою повинні займатися усі працівники міліції, а не тільки певна їх частина, і через це існування спеціальних підрозділів визнавалось не виправданим.

У системі МВС України й досі не відновлені форми і засоби роботи цієї спеціалізованої служби профілактики, яка системно займалася б запобіганням правопорушень.

Сучасна стратегія боротьби зі злочинністю в Україні, як певне системне явище, повинна поєднувати в собі елементи, що міститимуть значний профілактичний потенціал: антикриміногенну модель економічних відносин, нейтралізацію криміногенного впливу політичного фактору, соціальне запобігання злочинності і ін. Ці компоненти боротьби зі злочинністю будуть зумовлювати і зміст управління процесами запобігання злочинності, в контексті чого знову постає питання про доцільність «реанімації» діяльності профілактичних служб у системі правоохоронних органів в якості суб'єктів управління (координації) цієї діяльності. Адже теперішня ситуація у сфері профілактики правопорушень характерна наявністю чималої кількості нерозв'язаних проблем. Як слушно зауважують О.Г. Колб і З.В. Журавська, «діюча процедура профілактики злочинів в Україні є, образно кажучи, «обезголовленою», бо в державі жоден орган не відповідає за її результати та не управляє (і це головне) процесами профілактики злочинів» [68, с.171]. Саме з огляду на ці та інші аргументи вченими-теоретиками останнім часом актуалізується питання про необхідність створення служб профілактики у територіальних ОВС [68, с.172], спеціальних аналітично-координаційних підрозділів боротьби зі злочинністю в УМВС та УСБ України в областях, обласних апаратах прокуратури, інших правоохоронних органах [9, с.352] тощо. Звісно, що утворення таких служб вимагає достатньо великих матеріальних і людських ресурсів, однак якщо брати до уваги ціну злочинності, ті економічні, соціальні, моральні та інші втрати, які тягне за собою це явище, даний аргумент не повинен бути визначальним.

Організація такого роду підрозділів буде відповідати задекларованій органами державної влади позиції, адже Концепція Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки одним із своїх пріоритетних напрямів передбачає необхідність оптимізації структури органів, які займаються профілактикою правопорушень, у тому числі і шляхом створення нових підрозділів [129].

Що стосується у цьому плані позиції практичних працівників, то вона не є одноставною. На запитання відносно ефективності функціонування служб у

структурі правоохоронних органів, які займаються аналітичною діяльністю та виробленням практичних рекомендацій для профілактики злочинності, ствердну відповідь дали 39,1% працівників судових і правоохоронних органів, негативну – 47,7%, 13% обрали інший варіант відповіді, не конкретизуючи при цьому свого ставлення. Уявляється, що точка зору працівників правозастосовчої ланки, а головне, їх пропозиції і рекомендації, повинні стати в подальшому предметом спеціального вивчення.

Позитивно вирішивши питання про відновлення діяльності спеціалізованих профілактичних служб, уповноважені суб'єкти зобов'язані забезпечити їх функціонування на загальнодержавному і регіональному (обласному) рівні. Наразі питання, у яких правоохоронних чи судових органах – МВС України, СБУ України, прокуратурі, суді, – залишається відкритим, однак, враховуючи, що органи внутрішніх справ найбільше пов'язані із практичним перетворенням у життя політики запобігання злочинам, доцільно було б відновити їх діяльність саме у цій системі. Служби профілактики будуть виконувати особливу соціальну роль, і тому їх функції не повинні змішуватись із функціями будь-якої іншої служби із структури органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю (МВС, СБУ, прокуратури, суду, Державного департаменту України з питань виконання покарань). Кожний із вищезгаданих підрозділів виконує власні профілактичні завдання, прямо зумовлені специфікою їх діяльності, та не може перекласти їх на інші служби без загрози втрати профілактичного значення їх роботи. З іншого боку, вони не можуть прийняти на себе функції загальнопрофілактичного характеру (організаційні, методичні, контрольні і ін.). А, оскільки централізоване забезпечення профілактичної діяльності цих органів є вкрай необхідним, звідси і постає питання про самостійне існування профілактичного підрозділу в системі інших служб.

Новостворювані відділи профілактики повинні займатися аналітичною, методичною, контролюючою діяльністю, поєднаною з наявністю у них можливостей реального впливу на ситуацію. Зараз можна констатувати ту обставину, що чимало підрозділів органів кримінальної юстиції діють без належної співпраці, не віднайдені раціональні форми їх взаємодії,

співпорядкування. В цьому світлі важливого значення буде набувати координаційна діяльність профілактичних служб. Переважна більшість (68,2%) опитаних працівників позитивно відповіла на запитання відносно доцільності проведення спільних засідань працівників правоохоронних органів з метою вивчення й узагальнення результатів профілактичних заходів у запобіганні злочинності, інші ж співробітники (15,4%) – висловилися за діяльність координаційних комітетів.

Серед основних обов'язків даних підрозділів повинно бути, зокрема:

- 1) дослідження стану злочинності, тенденцій його зміни, закономірностей і особливостей прояву з урахуванням соціально-історичних, економічних, соціально-демографічних, територіальних умов;
- 2) виявлення факторів, що впливають на криміногенну ситуацію в державі та оцінка ступеня їх актуальності на конкретному етапі розвитку суспільства;
- 3) тісне співробітництво із органами державної влади та місцевого самоврядування, участь у розробці комплексних профілактичних програм як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях; залучення їх можливостей при дослідженні проектів нормативно-правових актів, концепцій, цільових програм з метою з'ясування можливого впливу їх економічних, соціальних, культурно-виховних та інших положень на протиправну поведінку, її причинний комплекс, тенденції, а також інші значимі показники;
- 4) виявлення, відповідно до розроблених методик, осіб, поведінка яких свідчить про можливість вчинення ними у майбутньому злочинів, подальші дії за принципом виставлення «червоних карток». Як уже зазначалося, профілактичний вплив повинен здійснюватися ще на ранніх етапах, коли аналіз антисоціальної поведінки особистості вказує на її антигромадську спрямованість та можливість вчинення у майбутньому якісно нових, суспільно-небезпечних дій, а не інших правопорушень. Відповідно заходи раннього запобігання будуть давати можливість утримати особу від такого роду вчинків, мінімізувати негативний вплив на неї з боку середовища і оточуючих її осіб.

2.2. Запобігання злочинам органами прокуратури

Згідно Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р., хоч він прямо і не передбачає завдання щодо запобігання злочинності, слід виокремлювати окремі напрями (і форми) діяльності органів прокуратури, які фактично сприяють запобіжному впливу щодо детермінантів злочинності. Профілактика злочинів виступає як завдання, що підлягає вирішенню на кожному напрямку діяльності прокуратури. Разом з тим профілактика злочинів зовсім не «розчиняється» у багатогранній роботі органів прокуратури, а зберігає значення їх самостійної функції. Під наглядом органів прокуратури перебуває діяльність інших правоохоронних органів – суб'єктів профілактики злочинів. Це дозволяє їй добиватись точного і однакового виконання законів, які регламентують запобіжну діяльність цих суб'єктів, стежити за тим, щоб при проведенні профілактичних заходів не допускалися порушення прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій.

Відповідно до ст.121 Конституції України на прокуратуру покладаються такі завдання:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство;
- 4) нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

З усіх напрямів профілактичної діяльності особливого значення набуває слідча профілактика, і це не випадково, оскільки саме на слідчого відповідно до ст.ст.23 і 23¹ КПК України, а також положень Закону України «Про статус слідчого» покладається прями́й обов'язок стосовно виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, під час провадження досудового слідства і саме в його розпорядженні є найбільш широкі можливості для реалізації профілактичних заходів. Крім того, з усіх визначених у законі суб'єктів саме

слідчий найбільш часто, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносить до відповідного державного органу, громадської організації або посадової особи подання про вжиття заходів щодо їх усунення і в подальшому здійснює контроль за цим, а в разі залишення посадовою особою внесеного подання без розгляду складає протокол про адміністративне правопорушення (ст.ст. 185^б, 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення) та надсилає його до суду.

Профілактична робота слідчого прокуратури, також як і слідчого органів внутрішніх справ, здійснюється у декількох формах. Порушення кримінальних справ, встановлення осіб, винних у вчиненні злочину, доведення їх вини, проведення з цією метою різноманітних слідчих дій, передбачених кримінально-процесуальним законодавством, забезпечують виконання принципу незворотності покарання, справляють загальний та спеціально-превентивний вплив як на осіб, винних у злочині, так і на інших громадян.

У профілактичній роботі слідчого можна виділити такі основні напрями:

- попередження імовірної, запобігання реально можливій та припинення розпочатої злочинної діяльності з боку осіб, обвинувачених (підозрюваних) у вчиненні конкретного злочину;
- встановлення причин конкретного злочину і вжиття заходів щодо їх усунення;
- встановлення умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину, і вжиття заходів щодо їх усунення;
- узагальнення криміногенних чинників, установлених під час розслідування за однорідними кримінальними справами, і подання пропозицій щодо їх усунення до відповідних органів і установ [43, с.155-156].

На причини та умови злочину можуть вказувати найрізноманітніші обставини, які стосуються як характеристики злочину, так і особи правопорушника. Зокрема, встановленню у ході провадження по справі підлягають:

- конкретні причини виникнення у особи антисоціальних поглядів і звичок, умислу на злочин і його реалізацію (поганий приклад, недоліки виховання у сім'ї, підбурювання з боку оточення та ін.);

- умови, які полегшили дію негативних впливів (відсутність належного нагляду за неповнолітнім, низький рівень виховної роботи тощо);

- умови, які полегшили реалізацію умислу на злочин (недоліки у організації та веденні обліку матеріальних цінностей, бездіяльність очевидців злочину, відсутність охорони чи патрулів з охорони громадського порядку, погане освітлення та ін.);

- конкретна ситуація, в якій відбувалось вчинення злочину [72, с.66].

На жаль, ефективність профілактичної діяльності слідчого на сьогодні не відповідає сучасним вимогам щодо протидії злочинності і цю обставину констатують самі практичні працівники, на думку яких заходи профілактичного змісту вдається реалізовувати менш як у половині випадків. За даними опитування, проведеного В. Журавлем та А. Волобуєвим, 52% опитаних слідчих зауважили про неможливість реалізації такого роду заходів взагалі [43, с.156]. Найбільш істотними причинами недостатньої ефективності профілактичної діяльності слідчого можна назвати наступні:

- недосконалість правових норм і відсутність відомчих наказів, що регламентують профілактичну діяльність слідчих;

- усталену практику другорядності профілактичної функції досудового слідства, відсутність чітких критеріїв її обліку, аналізу, контролю за реалізацією та ефективністю заходів, що вживаються. Продуктивність праці слідчого оцінюється в першу чергу за кількістю розслідуваних кримінальних справ, за якістю слідства та додержанням строків розслідування і практично не враховується стан та ефективність профілактичної діяльності;

- недосконалість статистичного обліку профілактичної діяльності слідчих;

- відсутність координуючого центру з профілактики злочинів.

Важливого значення у діяльності слідчого набувають організаційно-тактичні аспекти профілактики злочинів, а саме провадження окремих слідчих дій чи їх комплексів (тактичних операцій) спеціальної профілактичної

спрямованості (наприклад, про обов'язковість формулювання питань у постанові про призначення судових експертиз стосовно умов, які сприяли вчиненню злочину і заходів щодо їх усунення). Ефективним організаційним заходом реалізації профілактики є оперативно-розшукове супроводження досудового слідства, коли оперативна діяльність здійснюється одночасно із процесом розслідування. Слідчий може визначати обсяг такої діяльності, давати доручення органам дізнання. При цьому профілактична взаємодія слідчого з органом дізнання може стосуватися продовжуваних, незакінчених злочинів чи злочинів, можливих у майбутньому, а також виявлення осередків злочинної діяльності.

Окремої уваги потребує покращення взаємодії слідчих підрозділів з експертними установами, підвищенням ролі останніх у реалізації профілактичних заходів. З цією метою необхідно:

- слідчим у постановках про призначення судових експертиз на розгляд експерта обов'язково ставити питання профілактичної спрямованості, а саме – стосовно умов, які сприяли вчиненню злочину, і необхідних заходів щодо їх усунення;

- слідчим обов'язково включати у подання, що вносяться у порядку ст. 23¹ КПК України, висновки експертів щодо умов, які сприяли вчиненню злочинів, і заходів щодо їх усунення;

- експертам аналізувати всі наявні матеріали по справі для формулювання профілактичних рекомендацій, наводити результати проведеного дослідження, які обґрунтовують ці рекомендації, а в необхідних випадках робити посилання на нормативні акти та спеціальну літературу, не допускати недостатньо вмотивованих рекомендацій або рекомендацій, складених за обставинами, які не заслуговують на увагу;

- налагодити постійний контроль за ходом реалізації профілактичних рекомендацій, для чого прийняти необхідні вказівки-інструкції керівництва правоохоронних органів, які зобов'язували б слідчих регулярно повідомляти експертні установи про реалізацію профілактичних пропозицій експертів [43, с.163].

Як уже зазначалось, дієвою формою профілактичних заходів при розслідуванні злочинів є вмотивоване подання слідчого за матеріалами конкретної кримінальної справи (ст. 23¹ КПК України). Як правило, подання вноситься слідчим після закінчення розслідування, хоча не виключається можливість його внесення й за результатами першочергових слідчих дій. В цьому аспекті не можна погодитися із думкою окремих, які вважають недопустимою такого роду діяльність суб'єктів ще на досудовому слідстві з огляду на порушення принципу презумпції невинуватості [72, с.68]. Погоджуючись із необхідністю беззаперечного дотримання цього фундаментального принципу, хотілося б зазначити, що ефективність профілактичних заходів пов'язується в тому числі і з їх *своєчасністю*, з огляду на що є цілком допустимим внесення подання (у формі, яка б, можливо, не містила конкретизованої інформації про особу-злочинця) в тих випадках, коли потрібно терміново усунути виявлені недоліки, щоб запобігти вчиненню нових злочинів. Подання профілактичного змісту повинні вноситися на розгляд тих посадових осіб, які мають право й зобов'язані безпосередньо і швидко усунути обставини, що сприяли вчиненню злочинів, а для цього необхідно більш чітко визначати органи, установи, організації, посадових осіб, котрим надсилаються подання.

У процесі здійснення нагляду за виконанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство прокурор поруч з перевіркою повноти виявлення слідчим обставин, які підлягають доказуванню у справі, з'ясовує, чи встановлювались щодо справи причини злочину та умови, які сприяли його вчиненню. Також прокурор перевіряє достатність заходів, прийнятих слідчим для усунення виявлених причин і умов злочину.

Профілактична діяльність прокурора реалізується і в процесі нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах. У процесі ж судового розгляду прокурор зобов'язаний виявляти обставини, які сприяли злочину, з'ясовувати механізм їх впливу на поведінку підсудного. Здійснюючи нагляд за законністю та справедливістю винесеного судом вироку,

прокурор перевіряє, наскільки він забезпечує максимальний загально-превентивний вплив та можливість досягнення мети покарання.

Запобігання рецидивної злочинності органами прокуратури досягається у процесі здійснення нагляду за дотриманням законів у місцях позбавлення волі, в органах і установах, що виконують інші види кримінального покарання та заходи кримінально-правового впливу, а також здійснюють контроль і соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання. основні засоби прокурорського реагування, які покликані усунути причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів у місцях позбавлення волі, діляться на дві групи: 1) загальні наглядові засоби прокурорського реагування; 2) спеціальні засоби прокурорського реагування.

До загальних наглядових засобів відносяться подання, як акт реагування на порушення закону, який має три цілі: усунення виявлених порушень, усунення причин і умов, що їм сприяють, покарання винних осіб. Інший дієвий акт реагування – це протест прокурора на незаконні дії адміністрації, ефективність притаманна і такому акту реагування, як ухвала про порушення дисциплінарного провадження. До спеціальних засобів прокурорського реагування відносяться: право припиняти дію наказів і розпоряджень адміністрації установ виконання покарань; право відмінити їх у разі невідповідності закону; право і обов'язок звільняти осіб, які незаконно знаходяться у місцях ув'язнення.

До інших напрямів профілактичної роботи органів прокуратури можна віднести:

– участь прокурора у розробленні державними органами влади комплексних планів запобігання (профілактики) злочинності, подання при розробленні плану, а також періодично незалежно від нього, аналізу причин і умов, що сприяють злочинним проявам, внесення пропозицій, що ґрунтуються на результатах аналізу з метою удосконалення діяльності стосовно усунення цих чинників. Планування запобігання злочинності чітко визначає мету та завдання профілактичних заходів прокуратури, їх характер, місце та час здійснення тощо. Ефективність планування і в кінцевому результаті усієї

профілактичної діяльності залежить від повноти та об'єктивності інформації про стан та динаміку злочинності. В зв'язку з цим важливого профілактичного значення набуває статистико-аналітична діяльність прокуратури. Вона організовує і безпосередньо здійснює узагальнення та аналіз всієї інформації про злочинність у даному регіоні ;

- сприяння розвитку діяльності громадських формувань щодо запобігання злочинності (залучення та допомога);

- організація роботи з інформування населення про причини і умови злочинності на території обслуговування та заходи, які потрібно вживати щодо їх усунення (обмеження, нейтралізації);

- безпосередня допомога у вжитті цих заходів, вивчення потреб, позитивного досвіду, узагальнення проведеної роботи та визначення її дієвості;

- поширення правових знань серед населення, вжиття заходів підвищення правової культури при здійсненні прокурорського нагляду [47, с.351-352].

2.3. Запобігання злочинам в установах виконання покарань

За спеціальними підрахунками, Україна посідає одне із провідних місць у світі за часткою позбавлених волі осіб. Відносна кількість ув'язнених в Україні на 100 тис. населення складає приблизно 405-410 осіб. За цим показником наша держава поступається лише США (710), Росії (700), Білорусії (505), Казахстану (475) та Киргизстану (420) [121, с.55]. В Україні діють 180 установ Державного департаменту з питань виконання покарань, в яких а 1 березня 2006 р. утримувалося майже 170 тис. осіб. [48, с.565]. У середньому щорічно в установах Департаменту з питань виконання покарань реєструється до 500 злочинів, до того ж необхідно враховувати значну латентність окремих видів злочинів (побої, мордування, хуліганство). Увагу необхідно звернути і на ту обставину, що значна частина осіб, що відбули покарання згодом знову повертається до протиправної діяльності. Всі ці моменти беззаперечно свідчать про важливість завдання профілактики злочинних проявів в установах пенітенціарної системи України.

Виходячи із стратегічних напрямків боротьби зі злочинністю, визначених вищими органами державної влади України та рішеннями Міністерства внутрішніх справ і Державного департаменту з питань виконання покарань, у всіх ланках пенітенціарної системи має бути налагоджений комплексний підхід до запобігання злочинам серед осіб, що відбувають покарання. Профілактика злочинності в цих місцях становить собою частину профілактичних зусиль у масштабах цілого суспільства щодо боротьби із злочинними проявами і передусім із агресивною злочинністю. Чим вищим є рівень насильства у країні, чим більше жорстокості існує у конфліктах між окремими особами та соціальними групами, тим вищим і небезпечним є цей рівень у виправних установах. Тому можна стверджувати, що вирішення нагальних соціальних проблем та протиріч, підвищення ефективності виховання та впровадження ідеології ненасилля поруч із підвищенням матеріального благополуччя наших громадян є тією основою, на яку повинна спиратись робота з недопущення насилля, де б воно не могло мати місце. Викорінення насилля серед засуджених є доволі ефемерним завданням, як і ліквідація злочинності. Однак реальними уявляються зусилля, спрямовані на зменшення його рівня, приведення його до контрольованих меж, а також зменшення числа найбільш тяжких злочинів проти особистості.

Заходи загальної профілактики у місцях позбавлення волі можна розподілити на: методи виявлення та методи усунення, нейтралізації та блокування криміногенних факторів [96, с.160]. До методів виявлення чинників злочинності в установах виконання покарань належать:

- перевірка роботи адміністрації вищестоящими органами Державного департаменту України з питань виконання покарань та прокуратури. Функції контролю за діяльністю УВП покладені на центральний та обласні апарати управління ДДУПВП;

- виявлення криміногенних зон в УВП, де найчастіше вчинюються злочини; типових для всіх установ недоліків у роботі, що сприяють вчиненню злочинів засудженими; кількісних та якісних змін контингенту засуджених; злочинної субкультури у кожній установі.

До методів усунення, нейтралізації чи блокування факторів злочинності в УВП належать:

- технічне переоснащення установ, адже технічна недосконалість охоронної сигналізації, інженерно-технічного устаткування, систем цілодобового стеження за засудженими, відсутність необхідної апаратури для перевірки посилок і передач, догляду автотранспорту, поїздів – усі ці моменти також сприяють вчиненню злочинів засудженими;

- укомплектування установ висококваліфікованими кадрами. На посади повинні відбиратися працівники за конкурсним відбором, в тому числі із можливим застосуванням випробувального терміну, протягом якого кандидатів перевірятимуть на добросовісність, неупереджене ставлення до ув'язнених, рівень готовності до роботи та ступінь їх професіоналізму;

- вживання комплексних оперативних заходів із залученням усіх сил та засобів з метою контролю за криміногенними зонами у виправних установах, де найбільш часто і у певний період виникають типові негативні явища, що сприяють виникненню і розвитку напружених міжособистісних (групових) конфліктів або особливого психічного стану засуджених, що загрожує вчиненням злочинів;

- налагодження чіткого обміну інформацією між різними підрозділами установи та системи в цілому про кримінальних лідерів та їх угруповання з метою своєчасної профілактики цієї категорії осіб;

- не допущення переповнень УВП. Переповнення місць позбавлення волі засудженими більше ліміту загострює питання їх розміщення та підвищення рівня конфліктності. Як відмічає А.П. Закалюк, в цих установах понад наявність місць утримується в середньому до 15-35% осіб [48, с.563];

- підвищення дисципліни працівників установ, сприяння просуванню їх по службі та звільнення з УВП співробітників, які не відповідають займаним посадам;

- створення окремих загонів з числа злісних порушників режиму, які відбувають покарання;

- роз'єднання групи, що створює джерело напруги, введення її до складу засудженого, який може запобігти конфліктам.

Недопущення насильства серед засуджених осіб можливе при умові цілеспрямованого навчання працівників виправних закладів способам і прийомам виявлення, вивчення та вирішення конфліктів серед злочинців. Для цього у навчальних закладах МВС України, які готують спеціалістів для роботи в установах виконання покарань, необхідно викладати теорію пенітенціарної конфліктології. Методи вирішення конфліктних ситуацій можуть дати змогу:

- переорієнтувати засуджених на мирний шлях вирішення конфлікту;
- стримувати учасників конфлікту під загрозою застосування до них примусу;

- роз'єднання ворогуючих суб'єктів шляхом переведення їх до іншого загону, у штрафний ізолятор, приміщення камерного типу тощо.

Профілактика насильницьких дій повинна бути спрямована на зниження міжгрупової напруги із врахуванням наступних основних положень:

- 1) слід створювати по можливості однакові умови у всіх сферах життєдіяльності для засуджених осіб, які мають різний статус. Адміністрація повинна взяти на себе виконання функції захисту справедливості, яка є вкрай необхідною у місцях позбавлення волі;

- 2) виявляти прошарок засуджених осіб, які є потенційними джерелами негативного впливу та агресивних дій. Тримати такі групи під постійним контролем, в тому числі так званих виконавців, які виконують каральні функції та є певною виконавчою владою, за допомогою якої вчиняється більшість насильницьких дій в УВП;

- 3) своєчасно виявляти учасників конфліктів, аналізувати їх психологічні особливості та шукати способи вирішення конфліктних ситуацій без застосування насильницьких дій;

- 4) надавати психологічну підтримку особам, що прибувають до УВП, особливо в період знаходження у карантині, своєчасно блокувати неформальні зв'язки із негативно орієнтованими засудженими.

У науковій літературі пропонуються й інші заходи загальної профілактики злочинів у місцях позбавлення волі, наприклад: 1) модернізація законодавчої бази у цьому питанні. Непересічного значення у процесі реформування кримінально-виконавчого законодавства набуло прийняття 11 липня 2003 р. Кримінально-виконавчого кодексу України, який набув чинності 1 січня 2004 р. Кодексом регламентовані питання нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, виховного впливу на засуджених до позбавлення волі, відбування покарання у колоніях різних видів, що є основою протидії злочинності в місцях позбавлення волі; 2) приведення чинного законодавства у відповідність до міжнародних актів, таких як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями (1955 р.), Європейські тюремні правила (1997 р.), а також різноманітних відомчих нормативних актів; 3) гуманізація режиму утримання засуджених; 4) лікування захворювань медичної та психічної етимології. Значна кількість ув'язнених осіб хворі на різноманітні соматичні і психічні захворювання (туберкульоз, СНІД, виразки шлунку та інші шлункові хвороби, невротичні відхилення, алкоголізм, психічні аномалії тощо). Ці відхилення і хвороби ускладнюють відбування покарання, заважають адекватно оцінювати конкретні життєві ситуації, заходи виправно-трудового характеру; 5) залучення до цієї справи представників релігійних конфесій, оскільки церква та релігія, з їх постулатами ненасилля, милосердя та прощення здатна зробити чимало, щоб пом'якшити тюремні звичаї, сформувати принципово інше ставлення до агресії як способу вирішення життєвих конфліктів; 6) наділення адміністрації УВП деякими повноваженнями слідчих органів. На зниження рівня злочинності в місцях позбавлення волі можуть вплинути й наступні профілактичні міри: правильний підбір складу осіб в камерах; постійний нагляд за ними; залучення до роботи у виправних закладах досвідчених психологів і соціологів; розвиток самостійності засуджених осіб; ліквідація активних угруповань; правдива інформація про стан виправних закладів, їх виробничих, економічних та інших можливостей. «Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі, – вважає А.І. Алексєєв. – багато в чому залежить від оздоровлення моральної атмосфери,

зокрема зменшення агресивного тону у всьому суспільстві... Першочергове значення має... створення цивілізованої обстановки виконання покарання, забезпечення його максимально можливої превентивної дії» [цит. за 94, с.165].

На даний момент якість загальної профілактики злочинів серед засуджених не задовольняє суспільні потреби, оскільки не виконується одне із основних завдань кримінального і кримінально-виконавчого права, – не допустити вчинення засудженими нових злочинів. Цим видом профілактики займаються як правило органи виконання покарань і недостатньо – інші державні органи та представники громадськості. Теоретично у Кримінально-виконавчому кодексі України передбачена можливість участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених (ст.25), а на практиці основним формам громадської участі не вистачає наполегливості, знання реального життя засуджених, взаємовідносин з адміністрацією виправних установ. В Україні створено окреме відомство з питань виконання покарань і ця обставина диктує нагальну необхідність залучення до цієї справи органів місцевої влади та управління, особливо з питань матеріально-технічного, санітарно-гігієнічного забезпечення, харчування, надання комунальних послуг та подальшого працевлаштування засуджених.

Індивідуально-профілактичний вплив повинен здійснюватись із врахуванням типологічної належності певного індивіда. Типологічний підхід багато в чому полегшує такий вплив: якщо в процесі роботи із конкретним засудженим, який може стати на шлях виправлення, буде виявлена його приналежність до певного типу особистості, це дозволить відносно швидко скласти уявлення стосовно його індивідуальних особливостей та в залежності від цього побудувати попереджувальну роботу з ними.

Засобами індивідуальної профілактики в УВП виступають:

1) вивчення особи засуджених: аналіз кримінальних та особових справ, поштових відправлень; опитування осіб, які добре знають засудженого; спостереження за його оточенням; тестування;

2) облік засуджених, які мають відхилення у поведінці; ведення картотек (алфавітних, за видами порушень тощо); комп'ютерного обліку, що включає всі основні дані про особу;

3) методи контролю за поведінкою засуджених, які перебувають на обліку: контроль за допомогою оперативно-розшукових прийомів; повторне обстеження протягом певного часу одними і тими ж методами; догляд, обшук, цензура кореспонденції, перевірка посилок, передач та інші режимні заходи; опитування засуджених та персоналу УВП.

До індивідуальної профілактики злочинів серед ув'язнених належать також методи зміни особистісних якостей (самовиховання тощо) та оптимізації взаємовідносин у місцях позбавлення волі (групова психотерапія, раціональний розподіл засуджених за загонами тощо). Ще одним важливим заходом індивідуальної профілактики є створення так званого архівного банку даних про осіб, котрі перебувають на профілактичних обліках. Ці дані можна використовувати як в УВП, так і на волі, передаючи відповідну інформацію в територіальні органи внутрішніх справ. Останні, в свою чергу, при арешті особи мають негайно направляти в УВП всю інформацію щодо тих, які перебували на профілактичному обліку в правоохоронних органах.

Для підвищення ефективності індивідуальної профілактики серед засуджених необхідно пам'ятати, що метою індивідуального запобігання злочинам має стати зміна мотиваційної сфери як основи корекції їх свідомості та поведінки. Індивідуальне запобігання злочинам має ґрунтуватись не тільки і не стільки на правових заходах, як на загальноосвітніх заходах (досягненнях різних галузей науки, особливо психології, психіатрії) та загальнолюдських цінностях культури. Сам процес профілактики має бути безперервним, цілеспрямованим та динамічним. У цьому процесі вкрай необхідно використовувати не лише внутрішні можливості УВП, а й зовнішні (батьків засуджених, їх родичів, соціально корисні зв'язки засудженого, громадськість, благодійні фонди тощо).

Злочинність у місцях позбавлення волі має свої закономірності і, як вже зазначалося, не може бути викоренена найближчим часом. Максимум

можливого у боротьбі з нею – це зменшення її рівня до прийняттого, утримання його через постійне використання всіх заходів запобігання злочинності в їх єдності та взаємозв'язку, що зможе вивести фактичне становище пенітенціарної системи України на якісно новий щабель.

РОЗДІЛ 3

Кримінологічна характеристика і запобігання окремим видам злочинності

3.1. Економічна злочинність та заходи запобігання

Катаклізми, що були пов'язані із розпадом Радянського Союзу та утворенням на його території незалежних держав, не оминули й економіку. Внаслідок проголошених курсів про перехід від командно-адміністративної економіки до ринкової, не змусили себе чекати такі наслідки, як падіння виробництва, безробіття, розбалансованість економіки, інфляція і гіперінфляція, зниження продуктивності праці тощо. Економічна політика в Україні в останнє десятиріччя характеризується рядом негативних обставин, а саме: ринкові перетворення здійснювались непослідовно, супроводжувались прийняттям необдуманих і поспішних рішень; в умовах докорінного зламу старої соціально-економічної структури не було забезпечено чіткого контролю за розвитком економічної ситуації з боку державних розпорядчо-управлінських структур; основна маса населення не була підготовлена до докорінних реформ у сфері економіки.

Офіційно проголосивши зміну командно-адміністративної системи управління економікою і взявши курс на будівництво ринкової економіки, керівництво країни доручило їй створення тій же адміністративно-командній системі, яка швидко пристосувала її до своїх економічних потреб. Послабивши державне керівництво економічними процесами і не створивши нової системи управління, економіку ти самим було віддано на пограбування кримінально-комерційним структурам. Така ситуація була характерною для більшості країн колишнього СРСР. Як слушно зауважує російський науковець В.А. Медведєв, «... Головне лихо полягає в тому, що поспішивши зруйнувати стару систему, радикал-ліберали не досягли успіхів у створенні нової – тої, яка здатна відкрити шлях та створити стимули для переходу до економіки постіндустріального типу. Створився колосальний вакуум, який став заповнюватися тіньовими відносинами та мафіозними структурами... Економіка країни, вийшовши із

становища державного псевдосоціалізму, не набула рис сучасного ринкового господарства. Появився певний мутант, який поєднує в собі залишки колишнього державного соціалізму, зародки ринкових структур, корпоративізму, значний масив приватно-ринкового господарства та примітивного підприємництва. І це все густо заплутано у павутині тіньових та кримінально-мафіозних відносин, переплетено із корумпованим державним апаратом» [цит. за 93, с.93].

Ці та інші моменти призвели до різкого зростання рівня злочинності в Україні після 1991 року, основне джерело якого слід шукати в корисливих (крадіжки, пограбування, шахрайства, вимагательства тощо) та економічних злочинах (розкрадання державного або колективного майна шляхом присвоєння чи розтрати або зловживання службовим становищем, виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів, шахрайство з фінансовими ресурсами, ухилення від сплати податків, злочини у фінансово-кредитній системі, банківській сфері тощо). Якщо у 1996 р. було виявлено 61048 економічних злочинів (тобто близько 10% від загального числа злочинів в Україні, що майже на 40% більше, ніж було зареєстровано у 1992 р.), то у 1998 р. цей показник сягнув до 65 332, а в 1999 р. – 65 724 злочинів [32, с.43]. Надалі ця цифра була наступною: у 2000 р. зареєстровано 51705 злочинів економічної спрямованості, у 2001 р. – 41 779, у 2002 р. – 42 387, у 2004 р. – 44 171, у 2005 р. – 45 107, у 2006 р. – 42 606 [152, с.177; 153, с.145]. Найбільш поширеними були злочини у наступних сферах:

- *у сфері зовнішньоекономічної діяльності.* В 1997 році було виявлено 1,2 тис. злочинів, порушено 198 кримінальних справ за фактами приховування валютної виручки. Забезпечено ж повернення в Україну лише її незначної частини на суму 33,5 млн. доларів США та 6,8 млрд. російських рублів. Протягом 1998 р. співробітниками ДСБЕЗ МВС України в сфері зовнішньоекономічної діяльності виявлено 1 796 злочинів, з них 93 скоєні організованими злочинними групами [10, с.56]. У сфері зовнішньоекономічної діяльності викривалось відповідно: у 1999 р. – 2,1 тис.; у 2000 р. – 2 тис.; у 2001

р. – 1,9 тис.; у 2002 р. – 2,1 тис.; у 2003 р. – 1,9 тис.; у 2005 р. – 1,5 тис. злочинів, у 2006 р. – 1,3 тис. [21, с.89; 77; 179].

- у *кредитно-фінансовій сфері* (фіктивні банкрутства, шахрайство із фінансовими ресурсами, промислове шпигунство, розкрадання кредитів, незаконна конвертація валюти та переказ її за кордон тощо). По лінії служби боротьби з економічними злочинами України виявлено злочинів, вчинених у кредитно-фінансовій сфері: у 1998 р. – 8 539, у 1999 р. – 9 881 (зростання на 15,7%), з них у банківській сфері відповідно: 6 312 та 6 667 (зростання на 5,6%) [32, с.43]. У 2000 р. зареєстровано 8 959 злочинів у кредитно-фінансовій сфері, у 2001 р. – 7 907, у 2002 р. – 6 675 [173]. Протягом 2005 р. працівниками органів внутрішніх справ викрито 3,5 тис. злочинів у сфері банківської діяльності, у тому числі 1,3 тис. – безпосередньо у банках, протягом 2006 р. – 3,4 тис. злочинів [77; 179].

- у *сфері підприємництва*. Аналіз статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України, оперативно-слідчої практики, матеріалів перевірок державних органів контролю свідчить про зростання у 90-их роках злочинності у підприємницькій сфері діяльності, поширення фактів створення фіктивних структур. Значна кількість суб'єктів підприємницької діяльності організовується саме з метою здійснення злочинної діяльності. Згідно з даними Головної державної податкової адміністрації, у 1996 р. підприємницькою діяльністю не займалися, і, відповідно, не сплачували податки до бюджету, 43 827 приватних підприємств (33,4% від кількості зареєстрованих), 35 100 колективних підприємств (31,6%), 31 859 господарських товариств (26,9%), 2 541 підприємств з іноземними інвестиціями (30,5%), 410 страхових організацій (21,5%), 26 794 інших видів підприємницьких структур (50,3%) [12, с.34].

Певна тенденція до зниження кількості злочинів, виявлених у сфері оподаткування, намітилася у період з 2000 по 2003 рр., коли їх число зменшилося з 14,2 тис. у 2000 р. до 9,3 тис. у 2003 р. Це обумовлено рядом факторів, зокрема збільшенням мінімального розміру шкоди, завданої державі, за умови якої настає кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, удосконаленням механізмів і схем протиправної діяльності злочинців,

які пристосувалися до змін в законодавстві та тактики правоохоронних органів тощо [21, с.90].

Держава, бажаючи зберегти свій вплив, втручалась (і продовжує це робити) в економіку, створивши неефективну систему оподаткування, вимагаючи збільшення витрат на утримання органів державної влади, приймаючи недосконале законодавство. Це посилювало процес формування тіньового сектору економіки, а звідси і *корумпованість* чиновницького апарату. Варто зазначити, що такий стан речей притаманний не лише Україні, а й зарубіжним державам, насамперед тим, що сформувались після розвалу колишнього СРСР. Корупційна діяльність у свою чергу “бумерангом” впливає на погіршення економічного становища в Україні, адже представники корумпованої номенклатури не зацікавлені у реальному здійсненні економічної та адміністративної реформ.

Україна визнана корумпованою країною, цей висновок зробила спеціалізована міжнародна організація «Трансперенсі Інтернешнл», за даними якої індекс сприйняття корупції в нашій державі становив: у 2002 р. – 2,4; у 2003 р. – 2,3; у 2004 р. – 2,2; у 2005 р. – 2,6 (за методологією дослідження до держав з небезпечним рівнем доброчесності належать ті, в яких значення індексу менше ніж 3) [178, с.24].

В 1990 р. в Україні зареєстровано 420 випадків одержання хабара, 55 – посередництва в хабарництві і 524 – давання хабара. У наступні роки ці цифри були наступними: у 1995 р. відповідно 1 187, 84 і 589; 1996 р. – 1 286, 77 і 542; 1997 р.– 1 540, 76 і 600; 1998 р. – 1 641, 89 і 718; 1999 р. – 1 514, 109, 703. Тобто спостерігається тенденція до поступового збільшення (за винятком 1999 р.) злочинів, пов’язаних із одержанням хабара, в 2002 р. їх зареєстровано 2 172, в 2004 р. – 3 080, в 2005 р. – 3 660 [85, с.112; 152, с.177]. У 2006 р. зафіксовано 3 014 випадків хабарництва [179].

До корупційних відносять також злочини, пов’язані із зловживанням владою або службовим становищем. Якщо у 1991 р. було зареєстровано 671 злочин, то в 2000 р. – 7 546, а в 2002 р. – 7 285 [85, с.112]. Отже, офіційна статистика свідчить, що за 11 років кількість цих злочинів збільшилася більше

ніж удесятеро. Необхідно також зауважити, що у 2004-2006 роках кількість таких злочинів зменшилась і становила відповідно 5 979, 5 834 і 4 621 випадків [152, с.177; 179].

Впродовж 2005 р. працівниками органів внутрішніх справ складено та направлено до суду 2,5 тис. адміністративних протоколів (розглянуто – 2,1 тис.). За фактами корупції порушено 13 кримінальних справ, 1,4 тис. посадових осіб оштрафовано, 33 звільнено або усунуто з посади. До адміністративної відповідальності притягнуто трьох державних службовців I–II категорії, 338 – III–IV категорії, 581 – V–VII категорії [77]. Станом на жовтень 2006 р. працівниками органів внутрішніх справ складено та направлено до суду 1,7 тис. адміністративних протоколів (розглянуто – 1,3 тис.). За фактами корупції 943 посадові особи оштрафовані, до адміністративної відповідальності притягнуто 266 державних службовців III–IV категорії, 367 – V–VII категорії [179].

Значного резонансу набули криміногенні моменти, пов'язані із *приватизацією*, а саме – факти заниження оціночної вартості об'єктів, усунення небажаних конкурентів, негативний вплив на процеси конкуренції, придбання нерухомості шляхом зловживання службовим становищем, безпідставного списання фондів, завищення кредиторської заборгованості, підробки аудиторських документів тощо. У сфері приватизації правоохоронними органами виявлено відповідно: у 1998 р. – 2,5 тис., у 1999 р. – 3 тис., у 2000 р. – 3,6 тис., у 2001 р. – 3,8 тис., у 2002 р. – 4,5 тис., у 2003 р. – 3,6 тис. злочинів, у 2005 р. – 3,5 тис. злочинів, у 2006 р. – 2,8 тис. злочинів [21, с.89; 77; 179].

Ведучи розмову про економічну злочинність, не можна не зачепити окремого її напрямку, який стосується сільського господарства. Підрозділами ОВС в аграрному секторі економіки виявлено: у 2001 р. – 6,7 тис. злочинів, у 2002 р. – 7,9 тис. злочинів, у 2003 р. – 6,7 тис. злочинів, у 2005 р. – 5,9 тис. злочинів, у 2006 р. – 4,3 тис. злочинів [21, с.90; 77; 179]. З підвищенням попиту на землю зростає кількість правопорушень у сфері земельних відносин. Недотримання вимог земельного законодавства спричинило втрату бюджетом у 2003 р. близько 53 млн. грн. та незаконну реалізацію землі на суму 75 млн. грн. У сфері земельних відносин протягом 2005 р. виявлено 1,5 тис. злочинів, з яких

1,1 тис. – пов’язаних з її приватизацією, загальна сума збитків складає 3,4 млрд. грн., з них 2,5 млрд. грн. відшкодовано [77].

Стимулюючим фактором економічної злочинності є *невизначеність* у політиці ціноутворення, яка породжується різними причинами (ввезенням контрабандного товару, виробництвом підробленого тощо). Як впливає із аналітичної довідки Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю щодо стану боротьби з контрабандою в Україні, за даними Державної митної служби протягом 1999 року митницями порушено 773 кримінальні справи про контрабанду на суму 91,8 млн. грн. Зростають обсяги товарів, що незаконно переміщуються через кордон. Якщо протягом 1999 року було затримано автомобілів на суму 21,8 млн. грн., спирту – 1,6 млн. грн., тютюнових виробів – 11,7 млн. грн., промислових товарів – 66 млн. грн., то вже за 9 місяців 2000 року ці показники дорівнювали: по автомобілях – 21,6 млн. грн., спирту – 7,8 млн. грн., тютюнових виробках – 4,5 млн. грн., промислових товарах – 59,2 млн. гривень [171].

На виконання державної програми “Контрабанді – СТОП” у 2005 р. Міністерством внутрішніх справ задокументовано 1 163 факти контрабандного ввезення товарів на загальну суму 173,6 млн. гривень, за матеріалами органів внутрішніх справ порушено 84 кримінальні справи за ознаками злочину, передбаченого ст. 201 (контрабанда) КК України [77]. Протягом 2006 р. Державною митною службою зареєстровано 282 злочини, пов’язані з контрабандою [154, с.170].

Запобігання економічній злочинності є невід’ємною складовою соціального управління, що має передбачати впровадження системи економічних, правових, організаційно-виробничих, виховних, технічних заходів, спрямованих на ліквідацію або зниження потенціалу криміногенних факторів, що детермінують вчинення злочинів у сфері економіки, корекцію особистості злочинців тощо. Відповідно успішне здійснення цієї діяльності залежить від її забезпечення у різному відношенні: науковому, правовому, організаційному, інформаційному, кадровому, ресурсному, соціально-психологічному тощо.

Першочергове значення у припиненні дії суспільно-політичних та економічних передумов детермінації злочинності у сфері економіки мають загальносоціальні заходи упередження та подолання негативних процесів в економіці, забезпечення її розвитку на цивілізованих, ринкових засадах поза корисливими інтересами носіїв влади, а на цій основі – підвищення матеріального добробуту населення, рівня його культури, моралі, правосвідомості; запобігання формуванню криміногенної мотивації у сфері економіки [48, с.172]. Зазначена діяльність на цьому етапі розвитку українського суспільства має бути визнана вирішальною у створенні соціально-економічного та політичного підґрунтя для запобігання злочинності загалом та зокрема у сфері економіки. Ця діяльність не має цільового спрямування щодо запобігання злочинності і номінально не може бути до нього віднесена. Однак вона є обов'язковою передумовою його успішного здійснення, створює для нього необхідне підґрунтя і тому становить одну із найбільш важливих ланок у системі вирішення загальносуспільного завдання запобігання злочинності у сфері економіки.

Економічні заходи повинні бути спрямовані на розробку перспективного плану розвитку, виконання практичних положень якого зумовило б загальне оздоровлення економіки держави, подолання наслідків економічної кризи, сприяло вирішенню основних проблем загальносоціального рівня: підвищення рівня матеріальної забезпеченості громадян та зниження рівня безробіття. В Україні, як і в будь-якій іншій державі, переважна більшість злочинів мотиваційно пов'язана із матеріальним збагаченням, їх, в свою чергу, можна поділити (зберігаючи при цьому певну умовність такого поділу) на «багату» і «бідну» злочинність.

Злочини корисливого спрямування в значній частині своїх випадків пов'язані із зубожінням громадян. Очевидно, що боротьба з «бідною» злочинністю вимагає суттєвого вирівнювання рівня життя в межах держави. В комплексі першочергових заходів економічного характеру необхідно виділяти: створення робочих місць і збільшення зайнятості, підвищення рівня доходів населення, вдосконалення оплати та характеру праці, забезпечення

сприятливих житлових і соціально-побутових умов, збільшення розміру прожиткового мінімуму та постійне його коригування в залежності від фінансово-економічних показників розвитку держави, ріст пенсій та надання матеріальної допомоги соціально незахищеним верствам населення, обґрунтована цінова політика в плані надання комунальних послуг і т.д.

Що стосується злочинності «багатих» (яка безпосередньо стосується найбільш прибуткових галузей вітчизняної економіки), то одне підвищення життєвого рівня бажаної користі не принесе, адже до вчинення цих злочинів причетними є доволі забезпечені в матеріальному відношенні особи. В цьому плані необхідні заходи іншого спрямування, а саме: розвиток виробництва на основі сучасних технологій, справедливий розподіл власності (наслідком такого розподілу буде припинення хаотичної і самовільної приватизації), зміцнення національної валюти та зменшення інфляції, жорсткий контроль за джерелами поповнення та каналами реалізації бюджету, контроль за прибутками та витратами державних службовців усіх рівней, боротьбу із тіньовою економікою, проведення амністії капіталів, вивезених в свій час за кордон.

Першочергове значення в структурі економічних заходів матимуть розробки:

- Загальної концепції боротьби з економічною злочинністю в Україні, яка б чітко визначила завдання, цілі реформування економіки та фінансові можливості цього процесу;

- спеціальних програм з окремих напрямків державної політики щодо різних галузей народного господарства;

- програм розвитку підприємницького сектору;
- програм обмеження монопольної діяльності;
- реформи банківської системи і системи оподаткування;
- впорядкування торговельно-посередницької діяльності;
- впорядкування діяльності місцевих органів влади і управління щодо регулювання підприємницької діяльності на місцях [80, с.194].

В сучасних умовах спостерігається певне відставання право-забезпечувального механізму від господарської практики, що обумовлює

безумовну важливість реалізації *правових* заходів запобігання злочинним проявам у економічній сфері. В Україні повинні бути проведені такі реформи фінансового, податкового, банківського, земельного законодавства, спрямовані на вдосконалення правового регулювання окремих видів економічних відносин (відносин власності на землю, суб'єктів господарської діяльності), усунення існуючих протиріч у власності, економічної діяльності тощо.

Удосконалення чинного законодавства повинне охоплювати наступні завдання:

- розробку загальнообов'язкових правил поведінки на ринку усіх суб'єктів підприємницької (господарської) діяльності;
- розробку системи санкцій до суб'єктів підприємницької (господарської) діяльності за порушення господарського законодавства, які завдають шкоди інтересам споживачів;
- подальше вдосконалення адміністративної та кримінальної відповідальності за різні види недобросовісної комерції, в разі злісного невиконання загальнообов'язкових правил господарської діяльності;
- законодавче впорядкування підстав для надання відповідних пільг окремим суб'єктам підприємницької діяльності;
- реформування законодавчого процесу шляхом скорочення його строків, розробки проектів законодавчих актів колективами юристів, економістів, психологів і практичних працівників;
- удосконалення право застосовної політики, підвищення ефективності її діяльності з метою реалізації принципу невідворотності покарання незалежно від політичного і соціального статусу особи [133, 249; 80, с.198].

Потребує подальшого вдосконалення кримінальне законодавство у сфері боротьби зі злочинами у сфері господарської діяльності, зокрема з лихварством, неправильним веденням бухгалтерського обліку з метою ухилення від сплати податків, введенням в оману контрагентів при укладанні угод і ін.; та судова практика тлумачення норм про відповідальність за економічні злочини. Вкрай необхідним є усунення термінологічних неузгодженостей та інших суперечностей між нормами господарського, цивільного, адміністративного,

митного, податкового, валютного та кримінального законодавства. Важливий профілактичний ефект викличе проведення кримінологічної експертизи, тобто здійснюваного на основі науково обґрунтованої методики спеціального дослідження економічних цільових програм розвитку, законопроектів у сфері регулювання господарської діяльності, що дасть можливість спрогнозувати ймовірний вплив їх положень на протиправну поведінку в цій сфері.

Серед *організаційних* заходів профілактики деструктивних економічних явищ та процесів першочергове значення буде мати налагодження ефективної діяльності системи контролюючих та ревізуючих державних органів, які б здійснювали контроль за дотриманням чинного законодавства в комерційній діяльності, починаючи з моменту реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, щодо відповідності їх діяльності статутній, отримання ліцензій на конкретні види діяльності, жорсткий контроль за правильністю нарахування та сплати податків. Враховуючи неабияку складність та розпорошеність норм чинного законодавства в частині провадження підприємницької діяльності, часту їх зміну, необхідним є постійне підвищення рівня фахової підготовки спеціалістів різних профілів: економістів, юристів, інших службовців державного апарату, що організує роботу економічної галузі, банківської системи, аудиту тощо. Цілям профілактики мають слугувати і заходи щодо вдосконалення методів обліку і контролю за рухом товарно-матеріальних цінностей, які б відповідали світовим стандартам ведення господарського обліку і давали б змогу проаналізувати та вивчити по кожній галузі господарства, на кожному етапі впровадження дії, операції, рішення, при здійсненні яких можливе вчинення економічних злочинів, розробити певні умови та процедури, що включали б такі факти, детально регламентували правила та стандарти прийняття розпорядчих, дозвільних, управлінських рішень, вирішення інших питань управління економікою [80, с.196].

До організаційних заходів (як загального, так і спеціального спрямування) профілактики економічної злочинності відносять також:

- розробку та впровадження нових соціальних технологій, які об'єктивно перешкоджають вчиненню економічних злочинів (забезпечення «прозорості»

бюджету всіх рівнів, галузева паспортизація суб'єктів економічної діяльності і ін.);

- створення системи кримінологічного моніторингу всіх галузей економіки;
- розробку спеціалізованих програм (планів) чи розділів таких програм (планів) боротьби з окремими видами злочинів економічної спрямованості;
- оптимізацію системи підрозділів правоохоронних органів, які ведуть боротьбу з окремими видами злочинів економічної спрямованості;
- вдосконалення механізму взаємодії вітчизняних і закордонних правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу з економічними злочинами транснаціонального характеру [89, с.471].

Психологічна атмосфера, яка склалася в українському суспільстві через його різке економічне та соціальне розшарування, не тільки веде до вчинення різного роду протиправних посягань, а й до морального виправдовування вчинюваних злочинів. Зменшенню негативних проявів такого становища сприятиме реалізація комплексу *виховних* заходів, які матимуть своєю метою виховання у громадян поваги до власності та легального підприємництва, критичного ставлення до стереотипів «споживацького» способу життя, негативного відношення до ухилення від сплати податків, формування довіри до державної економічної політики, виховання солідарності населення з кримінально-правовими заборонами у відношенні до суспільно небезпечної економічної поведінки і ін.

На підставі положень Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки (п.33) розроблена Загальнодержавна програма підвищення рівня податкової культури громадян, де передбачені відповідні заходи через засоби масової інформації, у тому числі проведення циклів теле- і радіопередач, консультацій, брифінгів, зустрічей службових осіб органів державної податкової служби з населенням. Для зосередження зусиль на пріоритетних напрямках профілактики економічних злочинів правоохоронні та інші компетентні органи розробляють та реалізують програми запобігання злочинності з урахуванням нових тенденцій в її діяльності. Так, розроблена і

виконується Програма заходів щодо захисту паливно-енергетичного комплексу України, Програма оперативного супроводження процесу приватизації в Україні, Програма профілактичних дій для боротьби з незаконним виробництвом, поширенням і реалізацією аудіо- і відеопродукції, компакт-дисків та інших об'єктів інтелектуальної власності.

Технічні заходи запобігання злочинній поведінці у сфері економічної діяльності в умовах комп'ютерного управління рухом фінансових ресурсів і товарно-матеріальних цінностей повинні забезпечити надійну охорону, облік, своєчасне визначення кількісних і якісних показників цього процесу через розробку сучасних комп'ютерних систем на основі математичного моделювання умов виробничих процесів, систем охорони об'єктів, запровадження технічних приладів, контролюючих кількісні і якісні показники сировини, комплектуючих елементів на кожному етапі технологічного процесу.

3.2. Організована злочинність та заходи запобігання

Незважаючи на наявність чисельних спроб визначити соціально-правовий феномен організованої злочинності, єдиної дефініції наукою сьогодні не вироблено. І це властиво не тільки вітчизняній кримінально-правовій та кримінологічній наукам, які зіткнулися з цією проблемою порівняно недавно. Єдності у визначенні організованої злочинності немає ні у науці, ні в законодавстві країн, які ведуть з нею боротьбу протягом багатьох десятиріч. В одних лише США існує більше десяти нормативних визначень цього явища [164, с.197]. Навіть ООН протягом тривалого часу не могла визначитися з поняттям організованої злочинності, що, зокрема, було зафіксовано VIII конгресом ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками (Куба, серпень-вересень 1990 р.). Проте спроби розробки дефініції тривали і вже через рік у матеріалах Міжнародного семінару ООН з питань боротьби зі злочинністю (Суздаль, 1991 р.) така дефініція з'явилася. У підсумковому документі семінару організована злочинність була визначена як «відносно масова група стійких і керованих співтовариства злочинців, що займається

злочинами як промислом і що створюють систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів як насильство, залякування, корупція і крупно масштабні розкрадання» [164, с.197].

Як уже було зазначено, у кримінологічній науці дефініції організованої злочинності з'явилися порівняно недавно, і вони є досить різноманітними. Під організованою злочинністю розуміють: «системно пов'язану сукупність злочинів, учинених учасниками стійких, ієрархізованих, планомірно діючих злочинних структур (груп, співтовариств, асоціацій), діяльність яких прямо або опосередковано взаємо підтримується та узгоджується, будучи спрямованою на отримання максимального прибутку зі злочинного бізнесу на певній території або у певній сфері, що є під її контролем» [85, с.115], «згуртування кримінального середовища в масштабі певного регіону, окремої галузі господарства (її виробничих об'єднань) або в деяких сферах управління шляхом утворення стійких, згуртованих, ієрархічно побудованих злочинних угруповань (співтовариств), зорієнтованих на тривалу спільну злочинну діяльність з метою здобування постійних значних доходів, часто із замаскованим використанням офіційних економічних і організаційних структур, а також корумпованих елементів державного апарату» [80, с.220], «соціально негативне явище, що має вигляд неформальної розвиненої структури, побудоване із системи усталених, керованих угруповань злочинців і діє з метою отримання максимальних прибутків, для чого намагається за допомогою корупції максимально впливати у своїх інтересах на розвиток соціальних процесів у суспільстві на всіх його рівнях за рахунок нелегальної діяльності в поєднанні з діяльністю легальною» [133, с.222-223], «складну систему організованих злочинних формувань, їх відносин і діяльності» [82, с.506]. Основні підходи до визначення феномену організованої злочинності, А.І. Долгова згрупувала у наступні:

- коли в якості найбільш суттєвих характеристик вказуються згуртованість осіб, які вчиняють злочини, виникнення і функціонування організованих злочинних угруповань;

- коли акцент робиться на масовому характері такого функціонування і деяких інших моментах;
- коли визначення дається шляхом зазначення, передусім, діяльності стійких злочинних формувань;
- коли фіксується як сам факт створення, функціонування організованих злочинних формувань, так і факт їх діяльності;
- коли у визначенні підкреслюється і факт наявності злочинного співтовариства, його злочинної діяльності, і факт зв'язку різних організованих формувань, напрямків злочинної діяльності [82, с.503-504].

Організована злочинність в Україні характеризується низкою кримінологічно негативних показників. Їй притаманні високий статистичний рівень і несприятливі тенденції. Так, у 1995 р. організованими злочинними групами (871 група) було вчинено 4 556 злочинів. У подальшому за чотири роки кількість злочинів збільшилася майже удвічі, а кількість груп за цей період зросла на 1,5%. Якщо в 1995 р. було виявлено 288 злочинних груп, то в 1996 р. – 322, в 1997 р. – 600, в 1998 р. – 953 [96, с.12]. За офіційною звітністю МВС України, у 1999 р. було зареєстровано 11 тис. злочинів, у 2000 р. – 10,3 тис., у 2001 р. – 6,7 тис. злочинів, вчинених організованими групами, кількість яких у ці роки становила відповідно 1165, 960, 770 г. [80, с. 221]. Після введення в дію КК України в 2001 р. щороку реєструвалося близько 700 організованих злочинних груп. Лише у 2005 р. цей показник знизився до 551 (на 20,7% проти 2004 р.), а у 2006 р. – до 466 (на 15,4% проти 2005 р.). До 2004 р. динаміка реєстрації злочинів, як вчинених організованими злочинними групами, повторювала ю тенденцію: кількість злочинів поступово скорочувалася (до 5 582 у 2004 р.). Проте у 2005 р., незважаючи на зменшення кількості зареєстрованих організованих злочинних груп, кількість зареєстрованих вчинених ними злочинів зросла до 7 741 (на 38,7%), що могло свідчити про більш активне виявлення багатоепізодних груп. Але у 2006 р. цей показник різко (на 48,6%) впав [48, с.281].

Організована злочинність не вписується у рамки групової і рецидивної злочинності, відомої кримінальному законодавству. За своєю сутністю – це

вкрай негативне самостійне якісне явище, злиття різних видів злочинів у єдину діяльність [80, с. 219], певний сплав загальнокримінальної та «білокомірцевої» злочинності, включаючи злочинність «перламутрових комерців» – політичної та бізнес-еліти [82, с. 515]. Стрижень організованої злочинності становить корислива мотивація поведінки окремих осіб і соціальних груп. Організована злочинна діяльність існує в Україні в галузі економіки, фінансово-банківській сфері, зовнішньоекономічній діяльності, посередницьких підприємницьких структурах, підпільному виготовленні і збуті фальсифікованої алкогольної продукції, наркобізнесі тощо. При цьому вчинюються різні види злочинів: розкрадання, бандитизм, вимагання, підроблення цінних паперів і грошей, незаконний обіг зброї, приховування доходів від оподаткування, заняття неліцензованими і фіктивними видами підприємницької діяльності і торгівлі, одержання і давання хабара, відмивання «брудних» грошей, викрадення людей, вбивства на замовлення, злочини, пов'язані із виготовленням, зберіганням і збутом наркотичних засобів, і багато інших. Незважаючи на свою переважно корисливу спрямованість, організована злочинність разом з ти нерідко межує з насильством, найбільш тяжкими його формами – вбивствами, заподіяннями тяжких тілесних ушкоджень, вимаганнями, незаконним позбавленням волі тощо.

На сучасному етапі вітчизняна організована злочинність характеризується такими основними ознаками:

- вираженою організаційно-управлінською структурою, чіткою ієрархією, наявністю єдиних для всіх членів групи норм поведінки, санкцій і заохочень;
- плановим і законспірованим характером злочинної діяльності, загальною метою, орієнтуванням на отримання значних матеріальних ресурсів у результаті приватизації державної власності та прибутків від тіньового обігу капіталів за мінімального ризику;
- системою заходів щодо нейтралізації всіх форм соціального контролю з використанням розвідки і контррозвідки: виявленням планів органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, підкупом їх співробітників, проникненням на посади до державних структур;

- наявністю великих фондів, що дає можливість вкладати гроші у різні сфери діяльності, у тому числі нелегальної, для отримання надприбутків, контролем у своїх інтересах відповідних ринків, засобів масової інформації, матеріальною підтримкою членів групи та їх родичів, оплатою послуг адвокатів тощо;

- розмежуванням сфер впливу – кооперація організованих злочинних угруповань у різних галузях господарства, створенням «чорного ринку» товарів та послуг (незаконний обіг наркотиків, зброї, порнобізнес, проституція);

- активним поширенням членами організованої злочинності кримінальної субкультури, особливо серед молодого покоління [96, с.10-11];

- здатністю до диверсифікації (швидкою зміною профілю діяльності);
- агресивністю і експансіонізмом, у тому числі в міжнародному масштабі;
- злиттям, впровадженням та організацією легального бізнесу з метою відмивання «брудних» грошей [133, с.222].

За ступенем організованості фахівці-аналітики виділяють слабо організовані, середньо організовані та високоорганізовані злочинні групи і організації. За територіальною поширеністю злочинні організовані групи (організації) можуть бути локальними (у межах адміністративного району, міста), регіональними (у масштабах двох-трьох однорідних в історичному і соціально-економічному відношенні областей), міжрегіональними (по суті справи у країні в цілому) і міжнародними (пов'язаними з мафіозними структурами інших держав). Залежно від спрямованості, змісту і спеціалізації злочинної діяльності виділяються три види організованих угруповань-співтовариств: а) угруповання, які спеціалізуються на вчиненні загальнокримінальних злочинів у поєднанні з організацією азартних ігор, вимаганням, викраданням людей, наркобізнесом і ін.; б) співтовариства господарської, комерційної, фінансової спрямованості, які паразитують на офіційних, банківських та організаційних структурах суспільства; в) співтовариства змішаного типу, які поєднують риси перших двох організованих злочинних угруповань-співтовариств [80, с.220].

З огляду на викладене, Україні потрібна сучасна національна стратегія запобігання та протидії організованій злочинності. Серед напрямків цієї стратегії провідний український вчений-кримінолог, А.П. Закалюк, називає наступні:

- *Економіко-правові* заходи обмеження дії соціально-економічних передумов, запобігання причинам і умовам криміналізації економіки, проникнення до неї та загалом у сферу підприємницької діяльності, набуття та реалізації майнових прав у легальних та напівлегальних формах організованої злочинності, виведення їх з «тіні», перешкоджання ухиленню від сплати податків, правопорушенням, пов'язаним із відшкодуванням податку на додану вартість, легалізації («відмиванню») коштів, здобутих у результаті організованої злочинної діяльності. Загальносоціальні заходи запобігання організованій злочинності повинні включати в собі радикальну перебудову в державі економічних відносин, спрямовану на істотний підйом виробництва, підвищення ВВП, вдосконалення податкового законодавства, упорядкування фінансово-банківської і зовнішньоторговельної діяльності [80, с.226].

- *Інституційні, організаційно-правові та кадрові* заходи щодо реформування та спрямування діяльності державного владно-управлінського апарату у напрямку його демократизації, відкритості, служіння членам суспільства у їх відносинах з державою, запобігання та протидії впливу на нього організованої злочинності та корупції, здійснення з цією метою відповідних управлінських заходів.

- *Удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії організованій злочинності*, передусім визначення у нормативній формі понять «злочинна діяльність» та «організована злочинна діяльність», а також кваліфікуючих ознак останньої у КК України, оновлення редакції Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» і ін. Важливими чинниками у протидії організованій злочинності кримінально-правовими заходами є формулювання у КК України 2001 р. понять організованої злочинної групи і злочинної організації (ч. 3 і 4 ст.28), встановлення окремої відповідальності за створення злочинної організації з

метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за керування такою організацією чи за участь у ній або у злочинах, які вчиняє ця організація, а також за організацію, керування чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп з метою розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (ч. 1 ст. 255 КК України). Відсутність подібної норми іноді робила таких організаторів і керівників невразливими. Йдеться про тих лідерів злочинних організацій (співтовариств), які відокремлені від безпосередніх виконавців конкретних злочинів, але займаються згуртуванням кримінального середовища, розробленням планів і створенням умов для спільної злочинної діяльності, інформаційним забезпеченням організованих злочинних угруповань, захистом їх безпеки. Важливе профілактичне значення у заохочувальній нормі, згідно якої звільняється від кримінальної відповідальності особа (крім організатора або керівника), за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК України, яка добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю (ч. 2 ст. 255 КК України). У чинному КК серед обставин, які обтяжують покарання, названа і така, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 67). Подібна вказівка у законі також суттєво сприятиме успіху в протидії організованій злочинності. На протидію організованій злочинності мають бути зорієнтовані й заходи кримінально-процесуального змісту: оптимальне врегулювання порядку розслідування кримінальних справ по обвинуваченню в злочинах членів організованих груп і злочинних організацій, вдосконалення слідчого апарату тощо [80, с.229].

- *Удосконалення діяльності вищих органів державної влади України у сфері управління процесами запобігання та протидії проявам організованої злочинної діяльності, організації виконання актів законодавства з цих питань.*

- *Удосконалення державного нагляду та контролю у межах функцій, визначених Конституцією України та законодавством, за діяльністю державних та недержавних організацій, установ, підприємств різних форм*

власності стосовно припинення використання останньої в інтересах організованої злочинності. Особливо важлива роль у здійсненні державного нагляду за виконанням передбачених законом заходів запобігання та протидії організованій злочинності належить органам прокуратури.

• *Інституційне та функціонально-організаційне реформування системи правоохоронних органів, що мають здійснювати запобігання та протидію фактам організованої злочинної діяльності.* В контексті цього напрямку потрібно:

– визначити на законодавчому рівні статус, завдання, повноваження, права та правові засоби діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, а також у взаємодії з ними інших підрозділів правоохоронних органів чітко розподілити їх компетенцію та предмет діяльності;

– забезпечити максимальну автономність, незалежність та закритість спец підрозділів, їх вертикальну профільну підлеглість та підпорядкування у загальній структурі правоохоронного відомства лише першому керівнику (або, як виняток, його першому заступнику);

– забезпечити можливість отримання в установленому порядку та використання у межах виконання завдань всієї без винятку інформації інших підрозділів правоохоронних органів, інших органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих ним установ і організацій, а також комерційних підприємств;

– створити у складі спец підрозділів слідчі підрозділи для проведення досудового слідства за фактами організованої злочинної діяльності; в органах прокуратури виділити спецпрокурорів для нагляду за законністю його проведення, а в судах – суддів для здійснення судового контролю на стадії досудового слідства та розгляду кримінальних справ про злочини цього виду.

• *Удосконалення оперативно-розшукової, слідчої, запобіжної діяльності правоохоронних органів.*

• *Організація протидії різним формам негативного соціально-психологічного впливу на суспільство, який чиниться прямо, а частіше*

опосередковано: через ЗМІ, літературу, кінофільми, тощо в інтересах організованої злочинності [48, с. 407-413].

Профілактика злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, є одним із пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва України у сфері боротьби зі злочинністю. Україна – член Інтерполу, учасник розробки низки міжнародно-правових документів боротьби з організованою злочинністю. При вступі до Ради Європи (РЄ) Україна взяла на себе зобов'язання підписати і ратифікувати багатосторонні конвенції, що стосуються видачі злочинців, взаємної допомоги в кримінально-правовій сфері, боротьби з відмиванням доходів від злочинної діяльності й ін., і з моменту вступу в РЄ дотримуватися принципів, закріплених у цих конвенціях [85, с.122]. Розширяється взаємодія і у рамках СНД: передбачено взаємний обмін оперативною, довідковою та іншою інформацією, проведення спільних заходів, обмін досвідом, нормативними матеріалами, взаємодія у підготовці кадрів і проведенні наукових досліджень; створено Центр з координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними злочинами на території СНД, який має у своєму розпорядженні спеціалізований банк даних і сприяє у здійсненні міждержавного розшуку учасників організованих злочинних структур, у проведенні погоджених оперативно-розшукових заходів, розробляє рекомендації щодо боротьби із транснаціональною злочинністю.

3.3. Рецидивна злочинність та заходи запобігання

Рецидивна злочинність є структурним різновидом злочинності загалом, що пов'язаний з такою її ознакою, як рецидив злочинів. Слово «рецидив» походить від латинського слова *recidivus* – повернення, повторення явища після того, як воно нібито зникло. Кримінальний Кодекс України (ст. 34) визначає рецидив як вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Кримінально-правове поняття рецидиву злочину цілком прийнятне для кримінального законодавства і судової практики виявляється недостатнім (вузьким) для потреб кримінологічної оцінки рецидиву. Для кримінологів новий рецидивний злочин є свідченням насамперед того, що антисуспільна

спрямованість особистості суспільно-небезпечного типу, яка зумовила криміногенну мотивацію і спричинила кримінальну активність, що реалізувалася у вчиненні минулого злочину, не зупинена у своєму поглибленні у бік зростання суспільної небезпечності, про що свідчить новий (рецидивний) злочин особи [48, с.518]. Під *кримінологічним* рецидивом в науковій літературі розуміють: «вчинення нового злочину особою, яка раніше була засуджена або піддана судом іншим правовим заходам впливу, що передбачені законом замість покарання, незалежно від форми вини минулого і нового злочину та наявності незнятої судимості» [48, с.522], «повторне кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше була судимою або зазнавала інших, передбачених законом, заходів впливу, що застосовуються судом замість покарання, незалежно від форми вини та наявності судимості» [96, с.36], «повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила злочин, незалежно від наявності у неї судимості» [80, с.272], «повторне вчинення кримінально караних діянь як особами, до яких було застосоване кримінальне покарання чи заходи, які його замінюють, незалежно від зняття чи погашення судимості за попередні злочини, так і особами, до яких кримінально-правові заходи впливу не застосовувались» [89, с.612], «всі злочини, вчинені особами, які раніше їх вчиняли, у випадку, якщо минулі злочини ставали відомими правоохоронним органам і мало місце засноване на законі реагування на них» [82, с.834].

Розгляд рецидивної злочинності як єдиного цілого передбачає необхідність виявлення її загальних кількісно-якісних показників. За окремими даними, кількість злочинів, вчинених особами, які раніше вже вчинили злочини, зростає у 1973-1998 рр. більш ніж у 2,8 рази. У 1995-1998 рр. питома вага рецидиву до числа розслідуваних кримінальних справ становила у середньому близько 19%. За даними кримінально-правової статистики, рівень рецидиву становив у 2000 р. біля 80 тис., а у 2001 р. – понад 70 тис. злочинів [80, с.273].

Сучасний рівень рецидивної злочинності в Україні продовжує залишатися достатньо високим. В 2005 р. серед усіх розслідуваних злочинів налічувалося 74 975, або 22,4%, які вчинені особами, що раніше вчиняли злочини. Порівняно

з 1992 р. кількість рецидивних злочинів зросла на 62,7%, а їх питома вага серед усіх розкритих злочинів – майже на 2,0% [48, с.525]. Нинішній високий рівень рецидивних злочинів підтверджується й даними про кількість осіб, які їх вчинили. У 2006 р. серед виявлених осіб, що вчинили злочини, було 44 514 осіб, або 20,8%, які раніше скоювали злочини. Їх питома вага проти 2005 р. зросла на 1,1%. Приріст їх кількості до 1992 р. становить 25,2%, а питомої ваги – 1,7%. Перевищення кількості розкритих рецидивних злочинів над числом осіб, що їх вчинили, у 1,5 рази свідчить про те, що останні притягалися до кримінальної відповідальності здебільшого не за перший вчинений рецидивний злочин. Серед засуджених у 2005 р. 42,9 тис. осіб, або 24,2%, що на 0,8% більше, ніж у 2004 р., були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість.

Динаміка рецидивної злочинності в Україні характеризується наступними тенденціями. У період 1992-1998 рр. її рівень та кількість осіб, що вчинили рецидивні злочини, щороку зростали і збільшилися у 1998 р. проти початку періоду на 76,7% та 35,7%. У період 1999-2002 рр., реєструвалося скорочення рецидивної злочинності. Зокрема, наведені показники скоротилися у 2002 р. порівняно з 1998 р. відповідно на 23,5% та 21,6%, а приріст до 1992 р. зменшився за тими самими позиціями – до 41,6% та 6,4%. У 2003 р. на фоні значного збільшення кількості реєстрованих злочинів відбувся різкий підйом реєстрації рецидивної злочинності проти попереднього року, зокрема за наведеними показниками – відповідно на 36,7% та 39,9%. Проте з поверненням у 2004 р. до старої практики вибіркової реєстрації злочинів поповзли униз і показники кількості зареєстрованих рецидивних злочинів (на 3 857) та осіб, що їх вчинили (на 4 288). скорочення названих показників продовжилося у 2005 р.: відповідно на 12,1% та 8,5%, а також у 2006 р. – відповідно на 9,0% та 4,6%. [48, с.527].

Серед кримінологічних особливостей рецидивної злочинності, визначених дослідниками під керівництвом П.П. Михайленка, присутні наступні:

- найбільша рецидивонебезпечність крадіжок, особливо квартирних, а також певною мірою – грабежів;

- висока рецидивнебезпечність раннього віку початку злочинної діяльності, особливо до 18 років та значною мірою – до 25 років;
- значна питома вага (майже половина) серед рецидивних злочинів припадає на вчинені особами після умовно-дострокового звільнення;
- переважання серед тих, що вчинили рецидивні злочини, осіб, які не зайняті суспільно корисною працею;
- вчинення значної частини нових злочинів невдовзі після звільнення з установ позбавлення волі;
- основний приріст (до 50%) рецидиву злочинів за рахунок раніше засуджених один раз.

До закономірностей рецидивної злочинності можна віднести такі її особливості, визначені А.Ф. Зелінським:

- корислива спрямованість першого злочину визначає аналогічну спрямованість й нових злочинів;
- частота спеціального рецидиву, тобто ймовірність повторного засудження за той самий або схожий злочин, дорівнює приблизно 60%;
- скорочення «інтервалу» між першим і новими злочинами залежить від раннього віку, відсутності сім'ї;
- тісний кореляційний зв'язок між ступенями суспільної небезпеки злочинів: чим тяжчий був попередній злочин, тим більша ймовірність повторного тяжкого злочину;
- тяжкість нових злочинів зростає до третього засудження [96, с.37].

Із особливостей рецидивної злочинності, визначених В.П. Філоновим, зберігають закономірне значення такі:

- втягнення рецидивістами у вчинення злочинів неповнолітніх, за рахунок чого збільшується тривалість злочинної діяльності перших;
- зростання професіоналізму при вчиненні рецидивних злочинів.

І.М. Даньшин доповнив закономірності рецидивної злочинності наступними:

- три і більше судимостей має кожний сьомий рецидивіст;

- три чверті злочинів рецидивістів є неоднорідними;
- показник участі рецидивістів у злочинних групах незначний, багато злочинів вчинюються ними поодиноці [48, с.529-530].

Окрім вищеназваних розрізняють й інші закономірності і особливості рецидивної злочинності, а саме: сталість показників рецидивної злочинності, що не мають тенденції до зниження; її «омолодження»; підвищення рівня психопатизації і ступеня соціальної деградації особи рецидивістів (систематично вживають алкоголь і наркотики майже 80% рецидивістів) [133, с.206]; активне втягнення у число кримінальних професіоналів високоосвічених спеціалістів у області сучасних технологій, культури та мистецтва; збільшення часового про шарку між вчиненням злочинів та призначенням за це покарання [89, с.614-615].

Запобігання рецидивній злочинності, як і злочинності загалом, в кінцевому рахунку має на меті та зводиться до усунення (нейтралізації, послаблення впливу) причин і умов, що зумовлюють ці прояви кримінальної активності. Серед заходів *загальносоціального* спрямування, що опосередковано впливають й на запобігання рецидиву злочинів, зокрема на усунення умов, що йому сприяють, можна назвати додаткове створення робочих місць, розширення соціального житлового будівництва за рахунок держави, надання адресної допомоги нужденним сім'ям у забезпеченні елементарних потреб побутового влаштування, підвищення правової освіти і культури, формування морально-психологічних якостей, несумісних з неповагою до людини, насильством, злочинною субкультурою тощо.

Серед *спеціально-кримінологічних* заходів правового характеру слід назвати подальше вдосконалення чинного законодавства, насамперед кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого. У Кримінальному кодексі України необхідно розширити засади гуманізації та диференціації системи покарань, у тому числі їх альтернативні види; звужити коло норм, що передбачають застосування позбавлення волі, знизити його максимальні строки, скоротити інтервали між верхньою та нижньою межами строків цього виду покарання, розглянути питання про доцільність вжиття інших заходів,

спрямованих на гуманізацію системи покарання, надання йому переважно не карального, а соціально-коригувального та морально-відновлювального характеру. Оптимізація системи призначення і виконання покарань є вкрай важливим кроком. Покарання для досягнення своєї мети повинно бути максимально індивідуалізованим, таким, що враховує всі особистісні характеристики та характер вчиненого злочину. Не можна засуджувати до позбавлення волі усіх без винятку, особливо тих, кого не варто ізолювати від суспільства, як і не можна не застосовувати достатньо суворих заходів до рецидивістів – це робить боротьбу з рецидивом за допомоги кримінально-правових заходів впливу достатньо важкою [64, с.295-296]. Перебудова кримінально-процесуального законодавства України повинна здійснюватися із обов'язковим урахуванням наступних позицій: більш уважного і обгрунтованого обрання запобіжного заходу, забезпечення на досудовому слідстві прав і свобод людини і громадянина, реальної рівності та змагальності сторін. Кримінально-виконавчий кодекс України потребує вдосконалення у напрямках визначення правового статусу засудженого, збереження за ним конституційних прав і свобод людини і громадянина, реального гарантування цих прав у діяльності системи покарань, її гуманізації тощо [48, с.586].

Важливого спеціально-профілактичного значення набуває питання реформування та удосконалення системи виконання покарань, яке повинно відбуватися у напрямку усунення недоліків щодо:

- зведення до мінімуму та з обов'язковим дотриманням прав і свобод людини, її честі і гідності застосування езекуційних заходів;
- розширення та зміцнення матеріальної бази, передусім житлових та виробничих приміщень УВП, лікарень для засуджених та слідчих ізоляторів;
- відновлення та розширення до потрібних обсягів мережі загальноосвітніх та професійних навчальних закладів в установах виконання покарань у вигляді позбавлення волі; забезпечення набуття засудженими трудової спеціальності (професії) в разі її відсутності та їх розподілу за видами робіт на основі методів професійного відбору;

- розробки та прийняття державної програми трудової зайнятості та трудового перевиховання засуджених, за умови широкого використання можливостей місцевих органів влади, державного замовлення, підприємницьких структур, недержавних організацій, об'єднань громадян тощо;

- розширення участі громадських організацій у здійсненні громадського контролю та наданні допомоги в діяльності УВП, насамперед у виконанні функцій соціально-культурного та морально-психологічного відновлення та трудового виховання [48, с.588-589].

Непересічного значення набуває такий напрямок здійснення спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання рецидивній злочинності як поступово соціальна адаптація та поновлення соціального статусу (ресоціалізація) осіб, що звільнені з місць позбавлення волі. У сьогоденні це стало аксіомою як для практичних працівників, так і для вчених. Як слушно зазначають останні, «саме ресоціалізація особи, звільненої з місць позбавлення волі, покликана забезпечити відновлення і розвиток цілісної особистості, здатної до об'єктивного ставлення як до оточуючого світу, так і до самої себе, світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські цінності» [цит. за 69, с.90]. У багатьох випадках автори практичного та наукового спрямування даної ідеї вважають, що процес ресоціалізації повинен розпочинатися *після* звільнення особи з установ виконання покарань, однак в такому випадку, і тут треба погодитися із О.Г. Колбом, розривається схема логічної системи впливу (осуду, застосування обмежень тощо) суспільства через спеціально уповноважені державні органи на особу, яка вчинила злочин, що призводить в кінцевому підсумку до протилежних результатів – рецидивних проявів з боку засуджених, звільнених з місць позбавлення волі. Так, за даними Державного департаменту України з питань виконання покарань, у першому півріччі 2000 р. з УВП було звільнено 29,9 тис. осіб, із яких тільки 71% прибули до обраного місця проживання, а інші випали із поля зору як правоохоронних органів, так і органів соціальної реабілітації (інспекцій виправних робіт, притулків, будинків-інтернатів та ін.). дана статистика відображає загальні негативні тенденції з цих

питань у останні роки: у 1998 р., наприклад, з 80 тис. 585 чол., звільнених з місць позбавлення волі, було прописано тільки 74%, працевлаштовано тільки 45%, влаштовано в будинки-інтернати 35 осіб, у лікувальні заклади – 135 осіб [69, с.90]. У 1999 р. ці показники не покращилися. У той же час станом на 01.01.2000 р. в Україні було створено 57 центрів соціальної реабілітації для осіб, звільнених з місць позбавлення волі, 226 притулків для осіб похилого віку, жінок та неповнолітніх, які покинули або залишили сім'ю.

Отже, у реалізації цього напрямку повинні брати участь наступні суб'єкти:

- 1) установи виконання покарання;
- 2) особи, що звільнені з цих установ;
- 3) мікросередовище цих осіб (сім'я, найближче оточення, групи звичайного спілкування);
- 4) підприємства, установи, організації, де звільнені мають отримати місце для праці, побутового влаштування; навчальні заклади, де неповнолітні повинні продовжити навчання до загальнообов'язкового рівня;
- 5) органи та організації, що організують процес соціальної адаптації. У структуру міських, обласних управлінь внутрішніх справ включено центри соціальної адаптації, які надають первісний притулок особам, що після засудження втратили соціально корисні зв'язки. Співробітники цих центрів сприяють відновленню втрачених зв'язків, допомагають відновити документи, прописують, розселяють у гуртожитках, влаштовують на роботу тощо;
- 6) органи міліції, інші органи державної влади, що здійснюють контроль за трудовим, житловим, іншим побутовим влаштуванням звільнених, ведуть їх облік та повинні вести запобіжну проти рецидивну роботу з ними, а стосовно визначених законом категорій цих осіб – адміністративний нагляд. Зміст адміністративного нагляду, передбаченого Законом України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 р., пов'язаний із низкою правообмежень для осіб, у відношенні до яких він встановлюється. Наприклад, заборона самовільного залишення місця проживання, виходу з будинку після визначеного часу, відвідування окремих закладів, обов'язок періодичної реєстрації у органах внутрішніх справ і ін. На даний час потребує вдосконалення як цей інститут, так і практика його реалізації, необхідним є усунення формалізму у його здійсненні, підвищення

індивідуальної ресоціалізаційної роботи з особами, які реально можуть вчинити новий злочин, насиченість періоду адміністративного нагляду позитивними обов'язками піднаглядного тощо;

Окремі пропозиції з організації запобігання рецидиву злочинів передбачені у Заходах виконання Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. Зокрема, передбачено здійснити аналіз законодавства з питань соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та подати Кабінету Міністрів пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення цієї діяльності; розширення мережі діючих та створення нових спеціальних будинків-інтернатів та гуртожитків для осіб, які після звільнення не мають постійного житла; здійснення соціального супроводу та контролю за поведінкою неповнолітніх, які звільнені від відбування покарання з випробуванням, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, відбули покарання та звільнилися з місць позбавлення волі. Необхідно забезпечити повне і своєчасне виконання задекларованих заходів.

3.4. Злочинність неповнолітніх та заходи запобігання

Злочинність неповнолітніх є самостійною кримінологічною проблемою, оскільки відрізняється від злочинності дорослих, що пов'язано із віком злочинців, який знаменує соціально-психологічні особливості цієї категорії і їх статус у суспільстві. Вік неповнолітніх злочинців зумовлений правовими чинниками – від 14 років (вік, з настанням якого пов'язується виникнення кримінальної відповідальності за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів) до 18 (вік повноліття). Про вікове обмеження щодо кримінальної відповідальності мова йде для того, щоб показати, що за межами поняття «злочинність неповнолітніх» залишається певна частина діянь, які за ступенем суспільної небезпечності формально не відрізняються від злочинів. Але через недосягнення особою, яка їх вчинила, віку настання кримінальної відповідальності кримінальну справу по факту вчиненого діяння не порушують, і тому такі факти залишаються поза кримінальною реєстрацією. Кількість

останніх є чимала. Досить зазначити, що суди щороку звільняють від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру згідно зі ст. 97 КК України майже 3 тис. неповнолітніх, які вчинили діяння з ознаками, передбаченими нормами Особливої частини Кримінального Кодексу [48, с.468].

Злочинності неповнолітніх притаманні характерні риси, які проявляються в першу чергу у причинному комплексі та мотивації формування злочинної поведінки і, як наслідок, в її рівні та тенденціях розвитку. Особливості структури злочинності неповнолітніх полягають у тому, що: 1) більш вузьким є коло скоюваних злочинів; 2) порівняно меншою є питома вага тяжких злочинів; 3) незначну частку складають злочини, вчинені з необережності; 4) злочинність неповнолітніх практично не стосується злочинів у сфері економіки, службових злочинів тощо; 5) злочини неповнолітніх мають переважно груповий характер; 6) серед неповнолітніх досить високий процент осіб, які вчинили злочин у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; 7) в останні роки відбулися істотні зміни в мотивації злочинної поведінки неповнолітніх – на даний час корислива мотивація є домінуючою фактично у всіх складах злочину.

Проблема злочинності серед неповнолітніх була і залишається однією із найгостріших. До 2004 р. в Україні щороку реєструвалося 31-33 тис. злочинів, вчинених неповнолітніми та за їх участю. У 2005 р. їх кількість скоротилася до 26,5 тис., а у 2006 р. – навіть до 17 тис. [48, с.470]. Питома вага злочинів цього виду та осіб, які їх вчинили, становить відповідно 4,8% та 7,9% від загальної кількості злочинів усіх видів, розкритих у той же період, та осіб, що їх вчинили. За даними аналізу злочинності, найвищий рівень злочинної активності серед молоді за останні роки зафіксований у Луганській, Миколаївській, Запорізькій, Харківській областях, Автономній Республіці Крим, м. Києві. Найменші показники мають Херсонська, Кіровоградська, Житомирська, Полтавська, Чернігівська області [177, с.324].

Для злочинності неповнолітніх у сучасних умовах характерними є наступні особливості і тенденції:

- стабілізація кількісних показників цього виду злочинності у порівнянні із показниками першої половини 90-х років минулого століття;
- усе більша орієнтація на корисливу злочинність (крадіжки, грабежі, розбійні напади);
- збільшення числа так званих «кваліфікованих» злочинів (квартирні крадіжки, викрадення автотранспорту, рекет);
- «омолодження» злочинності неповнолітніх, причому щорічно близько 6 тис. підлітків вчиняють суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого передбачена кримінальна відповідальність [177, с.324];
- певне збільшення питомої ваги дівчат серед злочинців, їх участь у тяжких і особливо тяжких злочинах (зґвалтуваннях, розбійних нападах, вбивствах);
- зниження мотиваційного порогу при вчиненні злочинів – вчинення вбивств, заподіяння тілесних ушкоджень через невагомий привід, а то й взагалі без приводу, виключна жорстокість окремих злочинів, цинізм;
- поява «нетрадиційних» злочинів (ритуальних вбивств, самозахоплень, вандалізму тощо);
- кількісне і якісне збільшення так званих фонових проявів (немедичне вживання наркотиків, пияцтво, токсикоманія, проституція, небажання займатися суспільно корисною діяльністю, поширення венеричних хвороб і СНІДу);
- збільшення кількості неповнолітніх з психічними відхиленнями від норми, які перебувають у пограничному з неосудністю стані (обмежена осудність);
- дедалі частіше об'єднання неповнолітніх з дорослими злочинцями, які стають керівниками, радниками, співвиконавцями злочинів;
- підвищення рівня організованості злочинності неповнолітніх, створення кримінальних груп великої чисельності, з міцною дисципліною і ієрархією, плануванням злочинної діяльності та розподілом обов'язків [96, с.101-102].

Серед загальних причин правопорушень неповнолітніх у науковій літературі виділяють наступні.

1. розпад соціокультурного середовища існування і, насамперед, криза сім'ї як інституту соціалізації; послаблення соціальної захищеності неповнолітніх. Через скорочення та хронічне невиконання соціальних програм в державі, обмежене, а нерідко й зменшене виділення бюджетних асигнувань на соціальні потреби зросла кількість вразливих сімей, перевантажених непрацевдатними і безробітними, біженцями, членами сім'ї, що страждають на СНІД або інші хронічні захворювання, наркоманію, алкоголізм, насичених зловживаннями щодо дітей, домашнім насильством. Численні дослідження засвідчують, що переважна більшість неповнолітніх злочинців виховувались у такого роду сім'ях. На практиці це проявляється різнопланово: часто це загальна атмосфера неповаги батьків одне до одного, до дітей, жорстокість у їх відношенні, демонстративна байдужість, зайнятість батьків власними проблемами, цинізм тощо. Негативні наслідки для подальшого формування особистості підлітка звісно ж має такий чинник, як розлучення батьків, після якого він залишається у неповній сім'ї. Як результат, до 40% неповнолітніх злочинців вийшли із неповних сімей, до 5% взагалі не мають батьків [133, с.174]. За останні 10 років серед неповнолітніх злочинців у 2,5 рази зросла частка тих, хто залишив батьківську сім'ю, проживав поза нею, «бомжував», перебував у криміногенному середовищі. У батьківських сім'ях та особливо поза ними кожний третій – четвертий майбутній неповнолітній злочинець перебував у алкогольному чи наркоманійному середовищі. Кількість підлітків, взятих на облік як наркоманів, у 2005 р. досягла 6 тис. осіб [48, с.478]. Всі ці моменти безперечно можуть призвести до того, що дитина почуватиметься в сім'ї непотрібною, чужою, стане жорстокою, шукатиме контактів поза родиною і на противагу їй, переноситиме власний негативний досвід на оточуючих, тим самим висловлюючи помсту суспільству за своє буття.

Істотним криміногенним чинником у відношенні до неповнолітніх виступає їх незайнятість. У сучасній Україні молодь слід віднести чи не до найуразливіших щодо ризику безробіття соціально-демографічних груп.

Станом на 1 січня 2001 року вона становила 28% усіх офіційно зареєстрованих безробітних. Рівень офіційного безробіття серед молоді постійно збільшується і виріс на початку 2001 року (порівняно з 1995 роком) майже в одинадцять разів – з 29,6 тис. до 320,1 тис., хоча впродовж 2002 року він і скоротився на 38,7 тис. осіб. Основною причиною незайнятості для наймолодших безробітних (15-19 років) та вікової групи 20-24 роки є труднощі з працевлаштуванням після закінчення школи, профтехучилищ або вищих навчальних закладів. На жаль, відповідних даних, які б відображали вплив на злочинність матеріальних детермінант, вітчизняна статистика до останнього часу не враховувала. У той же час західні експерти підраховали, що кожний додатковий процент безробіття обертається для суспільства зростанням смертності на 2 відсотки, кількості самогубств – на 4,1 відсотка, вбивств – 5,7, ув'язнених – 4, психічно хворих – 3,4 відсотка [173, с.41].

2. криза моральних устоїв, занепад культури, специфічна «дебілізація» суспільства. Серед неповнолітніх масово поширені нехтування моральними нормами, зневага до закону. За даними соціологічних досліджень, серед осіб віком до 18 років законослухняність вважають однією з важливих рис людини лише 6,2% опитаних, кожен п'ятий (21,5%) взагалі нехтує законом [48, с.494]. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших країнах СНД, про що свідчать дані, отримані в результаті опитування у 1998 р. ВЦИОМ Російської Федерації різних вікових груп населення [93, с.167]. На запитання про потребу керуватися здоровим глуздом при зіткненні останнього із приписами закону, більше половини опитаних дали ствердну відповідь, що свідчить про зниження правосвідомості у населення, передусім у молоді. За період з 1990 по 2003 роки зменшилась кількість закладів культури клубного типу (з 25,1 тис. до 19,6 тис.), відвідувань: театрів (з 17,6 млн. до 6,1 млн.), музеїв (з 31,8 млн. до 17,6 млн.), концертних організацій (з 15,0 млн. до 4 млн.) [150, с.512]. Введення у дію нових таких закладів зменшилося проти 1990 р. більш ніж у 30 разів (у 1990 р. – на 37,5 тис. місць, у 2004 р. – на 0,9).

3. «саморуїнівна» поведінка, тобто спосіб життя, коли неповнолітній не зацікавлений у своєму майбутньому, не замислюється над проблемою

позитивної самореалізації власного потенціалу, а йде на конфлікт із суспільством; нездатність до прийняття самостійних рішень.

4. посилення впливу асоціальних і антисоціальних структур; жорстоке ставлення «мікросередовища існування» до неповнолітніх.

5. деструктивний вплив кіно, порнобізнесу і частини засобів масової інформації. Ф. Уертхем дійшов висновку, що демонстрація насильства, жорстокості і садизму справляє згубний вплив на молодь, які у процесі такої «соціалізації» стають щодалі більшою мірою «телеспрямованими», тобто характеризуються ворожістю до оточуючих, жорстокістю і відсутністю співчуття; засоби масової інформації сприяють формуванню та закріпленню у свідомості підлітків впевненості в тому, що жорстокість, агресія і сила є найдієвішими регуляторами у міжособистісних стосунках [133, с.176]. О.І. Бугера, досліджуючи вплив ЗМІ на формування антисуспільної спрямованості і криміногенної мотивації неповнолітніх, дійшла висновку, що негативний вплив ЗМІ в одних випадках є причиною формування негативних поглядів підлітків, а в інших він виступає зовнішнім поштовхом до злочинної поведінки, взаємодіючи з їх морально-психологічними особливостями [16, с.8-12]. На підставі проведеного авторкою конвент-аналізу фільмів, які демонструвалися на п'яти центральних телеканалах України протягом трьох місяців 2004 р., встановлено, що з 38 фільмів, які увійшли до вибірки, лише 12 не містили сцен насильства, у решти вони були присутні, на один фільм припадало в середньому близько семи таких сцен, у 22% – дев'ять, а у 10% – 16-17. Тривалість сцени насильства становила у середньому 5 хвилин, у більшості фільмів у них брало участь 4-7 персонажів.

6. психопатологія – зростання числа дітей із психічними відхиленнями [177, с327]. До 20% неповнолітніх, що вчинили правопорушення та через певні зовнішні ознаки направлялися на обстеження до психоневрологічних диспансерів, мали психічні аномалії, що більш ніж у 3 рази перевищує аналогічний показник у неповнолітніх із правомірною поведінкою та у 5 разів – у дорослих правопорушників [48, с.484]. О.Г. Кальман наводить зафіксовані

кримінологами такі обтяжуючі дефекти психофізіологічного та інтелектуального розвитку і стану неповнолітніх, які вчинили злочини, а саме:

- різні порушення психофізіологічного розвитку, які відбулися у період внутрішньоутробного розвитку, пологів, у ранньому дитячому віці, у тому числі через зловживання матір'ю спиртними напоями, наркотиками в період вагітності, через черепно-мозкову травму у дитинстві, загально соматичні та інфекційні захворювання;

- явно виражені, починаючи з дитячого віку, невропатологічні риси характеру і патохарактерологічні реакції (крикливість, плаксивість, підвищена образливість, роздратованість, афективність, імпульсивність тощо);

- рання алкогольна неврастенія;
- фізичний і соціальний інфантилізм;
- виражене відставання у фізичному розвитку, включаючи дефекти зовнішнього вигляду, які компенсуються агресивною поведінкою;

- знижений рівень інтелектуального розвитку, що ускладнює сприйняття соціальної інформації, суспільних норм та вимог, створює труднощі у спілкуванні з іншими підлітками та дорослими, включаючи батьків та близьких родичів [80, с.238].

Зміст та завдання діяльності щодо запобігання злочинності неповнолітніх зводяться до усунення упущень, негараздів, недоліків у вирішенні суспільних проблем та діяльності відповідних державних і недержавних інституцій, які створюють умови формування в особистості неповнолітнього суспільно неприйнятної, антисуспільної спрямованості і навіть криміногенної мотивації. До заходів загальносоціального призначення стосовно запобігання злочинності неповнолітніх слід віднести:

- підвищення матеріального добробуту сімей, як і населення держави загалом, передусім за рахунок помітного збільшення рівня оплати праці, питомої ваги виплати заробленого; оплата праці з розрахунку на кожного члена сім'ї не може бути нижчою від прожиткового мінімуму; багатодітні сім'ї, а також обтяжені непрацездатними, людьми похилого віку, інвалідами повинні отримувати соціальну допомогу;

- забезпечення робочими місцями всіх, хто бажає працювати, передусім осіб працездатного віку, а серед них, зокрема, молоді, особливо випускників вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, закладів професійно-технічної освіти;

- забезпечення потрібної кількості загальноосвітніх шкіл та місць у них, що гарантує повне охоплення підлітків, які потребують навчання, а також розширення матеріально-технічної та культурної бази навчальних закладів згідно з сучасними стандартами та з урахуванням потреб шкільної та позашкільної виховної роботи, передбачення у штатах загальноосвітніх шкіл та професійно-технічних навчальних закладів посад працівників з виховної роботи;

- відродження у загальноосвітніх школах та навчальних професійно-технічних закладах навчально-виробничої бази, відновлення виробничого навчання, зв'язку освіти з виробництвом, набуття учнями робочих спеціальностей; повернення приміщень навчально-виробничого призначення навчальним закладам;

- те саме здійснити щодо збільшення кількості та поліпшення умов роботи дошкільних закладів, закладів культури для дітей та юнацтва, відновлення мережі, системи та забезпечення умов роботи позашкільних культурно-виховних структур за місцем проживання;

- вирішення питання про підвищення рівня оплати праці та забезпечення пристойних умов пенсійного забезпечення працівників освіти, включаючи дошкільну та позашкільну;

- визначення та забезпечення функціонування чіткої системи, програми, відповідальних осіб та засобів дійового контролю за здійснення відповідними державними установами та громадськими об'єднаннями спрямованої діяльності щодо соціально-культурного розвитку дітей і юнацтва, формування у них суспільно-корисних морально-етичних цінностей [48, с.495-497].

Спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на виявлення причин і умов, що зумовлюють злочини неповнолітніх та усунення дії (впливу) цих чинників. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні

установи для неповнолітніх» від 24.01.1995 р. визначив правові основи діяльності, компетенцію, повноваження та обов'язки органів і служб у справах неповнолітніх, на які покладається соціальний захист і профілактика правопорушень осіб, які не досягли повноліття. Здійснення цих функцій покладено на:

- уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім та молоді, республіканський подібний орган у АР Крим, служби у справах неповнолітніх обласних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад. Ці органи виконують в основному організаційні, координаційні, перевірочні, контрольні, державно-облікові, консультативно-методичні функції стосовно інших органів та організацій, які займаються діяльністю щодо запобігання правопорушенням неповнолітніх;

- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти, які ведуть спеціальну навчально-виховну роботу з неповнолітніми, що потребують особливих умов виховання; забезпечують підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, соціальну реабілітацію учнів, їх правове виховання та соціальний захист;

- центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх закладів охорони здоров'я, що проводять загальнопрофілактичну запобіжну діяльність, поєднану із забезпеченням лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, психосоціальної реабілітації і корекції неповнолітніх;

- центри соціально-психологічної допомоги та реабілітації, а також притулки для неповнолітніх служб у справах неповнолітніх, які створюються за потребою при службах у справах неповнолітніх для спрямованої виховної роботи та психологічної корекції і підтримки підлітків, що опинилися у складних життєвих умовах, під впливом негативних психотравмуючих факторів;

- суди, в яких передбачено створення інституту судових вихователів;

- кримінальну міліцію у справах дітей ОВС (КМСД). Кримінальна міліція у справах дітей виконує роботу, пов'язану із запобіганням правопорушень

дітьми, і виявляє причини й умови, що сприяють вчиненню ними злочинів, вживає заходів щодо їх усунення, бере участь у правовому вихованні; веде профілактичний облік неповнолітніх: звільнених з місць позбавлення волі, засуджених, але стосовно яких виконання вироку про позбавлення волі відстрочено, а також засуджених умовно або до виправних робіт, обвинувачуваних у вчиненні злочину і не взятих під варту під час попереднього слідства; до яких застосовано примусові заходи виховного характеру, а також тих, які винили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, звільнених із спеціальних навчально-виховних закладів, та яким встановлено діагноз «наркоманія» [96, с.107]. КМСД також виявляє дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, жебрацтво; надсилає до відповідних служб у справах неповнолітніх відомості про неповнолітніх, які повернулися із загальноосвітніх шкіл чи професійних училищ соціальної реабілітації; вчинили правопорушення, за яке вжиті адміністративні стягнення; вживають спиртні напої або допускають немедичне вживання наркотичних та одурманюючих засобів;

- приймальники-розподільники для неповнолітніх ОВС;
- виховно-трудова колонія державного департаменту України з питань виконання покарань.

3.5. Наркозлочинність та заходи запобігання

Чинним законодавством України (Закони України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними») наркоманія визначається як *хворобливий психічний стан, зумовлений зловживанням наркотичними засобами, і такий, що характеризується психічною або фізичною залежністю від них*. Небезпека цієї хвороби полягає в тому, що вона дуже швидко і безповоротно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини, смерть здебільшого настає через кілька

років інтенсивного вживання наркотиків, але їй передують повна деградація особи.

Наркологічна ситуація в Україні є надзвичайно складною, щороку погіршується і, зрештою, становить реальну загрозу генофонду нації, забезпеченню правопорядку, національній безпеці держави. Якщо у 1991 році було зареєстровано 11 028 злочинів, пов'язаних із наркотичними і сильнодіючими засобами, то у 1995 р. їх уже було зареєстровано 38 181, у 1998 р. – 40 045, у 2000 р. – 45 748, а у 2003 р. – 57 435 [149, с.526]. У 2004 році зареєстровано 65 740 злочинів у сфері обігу наркотиків, що на 14,4% більше у порівнянні з минулим роком [151, с.236]. У 2005 році кількість злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів становила 65,0 тис., у 2006 році – 64,6 тис. [151, с.168; 154, с.171]. Злочинність у сфері обігу наркотиків є досить поширеною, за останні три роки її питома вага серед усіх зареєстрованих злочинів зросла на 3,5% та досягла 15,3%. Слід зазначити, що рівень цих злочинів в основному визначається кількістю зареєстрованих злочинних вчинків стосовно виробництва, придбання, перевезення наркотиків без мети збуту (ст.309 КК України). Протягом усього періоду останні значно переважали в структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. Водночас їх питома вага серед усіх злочинів цієї категорії до 2003 р. помітно зменшувалася: з 78% у 1997 р. до 66,8% у 2002 р., 55,2% – у 2003 р. Після цього почалося її поступове зростання: 54,3% – у 2004 р., 54,5% – у 2005 р., 54,9% – у 2006 р. [48, с.428-429].

В Україні спостерігаються наступні тенденції, що стосуються ситуації в сфері наркообігу:

- розширення нелегального середовища у сфері наркообігу, посилення його організованості та професіоналізму. Кримінальне середовище у сфері нелегального наркообігу характеризується більш чіткою структуризацією, виділенням в ньому керівної (елітарної) верхівки, посередницьких ланок із транспортування, постачання, розподілу наркопродукції та виконавської мережі збуту наркотиків масі їх споживачів. Цим визначається виникнення та

інтенсивний розвиток виробничого, постачальницького, торговельного, збутового наркобізнесу;

- поширюється немедичне вживання наркотиків у всіх соціальних групах (робітники, службовці, безробітні тощо). За даними Міністерства охорони здоров'я, за 1991-2004 рр. кількість осіб, що споживають наркотики з немедичною метою, збільшилася у декілька разів. Про це свідчить зростання кількості осіб, які перебувають на обліку в наркологічних установах МОЗ, за згаданий період майже у 5 разів (з 31 тис. осіб у 1991 р. до понад 154,4 тис. осіб у 2006 р.) [48, с.435]. Наведені облікові дані не дають повної картини поширення немедичного вживання наркотиків. За методикою оцінки латентності таких наркотичних проявів, розробленою МОЗ згідно міжнародними рекомендаціями, в умовах України кількість осіб з немедичним споживанням наркотиків має бути збільшена у 5 разів проти облікового, тобто дорівнювати 1 млн. осіб, або майже 2% населення держави;

- зростання ролі України як транзитної території для переміщення наркотиків. Вони спрямовуються головним чином до Європи, де підвищується попит на них. Збільшення маси наркотичних засобів, що надходять до України з транзитною метою, так чи інакше сприяє «осіданню» їх частини. Зовнішній фактор залишається серйозним криміногенним подразником кримінологічної ситуації в сфері наркообігу. У 2005 р. до 166, або на 64%, зросла кількість викритих міжнародних каналів надходження до України наркозасобів [48, с.438];

- наркоманія омолоджується і фемінізується. Соціологічні опитування показують, що значна частина студентів і учнів середніх навчальних закладів так чи інакше причетні до вживання наркотиків;

- зростає питома вага важких форм наркоманії;
- виник ринок «важких» наркотиків (героїн);
- з'являються нові види токсикоманії серед неповнолітніх і молоді [96, с.167].

Між наркоманією і злочинністю існує тісний взаємозв'язок, який проявляється у:

- злочинах, вчинених під безпосереднім впливом наркотиків на організм: убивства, тілесні ушкодження, зґвалтування та ін. Якщо у 1992 р. органами внутрішніх справ було зареєстровано понад 2 тис. злочинів, вчинених безпосередньо наркоманами, з яких 1,2 тис. перебували у стані, викликаному вживанням наркотичних засобів, то з часом їх кількість тільки зростала: у 1995 р. зареєстровано 8,1 тис. злочинів (3 тис. з яких – вчинені у стані, викликаному вживанням наркотичних засобів), у 1999 р. зареєстровано 12,4 тис. злочинів (відповідно 2,1 тис.), у 2003 р. зареєстровано 14,6 тис. злочинів (відповідно 2,1 тис.) [149, с.526];

- вчиненні злочинів з метою заволодіння грішми або речами для придбання наркотиків. Частка таких злочинів становить понад 10% від усієї сукупності крадіжок, розбоїв, грабежів і вимагань;

- протиправних діях, пов'язаних із виготовленням та збутом наркотиків. У 1991 р. органами внутрішніх справ було зареєстровано 10 177 злочинів, пов'язаних із незаконним виготовленням та збутом наркотичних засобів, у 1995 р. їх було зареєстровано уже 36 223, у 2000 р. – 40 138, у 2003 р. – 49 216, у 2004 р. їх число сягнуло 53 852, у 2006 р. – 53 379 [151, с.236; 179]. Питома вага цих злочинів у структурі злочинів у сфері наркообігу виглядає наступним чином: поступове їх збільшення з 15,8% у 1997 р. до 23% у 2002 р. та 30,5% у 2003 р., а, після зменшення у 2004 р. до 26,9%, зростання у 2005-2006 рр. до 27,8% та 37,7% відповідно [48, с.429];

- діях по організації та утримуванні місць для незаконного вживання чи виготовлення наркотичних засобів. Якщо у 1991 р. було зареєстровано лише 162 злочини, пов'язані із вищезазначеними діями, то у 1995 р. їх було зареєстровано 668, у 1999 р. – 1316, у 2001 р. – 1 588, у 2003 р. – 2 477, у 2004 р. – 2 708, у 2005 р. – 2 734, у 2006 р. – 2 662 [151, с.236; 77; 179]. Питома вага цих злочинів у структурі злочинів у сфері наркообігу дещо зростала: з 2,6% в 1997 р. до 3,4% в 2002 р., 4,1% – у 2003 р. і 2004 р., 4,2% – у 2005 р., та 4,0% у 2006 р. [48, с.429].

Значне поширення, а у низці видів злочинів і зростання злочинності в сфері наркообігу до останнього часу супроводжувалося, як не дивно, помітним

зменшенням кількості вилучених з обігу наркотичних засобів: з 40,3 т. у 1997 р. до 28,7 т. у 2001 р. та 10,3 т. у 2003 р. Тільки у 2004 р. вона збільшилася до 20,3 т., але у 2005 р. знову скоротилася до 14,5 т. Останнє також є свідченням того, що в практиці протидії злочинності у сфері наркообігу переважає виявлення вчинків з незначним обсягом наркотиків, а наркобізнес як наркопромисел, що здійснюється у значних масштабах, як правило, залишається невикритим.

Як показують дослідження, злочинцями в основному є особи у віці до 30 років, серед яких майже 90% – безробітні. Дані про судимість за злочини у сфері наркообігу підтверджують тенденції, виявлені наведеним аналізом наркозлочинності. До 2000 р. кількість засуджених за ці злочини щороку зростала і перевищила 25,5 тис. осіб, що майже на 14% більше, ніж у 1997 р. У 2001 р. тенденція зростання судимості була перервана зниженням останньої зразу на 22%, що пов'язується із введенням в дію нового Кримінального кодексу та перебудовою судової системи. Але з 2002 р. тенденція зростання судимості за зазначені злочини поновилася і була такою у 2003-2004 рр., коли кількість засуджених за наркозлочини перевищила 33 тис. осіб. У 2005 р. за вчинення таких злочинів засуджено 32,3 тис. осіб, що становило 18,3% усіх засуджених, та скоротилася проти 2004 р. на 4,6% [48, с.432-433]. На кінець 2006 р. на обліку міліції перебувало 154,4 тис. наркоспоживачів, їх кількість, порівнюючи із 2001 р., зросла у 1,4 рази (у 2001 році – 107,1 тис.). Спеціальна статистика свідчить, що реальна чисельність наркоспоживачів у декілька разів більша, найбільш ураженими наркоманією залишаються 7 регіонів України (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Одеська, Запорізька області та Автономна Республіка Крим і м. Київ), на які припадає більше половини осіб цієї категорії [77]. Як зазначають вчені Харківського науково-дослідного інституту неврології і психіатрії, один наркоман за своє недовговічне життя (до 40 років) втягує у вживання наркотиків до 200 осіб [117, с.321]. Споживачами є: особи без певних занять – 80,9%; робітники – 12,7%; учні профтехучилищ і шкіл – 1,9%; студенти – 1,7%; інші – 2,8%.

У кримінологічній літературі широко вживаються відмінні за своїм змістовним наповненням терміни, що розкривають зміст негативних проявів,

пов'язаних із наркотичними засобами: «злочинний обіг наркотичних засобів», «кримінальний наркобізнес», «наркотизм», «наркотична злочинність» тощо. Злочинний обіг наркотичних засобів визначають як «сукупність кримінально караних суспільно небезпечних діянь, втілених у культивуванні рослин; розробці, виробництві, переробці, зберіганні, перевезенні, пересиланні, відпуску, реалізації, розподілі, придбанні, використанні, ввезенні та митну територію чи вивезенні з митної території, а також у знищенні наркотичних засобів, і сукупність осіб, які вчинили вказані діяння» [89, с.500], «сукупність злочинів, які посягають на встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і їх прекурсорів» [82, с.772].

Часто використовуваний термін *кримінального наркобізнесу* є більш вузьким поняттям по відношенню до злочинного обігу наркотичних засобів, оскільки бізнес – це вид в принципі дозволеної економічної діяльності, метою якої являється отримання прибутку. В цьому значенні видами кримінального наркобізнесу неможна, наприклад, визнавати викрадення наркотичних засобів, їх вимагання тощо. До злочинів, які утворюють злочинний обіг наркотичних засобів і підлягають покаранню у відповідності до національного кримінального законодавства відносяться, зокрема, їх: контрабанда (ст.305 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут (ст.307 КК України) чи аналогічні дії без мети збуту (ст.309 КК України); викрадення, привласнення, вимагання чи заволодіння шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст.308 КК України); незаконне публічне вживання (ст.316 КК України) та ін.

Більш широким по відношенню до поняття злочинного обігу наркотичних засобів виступає термін «наркотизм», який охоплює не тільки незаконний обіг наркотичних засобів, але і всі види соціальних (в тому числі і таких, що не являються правопорушеннями) відхилень, обумовлених наркоманією. Зокрема, вчинення аморальних проступків і правопорушень у стані наркотичного сп'яніння. Поняття «наркотична злочинність» у цьому розумінні, по суті, виявляється тотожним терміну кримінального наркотизму, оскільки включає

також злочини, вчинені у стані наркотичного сп'яніння, і осіб, які вчинили ці злочини.

Ефективність боротьби із негативними проявами, пов'язаними з наркоманією, обумовлена здатністю держави розробляти і реалізовувати на практиці адекватні комплекси заходів такої боротьби. Під ними слід розуміти заходи економічного, правового, організаційного, просвітницького та медичного характеру, спрямовані на запобігання (профілактику), проведення моніторингу (збирання відомостей, їх оцінка, аналіз і прогноз) відповідної групи злочинів, реалізацію заходів кримінальної відповідальності за вчинені злочини, пов'язані із злочинним обігом наркотичних засобів, відшкодування шкоди, завданої цими злочинами.

Усунення (скорочення дії) соціально-економічних чинників наркозлочинності (відсутність постійної роботи, заробітку, низький заробіток) повинне відбуватися за рахунок реалізації заходів, що мають своїм завданням вирішення великомасштабних соціальних проблем, зокрема, забезпечення робочих місць, оплати праці, на цій основі – підвищення добробуту населення, його можливостей отримати освіту, користуватися надбаннями культури, забезпечити охорону здоров'я, зокрема медично-лікувальну допомогу тощо. До *економічних* заходів запобігання наркозлочинності (загальносоціальної та спеціальної спрямованості) можна віднести: встановлення державної монополії на обіг наркотичних засобів; руйнування економічної бази наркобізнесу, в тому числі і шляхом забезпечення виявлення механізмів та способів «відмивання» коштів, конфіскації майна наркоділків; обмеження числа і непрозорості офшорних зон, які традиційно використовують для «відмивання» коштів, здобутих внаслідок наркобізнесу; проведення перевірок зовнішньоекономічної діяльності підприємств, які виготовляють наркотичні речовини та прекурсори; створення та заохочення економічно вигідних альтернатив культивуванню наркотиковмісних рослин чи виведення рослин із низьким вмістом наркотичних сполук; фінансування або створення матеріально-технічних умов діяльності наркологічних установ, підрозділів органів внутрішніх справ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків; виділення квоти робочих місць для

влаштування осіб із групи наркоманійного ризику; розробка сільсько-господарської техніки для збирання наркотичних культур з метою зменшення втрат врожаю, термінів його збирання й частки ручної праці; розробка агротехнічних заходів і фізико-термічних методів знищення наркотиковмісних речовин; зменшення та укрупнення їх посівів з метою більш ефективної охорони тощо.

Серед заходів загальносупільного масштабу *правового* характеру особлива роль належить удосконаленню антинаркоманійного законодавства та організаційної інфраструктури в галузі запобігання та протидії незаконному наркообігу та наркозлочинності. Як засвідчило вивчення цього питання у 2003 р. Управлінням ООН по наркотиках і злочинності, в Україні ще слід провести значну роботу з удосконалення організаційної інфраструктури, законодавства та практики застосування правових норм у згаданій сфері.

У комплексі відповідних заходів виділяються *організаційно-структурні* і *організаційно-правові* заходи. Зміст *організаційно-структурних* заходів утворює система спеціалізованих і відносно спеціалізованих державних органів і недержавних організацій, для яких боротьба зі злочинним обігом наркотичних засобів являється відповідно основною чи однією із основних функцій. У системі МВС України функціонує Управління у справах боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, яке має підрозділи у всіх територіальних і транспортних підрозділах міністерства, спеціальні підрозділи боротьби з наркотиками створені в Службі безпеки України. Значний ефект принесе правильно налагоджена взаємодія підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (БНОН) з іншими підрозділами органів внутрішніх справ, передусім дільничними інспекторами, працівниками кримінального розшуку та кримінальної міліції у справах неповнолітніх у забезпеченні контролю за наркосередовищем, у тому числі у житловому секторі, трудових, навчальних колективах, розважальних установах, в першу чергу на дискотеках, у нічних клубах, казино. Створена і діє Національна координаційна рада у справах боротьби з наркоманією при Кабінеті Міністрів України, у системі охорони

здоров'я функціонують закриті лікувальні заклади для примусового лікування осіб, хворих на наркоманію.

Основний зміст *організаційно-правових* заходів профілактики складають: моніторинг злочинного обігу наркотичних засобів та ефективності здійснюваної боротьби; використання техніки та технологій захисту об'єктів виробництва, зберігання, транспортування і використання наркотичних засобів від злочинних посягань; реалізація спеціальних оперативно-розшукових міроприємств, спрямованих на припинення діяльності організованих груп, які займаються злочинним обігом наркотичних засобів; притягнення до відповідальності осіб, які вчинили відповідні правопорушення; примусове медичне лікування осіб-наркоманів, які вчинили суспільно небезпечні діяння; сприяння ре соціалізації осіб, які відбули покарання за злочини, пов'язані із обігом наркотичних засобів і ін.

Ще одним напрямком антинаркоманійної діяльності загальносуспільного масштабу являється створення системи її інформаційного забезпечення. На сьогодні у МВС України діють декілька інформаційних систем у галузі протидії незаконному обігу наркотиків, за якими ведеться облік злочинів, пов'язаних із наркотичними засобами, осіб, що їх вчинили, а також осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків. Програмою реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.2003 р., передбачено створення в Україні за міжнародними стандартами об'єднаної бази даних «Наркобізнес» [48, с.458].

Особливе місце серед профілактичних заходів наркозлочинності займає *антинаркотичне просвітництво*, зміст якого утворюють: а) *інформування населення* (передусім неповнолітніх і молоді) про наслідки вживання наркотиків, в тому числі правових і медичних наслідках набуття наркотичної залежності; б) *антинаркотична пропаганда*, в основі якої лежить пропаганда здорового способу життя; в) *антинаркотична освіта* в частині, яка відноситься до вивчення мір відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, формуванню навичок раннього

виявлення наркотичної залежності та способів втягнення у вживання наркотичних засобів; г) *антинаркотичне виховання*, спрямоване на формування стійких психологічних установок та способу життя, що перешкоджають втягненню у вживання наркотиків, стимулюють активну участь у протидії поширенню наркотиків у своєму оточенні [89, с.516-517]. Важливий профілактичний ефект має включення у програми вищих і середніх навчальних закладів України курсів (розділів курсів) і тем про шкідливість вживання наркотичних засобів, до проведення яких необхідно залучати працівників ОВС, охорони здоров'я, громадських організацій; розробка навчальних антинаркотичних програм для учнів і їх батьків тощо.

Медична практика навіть найбільш розвинутих держав показує, що повному вилікуванню піддається не більше 2-10% наркоманів. Тим не менш сучасна медицина здатна впоратися із завданням загального оздоровлення цих осіб, підтримання їх працездатності та інтересу до звичайних життєвих цінностей шляхом зменшення дози наркотика до мінімальних величин. Серед *медичних* заходів потребують розробки методи реабілітації і ресоціалізації хворих на наркоманію, системи навчання молоді здоровому способу життя з метою ранньої профілактики наркоманії. Потрібно розширювати мережу науково-методичних та клініко-реабілітаційних центрів з проблем клінічних залежностей, кризових наркологічних центрів, інших закладів аналогічного спрямування, проводити профілактичні огляди серед груп ризику, запроваджувати проти наркотичні та протиалкогольні проекти на робочих місцях підприємств, установ, організацій.

3.6. Злочинність у сфері нелегальної міграції та заходи запобігання

Міграція населення – це загалом позитивне соціальне явище: чим більшими темпами розвивається промисловість у країні, тим більше вона потребує раціонального, розумно організованого переміщення певної частини населення. Процеси масової міграції стають важливою умовою нормального та цілеспрямованого функціонування суспільства, міграція сприяє розвитку

виробничих сил, збільшенню суспільних благ, а відповідно, й поліпшення матеріального благополуччя людей. Міграція, як глобальне явище, може впливати на динаміку зміни кількості населення регіону (держави), в змозі компенсувати природні втрати або, навпаки, викликати процес депопуляції.

Разом з тим міграція, як й інші складні соціальні явища, супроводжується й соціальними наслідками негативного характеру. У результаті міграції підсилюється залежність від іноземних трудових ресурсів, від їх зовнішньополітичних орієнтацій, способу життя, національних традицій, у результаті чого може виникнути певна загроза політичній та економічній безпеці держави [118, с.5]. До негативних наслідків належить, в тому числі, і більш високий рівень злочинності серед мігрантів в період адаптації, оскільки постійні переїзди тягнуть за собою послаблення соціального контролю за поведінкою людини, послаблення соціально корисних зв'язків, створюють умови для небажаних контактів; збільшення випадків небезпечних (і нетипових для України) захворювань, розширення підпільного (неконтрольованого) ринку праці тощо. Нелегальна міграція вже втратила стихійний характер і поступово, як один із прибуткових видів злочинної діяльності, підпадає під вплив різноманітних злочинних угруповань, у тому числі і транснаціональної спрямованості. Вплив міграції на рівень злочинності викликає потребу всебічного та глибокого вивчення міграційних процесів, їх розмірів, складу мігрантів, напряду міграційних потоків і географічних осередків притоку й відтоку населення. На наслідки міграції в цілому суттєво впливає та обставина, що значну частину серед мігрантів становить молодь, що пояснюється, насамперед, її пошуками місця у житті, роботи, яка б відповідала її бажанням, прагненням продовжити освіту та отримати кваліфікацію.

Реалії сьогодення дають усі підстави стверджувати, що нелегальна міграція в Україні є істотним дестабілізуючим фактором. Специфіка географічного та геополітичного становища України (вона знаходиться на перехресті міжнародних міграційних потоків), наявність кордонів, що межують з країнами Західної Європи, недосконалість українського законодавства сприяють переміщенню через територію України, яка є однією із основних ланок у

Євроазіатському міграційному просторі, потоків нелегальних транзитних мігрантів.

Про непересічне соціально-правове значення цієї проблеми наявно свідчать наступні цифри. За даними МВС України, у 1998 р. на території нашої держави перебувало близько 0,5 млн. нелегальних мігрантів, з них майже 12 тис. було затримано за різними обвинуваченнями [48, с.397]. За 1995-2000 рр. в Україні з 43 651 затриманого прикордонниками правопорушника нелегальні мігранти склали 31 254 особи (71,6%), які були представниками більш ніж 134 держав світу [3, с.82]. За інформацією представництва Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців в Україні, у 2002 р. до нього звернулося 13 490 біженців, які нелегально перейшли державний кордон нашої країни з проханням щодо сприяння в отриманні статусу біженця та дозволу на постійне проживання. У 2002 р. з цього контингенту такий дозвіл отримало 1 574 особи, що нелегально перетнули державний кордон. Протягом 2003 р. міліцією затримано 1 785 нелегальних мігрантів, які з порушенням закону перебували на території України. У прийомниках-розподільниках у цьому році утримувалось 3 524 незаконні мігранти, з яких майже половина входили до складу 119 груп. При виїзді з України було затримано транзитних нелегальних мігрантів: у 2003 р. – 3 791 особа, у 2004 р. – 4 320 осіб [48, с.398].

Протягом 2002-2006 років прикордонним відомством України виявлено біля 52 тис. незаконних мігрантів, 16 тис. з яких затримано за порушення державного кордону України, 5,5 тис. затримано за порушення правил перебування в нашій державі, відмовлено в пропуску через державний кордон – 29,3 тис. осіб [180]. Суттєво збільшилась кількість незаконних мігрантів із держав-учасниць СНД – громадян Молдови, Грузії, Вірменії, Азербайджану. За даними МВС України, співвідношення легальної/нелегальної імміграції в Україні у 2001-2005 рр. виглядає таким чином: 2001 р. – 368 тис./27 тис., 2002 р. – 208 тис./23 тис., 2003 р. – 108 тис./17 тис., 2004 р. – 197 тис./16 тис., 2005 (10 міс.) – 211 тис./13 тис. чол. [118, с.5].

Досліджуючи кримінологічну характеристику злочинів, вчинюваних нелегальними мігрантами, А.П. Мозоль зробив висновки, що нелегальну

міграцію використовує організована злочинність, і це сприяє створенню організованих злочинних угруповань. Процес нелегального проникнення на територію України має, як правило, організований характер (до 90% нелегалів є членами організованих груп). Останній проявляється у створенні і функціонуванні каналів нелегальної міграції, формуванні «чорного ринку» послуг у її здійсненні, вартість яких коливається від 1000 до 5000 доларів. Організовані угруповання нелегальної міграції мають спеціалізовану функціональну структуру, що містить групи: організаторів цієї діяльності; пошуку клієнтів; сприяючого забезпечення; переправлювачів. Нелегали пересуваються заздалегідь розробленим маршрутом за допомогою злочинних структур, які на кожній ділянці шляху забезпечують мігрантам за обумовлену плату житло, транспорт, провідників, підроблені документи [165, с.336]. Організовані угруповання нерідко використовують мігрантів як «інструмент» розширення географії своєї транснаціональної протиправної діяльності [48, с.399].

У структурі порушень іноземцями чинного законодавства переважають: незаконний в'їзд в Україну, проживання без документів або з підробленими документами, ухилення від виїзду з України після встановленого терміну перебування. З 2002 по 2006 роки з України не виїхали біля 123 тис. іноземців та осіб без громадянства з країн-постачальників незаконних мігрантів (більшість – громадяни Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Росії, Узбекистану). Протягом зазначеного періоду виявлено під час виїзду 2,7 млн. іноземців, які порушили строки перебування в Україні (більшість – громадяни Пакистану, Сирії, Індії, Лівії, Лівану, Турції) [180]. 20-30% іноземців, які в'їжджають в Україну з метою навчання, не прибувають до навчальних закладів або залишають їх протягом нетривалого часу та у подальшому переходять на нелегальне становище. На першому місці серед порушників громадяни Йорданії 980, В'єтнаму – 925, Індії – 875, Китаю – 700, Афганістану – 630, Шрі-Ланки – 385 осіб. Значна частина мігрантів, яка перетинає державні кордони України транзитом і прямує до країн Західної Європи, втягує при цьому до злочинної діяльності місцевих жителів, що займаються переправкою

нелегальних мігрантів. Протидія цій міграції ще є недостатньо ефективною через відкритість кордонів, відсутність ефективного законодавства у цій сфері. Чимало мігрантів беруть участь у протиправній діяльності етнічних злочинних угруповань, займаючись наркобізнесом, торгівлею зброєю, розбійними нападами, шахрайствами, викраденням автомобілів тощо. Така тенденція може призвести до виникнення міжнаціональних конфліктів, порушення миру та спокою в суспільстві.

Загалом нелегальна і транзитна міграції викликані двома основними причинами: соціальними катаклізмами та низьким рівнем життя. Крім того, вони зумовлені ще:

- розпадом колишнього СРСР та пов'язаним з ним загостренням міжнаціональних відносин;
- етнічними війнами, в результаті яких частина громадян залишила місця постійного проживання;
- ліберальним законодавством, прозорістю кордонів, що зручно для нелегальної міграції, у тому числі і транзитної;
- розширенням комерційної діяльності, економічними відносинами, що склалися у комерційних структур з партнерами із інших країн, в результаті яких певна кількість працівників іноземних фірм довгий час перебуває на території України.

На стан злочинності справляє свій негативний вплив і внутрішня міграція населення. У великих містах осідають не лише закордонні мігранти, а й колишні жителі сільської місцевості, які далеко не завжди можуть пристосуватись до шаленого ритму життя великого міста. Відсутність належних умов проживання та засобів до існування примушує деяких із них поповнювати лави злочинців, а труднощі соціального контролю, в тому числі з боку правоохоронних органів, ускладнюють виявлення злочинців з числа переміщених осіб.

Належну реакцію з боку уповноважених державою органів повинні викликати не тільки питання боротьби із злочинними проявами осіб-мігрантів, а й аспекти, що стосуються їх підвищеної віктимності, тобто здатності ставати

жертвами злочинних посягань. За даними Головного управління МВС України, тільки за період з 1995 по 2001 рік на території нашої країни було зареєстровано понад 3 200 злочинів стосовно іноземці. При цьому 20,5% від їх загальної кількості склали корисливо-насильницькі злочини – грабежі, розбої, вимагання [3, с.82]. Специфіка статусу нелегального мігранта, а саме: переважно низький освітній рівень; усвідомлення своєї чужини, невitreбуваності, факту нелегального знаходження в країні перебування; незнання вимог і положень чинного законодавства країни перебування; мовний бар'єр; занижена самооцінка і знижене почуття соціальної справедливості; групова і індивідуальна конформність; процес віктимізації, яка «нав'язується»; анонімний спосіб життя; недовіра до владних органів держави; правова неврегульованість суспільних відносин, пов'язаних із нелегальною міграцією (процес державної віктимізації) – все це визначає в кінцевому підсумку специфіку процесу віктимізації нелегальних мігрантів, що являє собою такі взаємопов'язані стадії: потенційна жертва; пасивна жертва; підготовлена жертва; ідеальна (очікуюча) жертва.

В цілому на стан міграційних процесів в Україні впливають наступні чинники:

- невирішеність проблеми щодо зосередження основного комплексу міграційних питань в одному органі виконавчої влади;
- тривалість процесів договірно-правового оформлення українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, через які прямують основні потоки нелегальної міграції;
- посилення суміжними, в першу чергу західними країнами режимів в'їзду та перебування іноземців, що створює передумови для накопичення міграційного потенціалу в Україні;
- активізація переправлень нелегальних мігрантів через закарпатський регіон (переважно у словацькому напрямку), що характерно для вихідців з Китаю, Бангладеш, Індії, Пакистану, В'єтнаму, Чечні, Грузії, Вірменії та Молдови;

- структуризація міжнародних злочинних угруповань, які організують та контролюють канали нелегальної міграції;
- втягування організаторами нелегальної міграції окремих співробітників правоохоронних органів та контролюючих служб на кордоні, які володіють формами і методами оперативно-розшукової діяльності, у цей вид злочинності, що ускладнює роботу щодо протидії цьому негативному явищу;
- корумпованість окремих представників вищевказаних структур, у т.ч. на підставі т.зв. «кумівства» і родинних зв'язків;
- збільшення спроб використання організаторами каналів нелегальної міграції запрошень іноземців на навчання в українські заклади освіти для забезпечення легального в'їзду мігрантів з метою подальшого незаконного їх переміщення до Західної Європи [165, с.336].

Необхідною передумовою успішної загальнопрофілактичної діяльності щодо протидії нелегальній міграції є погоджені дії різних суб'єктів, що її здійснюють. Нині координаційна функція реалізується на внутрішньо-відомчому і міжвідомчому рівнях. Внаслідок недосконалості системи обліку відзначалися випадки реєстрації біженців і вимушених переселенців одночасно у кількох державах, але ще частіше значні категорії вимушених переселенців перебували поза полем зору державних органів реєстрації. Єдині рамки допомоги біженцям у країнах СНД поки відсутні, що пов'язується із різними чинниками: «прозорістю» кордонів, суперечливістю внутрішнього законодавства держав у цих питаннях, відсутністю чітких дій координаційних органів тощо. Для більш ефективної міграційної політики і запобігання (Україною і державами СНД) нелегальної міграції, як виду організованої злочинності, найбільш дієвим і універсальним методом регулювання потоку біженців та мігрантів слід вважати запровадження уніфікованих в'їзних документів для всіх держав регіону (за зразком ЄС) [118, с.8].

Негативні наслідки міграції не можна нейтралізувати за допомогою лише заходів спеціального спрямування, без врахування загальносоціального напрямку профілактичного впливу. Так, додаткові робочі місця можуть стабільно створюватися тільки на основі росту виробництва, успішної

соціально-економічної політики держави. Викладене звісно ж не применшує важливості спеціальних міждержавних міграційних програм, які повинні забезпечувати вирішення більшості проблем, пов'язаних із міграцією, особливо вимушеною.

Правове підґрунтя регулювання міграційних процесів в Україні об'єднує у собі низку нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про громадянство» від 16.05.1997 р., «Про біженців» від 24.11.1993 р., «Про правовий статус іноземців» в редакції від 04.02.1994 р., однак цього є недостатньо. Беручи до уваги географічне становище України і пов'язане з ним транзитне переміщення іноземного населення, а також рух місцевого населення всередині країни, першочергове значення мало б прийняття нормативно-правового акту, що регулював *основні* засади міграційних процесів в нашій державі, а саме – Закону України «Про міграцію». Даний закон визначав би порядок і процедуру міграції в Україну іноземців та осіб без громадянства, правовий статус мігрантів та повноваження державних органів, що забезпечують виконання законодавства про міграцію. Доцільним уявляється створення системи служб працевлаштування, ланки якої будуть складатися з центрального бюро для всієї країни і регіональних (місцевих) відділень. До компетенції даних служб відноситимуться питання: збору і поширення інформації про можливості найму робочої сили в ті райони, де вона потрібна (внутрішня міграція); реалізації цієї інформації на практиці; підтримання стосунків із спеціально уповноваженим державним органом виконавчої влади з питань імміграції і через нього із службами працевлаштування в інших країнах з метою обміну інформацією про необхідність найму робочої сили до країн-учасниць таких відносин (міждержавна міграція); вжиття заходів, спрямованих на обмеження міграції, коли вона вважається небажаною в інтересах мігрантів та місцевих громад країн – приймаючих сторін тощо. Варто також зазначити, що згаданий законопроект був внесений до Верховної Ради України ще у 1993 р., однак так і не розглядався.

Вищезгадані закони, а також ціла низка спеціальних нормативно-правових актів будуть приносити позитивний ефект тільки за наявності відповідних економічних та соціальних гарантій їх здійснення.

Пріоритет загальнопрофілактичних заходів ще не означає їх першочерговості; навпаки такі заходи повинні поєднуватися із заходами спеціально-профілактичними і правоохоронними. На даний момент основу спеціально-профілактичних заходів, спрямованих на надання допомоги іноземним громадянам та здійснення контролю за їх перебуванням, складає адміністративно-правова діяльність підрозділів міліції громадської безпеки та паспортно-міграційної служби органів внутрішніх справ.

Велику допомогу у боротьбі зі злочинністю іноземців, особливо транснаціонального характеру, надає Інтерпол. Він здійснює прямі контакти із зарубіжними колегами з питань розшуку злочинців, екстрадиції та інших правових проблем. Крім того, національне бюро Інтерполу містить інформацію, яка у певній мірі може бути використана правоохоронними органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю іноземців і у відношенні до іноземців.

Важливою умовою досягнення позитивних результатів у боротьбі зі злочинністю мігрантів являється рівень інформаційного забезпечення такої діяльності. Необхідним є створення єдиного централізованого банку даних, який містив би інформацію, необхідну органам, що ведуть боротьбу зі злочинністю в цілому і зі злочинністю мігрантів зокрема. Для цього доцільно передусім здійснити розробку системи показників, характеризуючих:

злочинність прибулих з урахуванням окремих регіонів, місць найбільшої її концентрації, періодів її найбільшої активізації;

злочинців-приїжджих з виділенням різних контингентів, що вимагають диференційованого профілактичного підходу;

обставин, які сприяють злочинності мігрантів;

стан правоохоронної та іншої діяльності по боротьбі з такого роду злочинністю [82, с.832].

РОЗДІЛ 4

Кримінологічна політика України

Проблема профілактики злочинів займає одне із провідних місць у соціальній політиці розвинутих країн і, зокрема, розробляється та реалізується в межах спеціальної кримінологічної політики. На сьогодні можна констатувати, що теорія кримінологічної політики не знайшла в нашій країні належного розвитку, як справедливо вказує О.М. Джужа: «кримінологічна політика... вітчизняною кримінологічною наукою не була своєчасно зазначена як важливий компонент предмета вивчення, який реально існує протягом тривалого часу...» [33].

Першим, хто ввів в науковий обіг поняття «кримінологічна політика» та проаналізував змістовну її сторону, був М.М. Бабаєв. На його думку, «політика кримінології – це здійснювана ... на основі загально-соціальних і спеціально кримінологічних заходів цілеспрямована і науково обґрунтована діяльність державних органів і громадських організацій з виявлення чинників і механізмів злочинної поведінки, усунення з життя суспільства причин, що породжують злочини, виправлення і перевиховання осіб, що вчинили злочини» [цит. за 162, с.191-192]. В.М. Бурлаков, Г.Н. Горшенков та інші автори, визначаючи цей елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю, зазначають, що це є «мистецтво управління складною системою заходів запобіжного впливу на злочинність, засноване на глибокому вивченні злочинності та її причин, соціальних можливостей щодо зниження ступеня активності їх прояву, розробці науково обґрунтованої стратегії і тактики запобіжної діяльності, що визначає основні, некаральні напрями в боротьбі зі злочинністю і розглядається як основоположна частина кримінальної політики, виконує провідну роль у загальнодержавному процесі протидії правопорушенням» [цит. за 34].

На думку О.М. Джужи, кримінологічну політику на сучасному етапі розвитку держави можна визначити як певну функціональну дефініцію влади, а саме, як:

- частину внутрішньої соціальної політики у сфері боротьби зі злочинністю;

- спосіб наукового бачення та практичної діяльності держави і суспільства в цілому, шляхи і засоби, за допомогою яких здійснюється захист суспільства і громадянина від злочинних посягань;

- особливий вид людської діяльності, пов'язаної із загальносоціальними та спеціально-кримінологічними заходами дослідження, запобігання та протидії злочинній діяльності;

- наукову платформу вибору мети та завдань, стратегії і тактики, які ведуть до реалізації обумовлених соціальними інтересами потреб;

- галузь взаємовідносин політичних напрямів у системі державно-політичної діяльності (іншими галузями внутрішньої та зовнішньої політики держави);

- свідому, виважену, цілеспрямовану діяльність державних, політичних інститутів, у тому числі правоохоронних органів, інститутів громадянського суспільства і окремих громадян у сфері кримінологічної теорії і практики;

- комплексний науково обґрунтований напрям активного наступу і протидії злочинності, який інтегрує і поєднує в собі завершену систему взаємодії та використання досягнень і здобутків усіх наукових галузей та інститутів, які займаються проблемами злочинності (як фундаментальних, так і прикладних напрямів) [33].

Науково-практичний інтерес сучасної кримінологічної політики полягає в тому, що для неї є характерною, перш за все, експертна обробка проектів законів та інших рішень вищих органів державної влади, в тому числі й у сфері кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, реальної оцінки можливостей правоохоронних органів в запобіганні злочинам, у вирішенні гострих соціально-економічних протиріч, розробці комплексних програм щодо запобігання злочинності і т. ін. [34]. Інтерес щодо розкриття принципів, основних етапів розвитку кримінологічної політики повинен спонукати до подальшої розробки сучасної концепції кримінологічної політики України, законодавчого визначення суб'єктів її формування і реалізації перспективних напрямів та пріоритетних досліджень,

включаючи теоретичні й прикладні аспекти. На жаль, стратегії профілактики злочинів приділяється ще недостатньо уваги.

Кримінологічна політика є самостійним елементом (складовою) політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка поєднана з іншими елементами – кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та кримінально-виконавчою політиками. Кримінально-правова, кримінально-процесуальна і кримінально-виконавча політика визначають коло злочинного і кримінально караного, забезпечують швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і виконання стосовно них покарань. У той же момент своєчасне розкриття злочинів, притягнення винних до відповідальності, призначення справедливого покарання ведуть до профілактики нових злочинів і, отже, створюють необхідні умови для реалізації кримінологічної політики. Політика у сфері профілактики злочинів, яка базується на наукових знаннях про причини і умови, сприяючі злочинам, характеристику злочинності, особу злочинця і профілактику, є необхідною основою для успішної реалізації законотворчої, судової і пенітенціарної діяльності.

Кримінологічна політика тісно взаємопов'язана із кримінально-правовою політикою, що «розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановах Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики)» [163, с.9]. Взаємозв'язок і взаємодія кримінологічної та кримінально-правової політики проявляється, в першу чергу, через встановлення кримінально-правовою політикою меж реалізації профілактичної політики. Це здійснюється на підставі процесів криміналізації і декриміналізації, внаслідок чого чітко визначається коло злочинного, що є об'єктом кримінологічної політики. По-друге, кримінально-правова політика визначає інтенсивність профілактичної діяльності, профілактичний вплив стає менш інтенсивним з огляду на зменшення характеру і ступеню суспільної небезпечності вчинюваного злочинного діяння. Законодавчо регламентована

КК України (ст.12) класифікація злочинів за ступенем тяжкості встановлює, зокрема, підстави для посилення профілактичного впливу в плані запобігання тяжким і особливо тяжким злочинам. По-третє, кримінально-правова політика визначає і деякі види кримінологічної політики. Так, саме, від кримінального права залежить здійснення профілактики рецидивної злочинності, профілактики по виду злочинності (насильницької, корисливо-насильницької, господарської). По-четверте, кримінально-правова політика визначає основні напрями кримінологічної політики у країні в цілому, у регіонах та на конкретних об'єктах.

Взаємодія кримінологічної та кримінально-процесуальної політики, що визначає основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосувальної діяльності відповідних державних органів у сфері розслідування і вирішення кримінальних справ, проявляється, передусім, через регламентацію останньою компетенції суб'єктів профілактичної діяльності по виявленню і усуненню причин і умов конкретного злочину (ст. 23, 23¹, 23² КПК України), а також координації діяльності щодо їх запобігання. Так, якщо в процесі досудового слідства були встановлені причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, процесуальний суб'єкт (орган дізнання, слідчий, прокурор, суд), відповідальний за справу на даному етапі, у встановленому порядку повинен на це відреагувати – шляхом внесення подання чи винесення окремої ухвали (постанови). Для встановлення конкретних причин злочину та умов, що сприяли його вчиненню, важливе значення має також взаємодія слідчого з органами дізнання, зокрема, щодо виконання останнім оперативно-розшукових дій за дорученням слідчого. Окрім такої діяльності, профілактичну спрямованість повинна мати чи не кожна дія і рішення органу досудового розслідування (загальна і спеціальна превенція). Узагальнення виявлених причин і умов, які сприяли вчиненню конкретних злочинних діянь може значно допомогти у здійсненні профілактичної діяльності.

Кримінологічна політика тісно пов'язана із кримінально-виконавчою політикою, завданнями якої є, у першу чергу, забезпечення реалізації кримінальної відповідальності і досягнення цілей, визначених у ст.1

Кримінально-виконавчого кодексу України, серед яких, зокрема, можна виділити запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. На формування і розвиток стратегії кримінально-виконавчої політики буде впливати розвиток науки кримінології, яка, поряд з іншими науками, розробляє проблеми боротьби зі злочинністю. Отже, кримінологічні напрацювання в частині характеристики таких видів злочинності, як рецидивна злочинність, злочинність у місцях позбавлення волі, їх детермінант, заходів запобігання і протидії, деталізації заходів загальної та індивідуальної профілактики в кримінально-виконавчих установах – усі ці моменти безперечно будуть проявлятися у здійснюваній кримінально-виконавчій політиці.

У постанові Верховної Ради «Про державну програму боротьби зі злочинністю» від 25.07.1993 р. знайшла своє втілення загальнодержавна кримінологічна програма на 1993-1996 роки, структуру якої склали наступні розділи: I. Організаційні та правові заходи; II. Профілактика правопорушень; III. Зміцнення громадського порядку та безпеки; IV. Боротьба з організованою злочинністю та злочинністю у сфері економіки; V. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю; VI. Удосконалення кримінально-виконавчої системи; VII. Кадрове та матеріально-технічне забезпечення правоохоронної діяльності [125]. У цій програмі вперше було дано оцінку сучасній криміногенній ситуації в Україні.

Зазначена програма поруч з постановами, здійснення яких сприяло стримуванню криміналізації України у кризові роки після здобуття її незалежності, коли рівень злочинності суттєво зріс, містила і конкретні недоліки – прийнята без належного наукового обґрунтування, без правового і фінансового забезпечення основних профілактичних заходів. Необхідність належного наукового обґрунтування не викликає жодних сумнівів, адже сучасні умови диктують необхідність застосування наукових досягнень в управлінні будь-якими соціальними процесами, у тому числі і негативними. Наукового обґрунтування потребує досить широке коло питань: визначення меж профілактичної політики (залежно від обсягу криміналізації) та цілей її реалізації методами кримінального закону, закономірності злочинності і

тенденції її розвитку, зв'язки з іншими соціальними процесами, позитивний досвід боротьби зі злочинністю і ін. Був відсутнім державний орган, на якого б покладался єдиний контроль над ходом виконання програми, оскільки вимога прозвітувати про вжиті заходи адресувалась достатньо широкому колу суб'єктів: Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України, Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки, Академії наук і ін. Суттєвим прорахунком Програми стала відсутність ефективних заходів щодо зупинення процесів занепаду суспільної моралі, зростання правового нігілізму. Як зазначають О.М. Джужа і Ю.Ю. Орлов, окремі положення Програми, що стосувалися боротьби з організованою злочинністю, мали здебільшого декларативний характер [36, с.121.]

Реалізація Державної програми боротьби зі злочинністю у 1993-1995 роках дозволила активізувати протидію правоохоронних органів злочинним проявам у суспільстві, передусім організованих. В системі МВС України на базі існуючих служб було створено Державну службу боротьби з економічною злочинністю та Державну службу охорони; зміцнено служби карного розшуку, по боротьбі з організованою злочинністю, дізнання і слідства. Певним чином невисокий рівень ефективності постанови викликали складні економічні та соціальні умови 1994-1996 років, відсутність належного фінансування, виникнення суперечностей між гілками державної влади і ін. Одним із проявів таких суперечностей стала Постанова Президії Верховної Ради України від 02.09.1994 р., в якій невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю, затверджені Указом Президента України від 21.07.1994 р. № 396/94, визнано такими, що не відповідають чинному законодавству України.

Якщо говорити про ефективність виконання Програми по боротьбі зі злочинністю на 1993-1995 роки, то покажемо тут виглядає Розпорядження Президента України від 10.02.1995 р. № 35/95-рп «Про заходи щодо активізації боротьби з корупцією і організованою злочинністю». В ньому Президент України вимушений дати незадовільну оцінку діяльності державних органів щодо подолання злочинності в державі, звертаючи увагу на неефективність

роботи по боротьбі з організованими злочинними угрупованнями, зі злочинами в економічній сфері тощо.

Втіленням державної кримінологічної політики України наприкінці ХХ ст. стала Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затверджена Указом Президента України від 17.09.1996 р., що містить в собі 13 розділів: I. Організаційно-правові заходи; II. Забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини; III. Профілактика правопорушень і злочинності; IV. Боротьба з наркоманією і алкоголізмом; V. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією; VI. Боротьба зі злочинністю в сфері економіки; VII. Поліпшення розслідування кримінальних справ та розшукової роботи; VIII. Удосконалення кримінально-виконавчої системи; IX. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю; X. Науково-методичне забезпечення боротьби зі злочинністю; XI. Кадрове забезпечення боротьби зі злочинністю; XII. Матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів; XIII. Перспективні заходи. Пріоритетними завданнями було визнано: формування досконалої правової бази боротьби зі злочинністю і корупцією; захист політичних, економічних соціальних та інших сфер життєдіяльності держави; активну протидію злочинним проявам, усунення причин і умов, що їм сприяють; виявлення і знешкодження злочинних угруповань; викорінення «тінізації» економіки.

Попри схожість структури цих програмних документів, у Комплексній цільовій програмі з'явилися нові розділи, обумовлені нагальними потребами створення передумов для боротьби зі злочинністю. Вперше було приділено увагу протидії наркоманії і алкоголізму. Уявляється, що одночасно такої профілактичної протидії заслугоували і інші соціальні хвороби, що мають пряме відношення до стимулювання злочинності – токсикоманія, туберкульоз, хвороби, що передаються статевим шляхом, СНІД, чого зроблено не було. Комплексна програма передбачила рекомендації щодо розслідування злочинів особливої ваги (вбивств на замовлення, злочинів з ознаками тероризму, економічних злочинів тощо), спрощеного порядку попереднього розслідування та розгляду окремих категорій справ (Розділ VII); роботу по науково-

методичному забезпеченню боротьби зі злочинністю, здійсненню перспективних заходів. Контроль за виконанням програми покладался на Кабінет Міністрів України та Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. Особливістю Програми став спеціальний розділ, який передбачав проведення перспективних заходів на період 1998-2000 років і орієнтував правоохоронні органи, міністерства та інші органи центральної влади, місцеві державні адміністрації на попереднє опрацювання цих питань.

У цій Програмі повторювалися недоліки попереднього програмного документа: відсутність чіткого концептуального підходу до боротьби зі злочинністю у нових соціально-економічних умовах та недооцінка необхідності реформування державного механізму протидії злочинності. Протидія організованій злочинності, злочинам у сфері економіки та незаконного обігу наркотиків розглядалися як окремі напрямки діяльності, що не відповідало наявній ситуації та практичним потребам часу. Не було вирішене ключове питання щодо профілактики злочинності – не подолано бідність та безробіття, навпаки, процес зубожіння населення тривав; не зупинено кримінальний вплив на економіку та процес її «тінізації» [36, с.124]. Учергове не було виконано пункти Програми щодо запровадження кримінологічної експертизи законопроектів та розробки проектів Кримінально-процесуального, Кримінально-виконавчого, Цивільного кодексів, кодексу про адміністративні правопорушення.

Основні напрямки кримінологічної політики України початку XXI ст. чітко виписані у затвердженій Указом Президента від 25.12.2000 р. Комплексній програмі профілактики злочинності на 2001-2005 роки, яка складається з наступних розділів: I. Організаційне забезпечення профілактики злочинності; II. Правове забезпечення профілактики злочинності; III. Захист життя, здоров'я, честі і гідності особи, її майна від злочинних посягань; IV. Протидія організованій злочинності і корупції; V. Зменшення кримінального тиску на економічні відносини; VI. Мінімізація злочинного впливу на неповнолітніх та молодіжне середовище; VII. Запобігання поширенню наркоманії, пияцтва та

алкоголізму; VIII. Протидія рецидивній злочинності; IX. Охорона громадського порядку та безпека дорожнього руху; X. Запобігання поширенню бродяжництва; XI. Матеріально-технічне і кадрове забезпечення профілактичної роботи [126]. Цілями Програми названо, зокрема:

- зниження рівня злочинності, ослаблення соціальної напруги, викликані її впливом;
- зменшення впливу організованої злочинності на економічну та політичну сферу суспільства;
- зменшення корупційних проявів, очищення органів державної влади від корумпованих державних службовців, створення прозорої системи прийняття і виконання управлінських рішень;
- істотне підвищення захисту економічних відносин від злочинних посягань, витіснення з економічної сфери кримінального елемента, скорочення обсягів «тіньової» економіки;
- поліпшення захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створення безпечних умов життя в державі.

Вперше метою Програми визначено створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності.

Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки містить в структурі нові розділи, виконання вимог яких безперечно позитивно вплинуло на криміногенну ситуацію в державі. Варто відзначити заходи (розділ VI), спрямовані на зменшення злочинного впливу на молодь, адже відомою є обставина, що неповнолітні злочинці дають максимальний, порівняно з іншими категоріями засуджених, відсоток рецидиву, формуючи тим самим тенденцію до його зростання на багато років уперед. Позитивними є профілактичні заходи у відношенні до осіб, що не мають визначеного місця проживання, займаються бродяжництвом, втратили зв'язки із сім'ями (розділ X). Водночас зміст деяких розділів викликав зауваження. Заходи по зменшенню рівня рецидивної злочинності відповідають сучасним реаліям. Уявляється, однак, що при превалюючому значенні профілактичних заходів стосовно осіб, що раніше вже відбували покарання, не слід забувати і про регламентацію запобіжного

впливу на осіб-рецидивістів, до яких кримінально-правові міри впливу з тих чи інших причин не застосовувались. Розділ IX Програми невиправдано розширив обсяг профілактичних заходів з безпеки дорожнього руху по відношенню до охорони громадського порядку та проблем нелегальної міграції в Україні (щодо останньої, наприклад, рекомендації обмежуються вдосконаленням порядку обліку іноземців та періодичним проведенням оперативно-профілактичних операцій).

Реалізація цієї Програми супроводжувалася труднощами об'єктивно-суб'єктивного характеру, в результаті чого певна частина її положень залишалась невиконаною чи виконувалась неповністю, що констатувалося і на державному рівні (постанова Кабінету Міністрів України «Про стан виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки» від 17.08.2002 р. (№1120). Залишається незадовільним стан роботи з протидії організованій злочинності, триває зростання рівня наркотизації серед підлітків, незаконна міграція поступово підпадає під контроль організованих злочинних угруповань. Не було припинено злочинну діяльність на підприємствах і в організаціях паливно-енергетичного комплексу, не проведено належним чином реформування аграрного сектору економіки на засадах приватної власності. Не було прийнято (вчергове) Закон України «Про профілактику злочинів».

Відсутність суттєвих успіхів у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією змушує уряд перейти до «ручного режиму» управління вирішенням цього завдання. 15.05.2003 р. Прем'єр-міністром України підписано Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією на 2003 рік» (№270-р). Згодом набирають чинності: програма боротьби з правопорушеннями на транспорті на 2004-2006 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 26.12.2003 р., Програма протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2004 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2004 р. Президент України підписує Указ «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції» (№175/2004). 03.11.2005 р. Верховною радою України прийнято

Постанову «Про стан боротьби з організованою злочинністю у 2004-2005 роках», що стала своєрідним підсумком стану виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки. У цій постанові дається оцінка боротьбі з організованою злочинністю як не адекватній рівню, пов'язаних з організованою злочинністю правопорушень. Було зауважено, що запобіжно-профілактична робота у сфері боротьби з організованою злочинністю не має постійного характеру і здійснюється у вигляді кампаній, а діяльність спеціально створених для цього державних органів не відповідає визначеним законом вимогам.

20.12.2006 р. постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, яка передбачає реалізацію заходів, що мають своєю метою: удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень; розроблення нових форм і методів профілактики правопорушень; посилення контролю за дотриманням законодавства під час провадження господарської діяльності, усунення причин виникнення тіньового сектору економіки; виконання інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм профілактики правопорушень; удосконалення інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності та ін. [130].

Підводячи підсумки огляду проблем кримінологічної політики в Україні, необхідно відмітити, що профілактика злочинності повинна плануватися на всіх рівнях. Загальновідомим є те, успішній реалізації політики у сфері профілактики, прийняттю своєчасних рішень повинен передувати прогноз кримінології, на основі якого плануються профілактичні заходи. При цьому важливо знати перспективу можливих негативних і позитивних моментів, що можуть вплинути на злочинність, тенденції її зміни, закономірності й особливості прояву з урахуванням соціально-історичних, економічних, соціально-демографічних, територіальних умов як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. На жаль, далеко не в кожному регіоні проводилися і проводяться необхідні наукові дослідження характеристик злочинності,

закономірностей її прояву, причин і умов поширеності з урахуванням територіальних особливостей. Практика ж потребує наукових рекомендацій про розстановку сил, повне використання прийомів і засобів у боротьбі зі злочинністю (в т. ч. з урахуванням місцевих умов), особливості прояву окремих соціальних процесів, що детермінують рівень, поширеність, характеристику й інші показники злочинності.

ДОДАТКИ
ПОСТАНОВА
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про Державну програму боротьби із злочинністю

З метою забезпечення правових, організаційних і матеріально-технічних передумов для більш ефективної боротьби із злочинністю Верховна Рада України **постановляє:**

1. Затвердити Державну програму боротьби із злочинністю (додається).
2. Доручити Кабінету Міністрів України внести пропозиції щодо джерел фінансування Державної програми боротьби із злочинністю.
3. Кабінету Міністрів України, Верховній Раді та Раді Міністрів Республіки Крим, Генеральній прокуратурі, Службі безпеки, Верховному Суду, Академії наук, Національній гвардії, Національному банку, Державному експортно-імпортному банку про хід виконання Державної програми боротьби із злочинністю проінформувати Верховну Раду України до 1 квітня 1994 року та 1 січня 1995 року. Про результати виконання програми доповісти в першому кварталі 1996 року.

Голова Верховної Ради України

І. ПЛЮЩ

м. Київ, 25 червня 1993 року
№3325-ХІІ

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА БОРТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ

Криміногенна ситуація, яка склалася в Україні, перетворилася у найбільш небезпечне соціальне лихо, що створює серйозну загрозу розбудові незалежної держави, а небувале зростання злочинності зумовлене кризовими явищами в політичному і економічному розвитку, в усіх сферах суспільного життя, правовим нігілізмом, фактичною безконтрольністю за підприємницькою, кредитно-фінансовою та банківською діяльністю.

Здійснювані заходи виявилися недостатніми для ефективного впливу на стан справ, закони, що приймаються, виконуються незадовільно і не забезпечують своєчасного задоволення назрілих потреб регулювання ринкових відносин.

Розбалансованість економіки, спад виробництва та прогресуюче зростання цін призвели до падіння життєвого рівня і як наслідок втягнення у незаконне підприємництво значної частини населення. Спад виробництва та пов'язане з ним зростання безробіття зумовили стрімке зростання крадіжок, грабежів, розбійних нападів, вимагательства, убивств; вчинення корисливих злочинів все частіше поєднується з використанням вогнепальної та холодної зброї.

Поширюються корупція, відмивання незаконно отриманих грошей, інші злочини у сфері господарювання. Виявляється тенденція злиття

загальнокримінальної та організованої злочинності, дедалі більше у злочинну діяльність втягується молодь.

Занепад моралі значної частини населення призвів до розпаду системи державних і громадських інститутів профілактики правопорушень, що створило сприятливі умови для поглиблення антисоціальних явищ. Великою мірою цьому сприяє майже відверта пропаганда порнографії, жорстокості та насильства, що ведеться на фоні недоступно великих цін багатьох форм дозвілля, нестачі споживчих товарів, скорочення кількості спортивних клубів, шкіл, молодіжних таборів

Гострота криміногенної обстановки вимагає вжиття великомасштабних комплексних заходів з боку держави, що мали б забезпечити її стабілізацію у найближчі три роки. Пріоритетну увагу за цих умов повинно бути віддано питанням правового забезпечення правоохоронної діяльності, удосконаленню системи профілактики правопорушень, посиленню боротьби з організованою та економічною злочинністю, забезпеченню охорони громадського порядку та громадської безпеки. До першочергових заходів необхідно віднести також удосконалення кримінально-виконавчої системи, розширення міжнародного співробітництва у боротьбі із злочинністю, а також кадрове, наукове, інформаційно-технічне забезпечення правоохоронної діяльності.

I. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ЗАХОДИ

1. Визначення головних принципів і напрямів боротьби із злочинністю, внесення доповнень до актів законодавства у цій сфері та контроль за ходом їх виконання здійснюють Верховна Рада України, її постійні комісії, Кабінет Міністрів України, постійна міжвідомча комісія при Кабінеті Міністрів України з питань боротьби із злочинністю, Верховна Рада і Рада Міністрів Республіки Крим, місцеві Ради народних депутатів та їх органи, місцеві державні адміністрації.

2. Координацію наукових досліджень, обмін науковим досвідом, виявлення та аналіз нових тенденцій і проблем, що виникають в ході боротьби із злочинністю, вироблення рекомендацій по удосконаленню цієї програми здійснює Інститут держави і права Академії наук України, якому надається право залучати до розробки питань боротьби із злочинністю провідних вчених юридичних наукових і навчальних закладів, науково-дослідних установ правоохоронних органів, проводити конференції.

3. Всі законопроекти та інші нормативні акти у сфері економіки, в першу чергу зовнішньоекономічної, підприємницької, кредитно-фінансової та банківської діяльності, підлягають попередньо обов'язковій кримінологічній експертизі експертною комісією при Інституті держави і права Академії наук України

4. Розробити концепцію розвитку в Україні юридичної освіти в умовах побудови правової держави (визначити види навчальних закладів, місця їх розташування, програму навчання, необхідні для цього матеріально-технічні та фінансові ресурси).

5. Вирішити питання розширення науково-дослідних установ судової експертизи для дослідження вибухових речовин і пристроїв, боєприпасів, спецзасобів, антикваріату, грошей та інших цінних паперів, матеріалів звуко- і відеозапису, наркотичних препаратів, транспортних засобів, а також проведення пожежно-технічних експертиз.

6. Здійснити розробки:

методик експертного дослідження матеріалів звуко- і відеозапису, отриманих у процесі слідчих і оперативно-розшукових дій та з інших джерел, з метою використання їх як доказів;

технічних засобів для ефективного виявлення і вилучення з місця події речових доказів та проведення експрес-аналізів для їх дослідження на місці події.

7. Розробити і запровадити програму інформатизації правоохоронних органів та судів на 1993-1998 роки, в якій передбачити створення єдиного механізму автоматизованого збирання, переробки, надання та використання всього обсягу інформації, що має відношення до питань охорони громадського порядку та боротьби із злочинністю, в тому числі кримінологічної інформації; інформації про правопорушення у сфері економіки, про нещасні випадки та безвісне зникнення громадян, з центром у МВС і відділеннями в усіх УВС областей, Республіці Крим та містах Києві і Севастополі; обліку транспортних засобів, посвідчень водія, порушень правил дорожнього руху, дорожньо-транспортних пригод, а також інших відомостей, необхідних для правоохоронних органів, відповідних міністерств і відомств.

8. З метою впорядкування чинного законодавства, удосконалення його з урахуванням вимог часу підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України проекти Кримінального, Кримінально-процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів, Кодексу про адміністративні правопорушення.

Розглянути питання про доцільність до прийняття зазначених законодавчих актів внесення до чинного законодавства зумовлених вимогами життя доповнень і змін щодо визначення понять і правового регулювання відповідальності за спекуляцію, незаконну торговельну діяльність та хабарництво; використання під час розслідування кримінальних справ як доказів матеріалів відео-, звукозапису, кіно- та фотодокументів, комп'ютерних носіїв інформації, отриманих у процесі оперативно-розшукової діяльності; введення нових видів покарання та запобіжного заходу, зміни порядку умовного засудження та умовно-дострокового звільнення від відбуття покарання; встановлення відповідальності за порушення правил, норм і стандартів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху; поліпшення правового становища засуджених.

9. Підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти щодо:

регулювання найважливіших засад державної служби, форм власності, підприємницької, економічної та фінансової діяльності в умовах ринку; боротьби з економічними і екологічними злочинами, організованою

злочинною діяльністю, корупцією, відмиванням коштів, здобутих злочинним шляхом, незаконним обігом наркотичних засобів;

профілактики правопорушень, участі населення в охороні правопорядку, соціальної реабілітації хронічних алкоголіків і наркоманів, адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, системи органів та служб у справах неповнолітніх;

недержавної охоронної та розшукової діяльності;

створення військової міліції в складі Збройних Сил України;

захисту потерпілих, свідків та інших учасників кримінального, цивільного і арбітражного процесів;

придбання та застосування вогнепальної зброї.

10. Затвердити статuti бойової служби військ внутрішньої та конвойної охорони, а також з виконання покарань у місцях позбавлення волі та не пов'язаних з позбавленням волі, Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку та застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, Правила дорожнього руху.

11. Розглянути питання про створення:

державної служби боротьби із злочинністю в сфері економіки (економічної міліції) та державної служби охорони при МВС України;

служби моральності у структурі органів внутрішніх справ;

фонду відшкодування збитків громадянам, які потерпіли від злочинів та зловживань владою (відповідно до Постанови Верховної Ради України від 26 січня 1993 року "Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю").

12. З метою забезпечення умов для активної участі громадян у процесі розслідування та судового розгляду кримінальних справ розробити інструкцію про порядок відшкодування їм витрат, пов'язаних з викликом до правоохоронних органів і судів.

II. ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ

Виконання одного з найголовніших завдань по захисту інтересів громадян, держави і суспільства від будь-яких злочинних посягань висуває на перший план вимогу організації і проведення комплексних профілактичних заходів, насамперед на рівні міст, інших населених пунктів. Успіх цих заходів можливо забезпечити лише за умови неухильного втілення в життя принципу особистої відповідальності кожного працівника, на якого покладено їх виконання, відповідальності трудових колективів і суспільства в цілому за їх належне організаційне і матеріальне забезпечення.

Виходячи з цього:

1. З урахуванням особливостей регіонів розробляти та включати спеціальним розділом до програми соціального і економічного розвитку погоджені плани соціально-правових заходів, спрямованих на концентрацію наявних сил і засобів по запобіганню бідності, безробіттю, ослабленню

соціальних і сімейних зв'язків, дискримінації та посилення боротьби з цими та іншими факторами, що породжують злочинність.

2. На основі всебічної оцінки криміногенної обстановки розробити в кожному місті та районі комплексні плани профілактики правопорушень на 1993-1995 роки і забезпечити їх неухильне виконання.

3. Зобов'язати міністерства і відомства щорічно у плановому порядку здійснювати організаційні, економічні, контрольно-ревізійні, кадрові та інші заходи з метою запобігання правопорушенням, боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем з боку працівників відповідних галузей у підвідомчих організаціях, підприємствах і установах.

4. Створити в обласних і промислових центрах, інших містах: служби соціальної і психологічної допомоги сім'ям, які її потребують; консультації для проведення роз'яснювальної роботи серед батьків, підлітків і молоді з психолого-педагогічних, медичних, правових питань; територіальні фонди соціальної підтримки населення з залученням міжнародної гуманітарної допомоги, а також гуманітарної допомоги благодійних організацій і окремих громадян України, забезпечивши жорсткий контроль за їх використанням.

За рахунок місцевих бюджетів організувати натуральну допомогу малозабезпеченим сім'ям.

5. З метою протидії проявам жорстокості, розпусти, пияцтва, наркоманії з боку неповнолітніх і молоді, забезпечення їх культурного та естетичного виховання, запобігання антигромадській поведінці, педагогічного і юридичного всеобучу батьків:

розробити державну цільову програму "Молодь і дозвілля"; розглянути на сесіях Рад народних депутатів питання про розширення мережі шкіл естетичного виховання дітей, маючи на увазі в перспективі до 2000-го року охопити навчанням в них щонайменше 10 відсотків дітей віком від 5 до 15 років, створення для цього відповідної навчально-матеріальної бази; передбачити у планах соціально-культурного розвитку будівництво в містах і районах сучасних культурних центрів, центрів дозвілля як за рахунок капіталовкладень, так і за рахунок підприємств;

запровадити у практику діяльності музеїв дні відкритих дверей для відвідування виставок учнями шкіл та училищ; розробити систему сезонних абонементів на театральні вистави та концерти-лекції для дітей. Передбачити мінімальні ціни на квитки для дітей;

організувати в бібліотеках проведення зустрічей, зустрічей-діалогів, книжкових виставок, бібліографічних оглядів, циклів бесід з моральних і етичних питань. У бібліотеках для дітей та юнацтва забезпечити проведення уроків доброти і ввічливості, інших заходів морально-етичного та правового характеру в рамках факультативу "Основи правових знань";

підготувати та видати правові енциклопедії для дітей і підлітків та для батьків.

6. Ввести в педагогічних інститутах спеціальні курси з теорії та методики правового виховання неповнолітніх. Віднести правознавство до обов'язкових дисциплін навчального плану загальноосвітніх шкіл та професійних

навчальних закладів. Організувати уроки з вивчення норм права по телебаченню.

7. З метою захисту моральності населення, насамперед дітей та юнацтва, від впливу низькопробних зразків зарубіжної кіновідеопродукції, що пропагує культ жорстокості, насильства і розпусти, запровадити порядок, за яким ввезення в Україну кіновідеопродукції на будь-яких носіях здійснювалося б тільки за ліцензією Міністерства культури, а публічний показ фільмів у кіномережі та на каналах телебачення незалежно від форм власності - лише на підставі державного прокатного сертифікату Міністерства культури.

8. Розробити механізм здійснення державного і громадського контролю, який би зробив неможливим появу в засобах масової інформації, літературі та кіно-, відеопродукції, що публічно демонструється, передач і творів, які пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту, а також національну або расову ворожнечу.

9. Підготувати у 1993 році програму випуску фільмів державного замовлення, спрямовану на художнє відображення історії та сьогодення України, відродження духовності людини. Збільшити випуск героїко-пригодницьких, науково-фантастичних, музичних фільмів, найбільш популярних серед дітей та юнацтва, а також документальних кінострічок, присвячених темі боротьби із злочинністю.

10. З метою визначення конкретних напрямів діяльності щодо профілактики правопорушень серед молоді провести соціологічні дослідження з питань:

- художньо-естетичного змісту програм радіо і телебачення для дітей та юнацтва, їх впливу на формування моральних орієнтацій і художніх смаків;

- впливу соціального стану сім'ї на моральне виховання дітей і учнівської молоді та запобігання їх протиправній поведінці.

11. Проаналізувати стан роботи позашкільних навчально-виховних закладів міністерств і відомств, підприємств, організацій, установ, що працюють з дітьми і підлітками за місцем проживання. Вжити рішучих заходів до використання приміщень цих закладів за їх прямим призначенням та поліпшення їх матеріально-технічної бази.

12. Проаналізувати характер і справжню мету функціонування самодіяльних фізкультурно-спортивних гуртків, секцій тощо по оволодінню бойовими видами боротьби, склад контингенту (особливо керівників і тренерів), джерела фінансування та їх законність. Залежно від наслідків вжити необхідних заходів і забезпечити дальший контроль за їх діяльністю.

13. Організувати шефську фізкультурно-спортивну роботу з підлітками у виховно-трудових колоніях і спеціальних навчально-виховних закладах. Закріпити за ними активістів фізкультурних організацій.

14. З метою запобігання масовому безробіттю щорічно розробляти державні і регіональні програми зайнятості населення, забезпечувати їх неухильне виконання.

15. Створити Українську інформаційно-довідкову систему зайнятості населення.

16. Розробити концепцію Державної системи професійної орієнтації, на

основі якої забезпечити взаємодію державної служби зайнятості з органами охорони здоров'я та освіти в галузі професійної орієнтації населення.

17. З метою працевлаштування в умовах зростання безробіття осіб похилого віку, які цього потребують, молоді, в тому числі підлітків, використання на альтернативній основі жіночої праці передбачити збільшення кількості робочих місць на діючих і створюваних підприємствах з дольовою участю іноземних інвесторів, а також розглянути питання про створення учнівських кооперативів, забезпечення їх необхідною технікою та обладнанням з залученням коштів шефських підприємств та організацій.

18. Створити додаткові гарантії участі в трудовій діяльності незайнятих громадян, які потребують соціального захисту, у тому числі осіб, звільнених з місць позбавлення волі та лікувально-трудовах профілакторіїв, шляхом щорічного бронювання діючих та створення додаткових робочих місць на підприємствах і в організаціях всіх форм власності.

19. Розробити цільові програми:

боротьби з пияцтвом та алкоголізмом з урахуванням рекомендацій Європейського регіонального комітету Всесвітньої організації охорони здоров'я;

боротьби з наркоманією і незаконним обігом наркотичних засобів.

20. Розробити та затвердити науково обґрунтовані методики лікування від алкоголізму і наркоманії, в тому числі неповнолітніх.

21. Організувати на базі кафедри наркології Українського інституту удосконалення лікарів (УІУЛ) підготовку лікарів-наркологів для лікувально-трудовах профілакторіїв і спеціалізованих установ по виконанню покарань.

22. З метою поліпшення організації лікування від алкоголізму, наркоманії, а також сприяння соціальній адаптації осіб, які втратили зв'язки з сім'єю і не мають постійного місця проживання, вивчити та в разі потреби вирішити питання щодо передачі лікувально-трудовах профілакторіїв, медичних витверезників і приймальників-розподільників Міністерства внутрішніх справ відповідно до системи Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціального захисту населення.

23. Створити в обласних центрах лікувально-реабілітаційні відділення для неповнолітніх, які зловживають алкоголем, наркотиками, токсичними речовинами.

24. Створити в обласних центрах, промислових містах і районах центри соціальної реабілітації осіб, які повернулися з місць позбавлення волі. З метою матеріальної підтримки цієї категорії осіб відкрити в ощадних банках спеціальні рахунки добровільних відрахувань і пожертвувань, встановити порядок використання залучених коштів.

25. Створити єдину систему охорони всіх форм власності у складі: військової охорони - для охорони особливо важливих державних об'єктів; державної служби охорони при МВС України - для охорони на договірних засадах об'єктів державної та інших форм власності, об'єктів життєзабезпечення населених пунктів, кредитно-фінансових і банківських установ, музеїв та картинних галерей з особливо цінними колекціями, грошових коштів і цінних вантажів при їх перевезенні, а також фізичних осіб;

відомчої охорони - для охорони власності підприємств, організацій, вантажів при перевезенні залізницею, водним і повітряним транспортом; недержавних охоронних підприємств - для охорони за ліцензіями об'єктів колективної та приватної власності, а також фізичних осіб.

26. Організувати на конкурсній основі розробку технічних засобів охорони та захисних пристроїв, у тому числі приладів системи централізованого спостереження, охоронної сигналізації, замків підвищеної секретності, куленепробивного скла, протиугонних пристроїв тощо. Налагодити виробництво технічних засобів на рівні світових стандартів. Стимулювати створення в Україні спільних підприємств по виготовленню засобів охорони та захисних пристроїв.

27. З метою поліпшення роботи щодо запобігання квартирним крадіжкам щорічно обладнувати охоронною сигналізацією не менше 30 тис. квартир громадян.

28. Вжити конкретних заходів до будівництва гаражів і автостоянок для забезпечення стоянками понад 80 відсотків індивідуальних транспортних засобів.

29. Збудувати на державних автомобільних дорогах 15 комплексів дорожнього сервісу, в тому числі майданчики для тимчасового організованого зберігання транспортних засобів українських та іноземних власників, з використанням з цією метою можливостей колоній-поселень МВС.

30. Запровадити перевірки (двічі на рік) стану охорони та пожежної безпеки державних підприємств, баз, складів продовольчих і промислових товарів, паливно-мастильних матеріалів, тваринницьких ферм, кормо- та зерносховищ, інших об'єктів із значними матеріальними цінностями. Усувати виявлені недоліки та вживати заходів для притягнення винних до встановленої законом відповідальності.

31. Провести інвентаризації культурних, історичних, загальнонаціональних цінностей в музеях, картинних галереях та інших об'єктах, де вони зберігаються. Оснастити ці об'єкти сучасною охоронною та протипожежною сигналізацією, промисловим телебаченням, засобами оперативного зв'язку. Встановити на найважливіших об'єктах пропускний режим.

Підготувати перелік та класифікований опис викрадених історичних і культурних цінностей, що могли бути вивезені за кордон, для відповідного інформування поліцейських служб інших держав.

32. Провести роботу по впорядкуванню території всіх вантажних дворів, причалів, контейнерних пунктів, складських приміщень, інших об'єктів вантажного господарства і забезпеченню їх охорони, в тому числі оснащення охоронною та протипожежною сигналізацією, промисловим телебаченням, засобами зв'язку, встановленню у разі потреби пропускного режиму. Систематично перевіряти стан технічного оснащення цих об'єктів, їх відповідність вимогам надійного збереження вантажів від розкрадань і пожеж.

33. З метою профілактики правопорушень та забезпечення громадського порядку на вокзалах і в портах залізничного, водного, повітряного і автомобільного транспорту:

розробити та здійснити організаційні та адміністративно-правові заходи по зміцненню дисципліни і порядку на транспорті, підвищенню відповідальності його працівників за суворе виконання відомчих інструкцій з питань забезпечення безпеки пасажирів, продажу і оформлення проїзних квитків, розширення сфери послуг, підтримання санітарного стану у транспортних засобах та приміщеннях, якими користуються пасажирів; заборонити торгівлю спиртними напоями у поїздах, а також підприємствами торгівлі та громадського харчування незалежно від форм власності, що розміщуються на вокзалах, у портах та на прилеглих територіях.

III. ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ

1. Розробити, з урахуванням місцевих умов, обласні, міські, районні плани спільних заходів виконкомів місцевих Рад народних депутатів, місцевих державних адміністрацій, правоохоронних органів і громадських організацій щодо забезпечення охорони громадського порядку в разі масових його порушень, стихійного лиха, великих аварій, катастроф та інших надзвичайних обставин.

2. Для підвищення оперативності роботи органів внутрішніх справ розробити систему використання можливостей чергових (диспетчерських) служб підприємств, організацій та установ, у тому числі електронної пошти, для екстреної передачі повідомлень про вчинення злочинів і сприяння міліції в їх розкритті.

3. Забезпечити громадський транспорт засобами зв'язку з органами внутрішніх справ. Сприяти створенню на підприємствах пасажирських перевезень спеціалізованих народних дружин по охороні громадського порядку на транспорті.

4. Вивчити існуючу практику участі населення та громадських формувань в діяльності по охороні громадського порядку. Розробити необхідні рекомендації з цього питання та затвердити положення щодо найбільш доцільних форм організації такої роботи.

5. Забезпечити необхідну підготовку і проведення загальної паспортизації населення із здійсненням у цей період заходів щодо виявлення осіб, які вчинили злочини і переховуються від слідства і суду. Посилити контроль за дотриманням паспортних правил на підприємствах, в організаціях та установах.

6. Здійснити практичні заходи по запобіганню крадіжкам зброї, боєприпасів, вибухових матеріалів, використанню їх у злочинних та інших протиправних цілях. Провести комплексні інвентаризації у місцях їх зберігання, переглянути персональний склад охорони та осіб, які працюють на цих об'єктах. Перевірити стан зберігання зброї мисливцями та іншими приватними особами, які мають на це законні підстави.

7. Для забезпечення гарантованої безпеки польотів розглянути питання про створення в аеропортах України єдиної служби догляду, оснащеної спеціальними технічними засобами.

8. З метою поліпшення професійного відбору кандидатів у водії, запобігання аварійності на транспорті визначити перелік медичних протипоказань, в силу яких громадяни не можуть бути допущені до керування транспортними засобами.

9. Організувати в містах з населенням 30 тис. чоловік і більше, у всіх сільських районах роботу пересувних наркологічних пунктів контролю за фізичним станом водіїв і механізаторів.

10. Здійснити в обласних центрах та у містах з населенням 250 тис. чоловік і більше проектування і будівництво діагностичних станцій Державтоінспекції для перевірки технічного стану транспортних засобів.

11. Запровадити в загальноосвітніх середніх школах обов'язкове вивчення учнями Правил дорожнього руху: в I-IV класах - за 10-годинною програмою (за рахунок навчальних годин), у V-IX класах - за 17-годинною програмою (за рахунок часу шкільного компонента), в X-XI класах - за програмами, що дають право на керування мотоциклом і легковим автомобілем (відповідно до статті 20 Закону України "Про дорожній рух". Створити необхідну для цього матеріально-технічну й навчально-методичну базу.

12. Здійснити проектування автоматизованих систем керування дорожнім рухом у містах Горлівці, Кременчуці, Кам'янці-Подільському, Кіровограді.

13. Завершити будівництво автоматизованих систем керування дорожнім рухом у містах Вінниці, Миколаєві, Херсоні, Чернівцях і розпочати будівництво таких систем у містах Івано-Франківську, Сімферополі, Черкасах, Чернігові, Львові, Кривому Розі, Макіївці.

14. Для надійного захисту від пожеж і крадіжок сільськогосподарського майна поновити у сільських населених пунктах раніш скорочені посади начальників пожежно-сторожової охорони.

IV. БОРОТЬБА З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗЛОЧИННІСТЮ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

1. Затвердити план дій по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією, їх проявами в економічній діяльності, маючи на меті перш за все введення у господарську діяльність суворої звітності, надійний захист сфери виробництва та обігу від проникнення злочинних угруповань, удосконалення діяльності державних органів, на які покладено ведення боротьби з цими явищами. З метою запобігання припливу інвестованого капіталу, в тому числі іноземного, який може бути пов'язаний з прибутками від злочинної діяльності, визначити керівні принципи по відношенню до інвестицій, у першу чергу розглянути питання про доцільність встановлення ліцензійного нагляду за акціонерами та створення центру по збиранню аналітичних даних для здійснення контролю за великими фінансовими операціями та грошовими переказами.

2. Розробити і здійснити оперативно-розшукові заходи, спрямовані на виявлення, документування та притягнення до відповідальності осіб, винних у підготовці та вчиненні корупційних діянь, особливо хабарництва, у створенні особливих незаконних умов для комерційних структур,

придбання державної власності, що приватизується за заниженою вартістю.

У зв'язку з тим, що наркобізнес, злочини проти навколишнього середовища, крадіжки та перепродаж культурних цінностей, автомобілів престижних марок, фальшування, контрабанда, незаконна торговельна діяльність приносять злочинним групам високі прибутки, провести розшук організаторів таких дій і притягнення їх до відповідальності та вилучення незаконних прибутків.

3. Прийняти внутрішні правила поведінки для банківських та фінансових працівників, в яких передбачити положення, що регулюють обов'язки і відповідальність осадових осіб щодо виявлення і контролю за підозрілими операціями та угодами.

4. Організувати на базі юридичних наукових і навчальних закладів (із залученням висококваліфікованих фахівців і практичних працівників у галузі фінансового, митного, податкового контролю) вивчення досвіду правотворчої та правозастосовної практики держав з традиційною ринковою економікою.

На основі цього дослідження та аналізу стану економічного розвитку України розробити і подати на розгляд Верховної Ради проекти відповідних нормативних актів.

5. Підготувати і провести регіональні науково-практичні конференції з проблем боротьби із злочинністю у сфері економіки та її організованими формами. Результати узагальнити і разом з пропозиціями подати на розгляд Кабінету Міністрів і комісій Верховної Ради України.

6. Розробити:

методику визначення розмірів тіньової економіки та збитків, що завдаються державі організованою злочинною діяльністю;

рекомендації щодо запобігання незаконним банківським операціям і незаконному одержанню коштів і цінних паперів;

рекомендації по цивільно- та кримінально-правовому захисту підприємницької діяльності;

систему захисту документів, грошей, цінних паперів і предметів, які мають історичну та художню цінність, від їх підробки і крадіжок, а також експрес-методик для виявлення підробок;

методики спрощеного криміналістичного ототожнення промислового устаткування і товарів, що виробляються на ньому, з метою встановлення джерел надходження сировини, напівфабрикатів, окремих вузлів тощо;

методики експертного дослідження нових наркотичних препаратів та експрес-методи виявлення наркотичної сировини і препаратів під час проведення оперативно-розшукових дій;

методики експертних досліджень господарської діяльності в умовах ринкових відносин.

7. Узагальнити судово-слідчу практику щодо кримінальних справ на організовані злочинні групи, в тому числі такі, діяльність яких має ознаки бандитизму. Підготувати пропозиції про внесення відповідних змін і доповнень до кримінального законодавства. відповідальність за спекуляцію

8. Проаналізувати застосування законів, які передбачають відповідальність за незаконну торговельну діяльність. Висновки доповісти Верховній Раді України.

9. Створити на громадських засадах при виконавчих комітетах відповідних Рад народних депутатів і місцевих державних адміністраціях експертні комісії для перевірки обґрунтованості операцій по приватизації державного майна, у тому числі вже приватизованого у 1993 році. Ввести до складу комісій представників Служби безпеки органів внутрішніх та справ. Передбачити обов'язковий порядок подання громадянами декларацій про доходи у разі придбання державного майна у власність.

10. Провести на всіх промислових об'єктах інвентаризацію кольорових і рідкоземельних металів і забезпечити їх надійну охорону.

11. Вивчити порядок і законність взаєморозрахунків комерційних структур з нафтопереробними заводами за зберігання і переробку нафти та її похідних. Перевірити зовнішньоекономічну діяльність нафтопереробних заводів та комерційно-виробничих об'єднань Держкомнафтогазу. За результатами перевірки прийняти рішення згідно з законодавством.

Про наслідки проведеної роботи проінформувати Верховну Раду України.

12. Здійснити перевірку цільового використання коштів, у тому числі валютних, виділених у 1993 році на ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи. У разі виявлення порушень вжити заходів згідно з законом. Про наслідки повідомити Верховну Раду України.

13. Провести в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що утворилися внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, інвентаризацію, оцінку та взяття на баланс матеріальних цінностей, які залишилися після евакуації населення. Вжити заходів до визначення власників цього майна.

14. Щорічно здійснювати перевірки стану виконання постанови Кабінету Міністрів України від 10 квітня 1992 р. N 187 "Про організацію збирання та переробки відходів і лому дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння" на підприємствах їх переробки. Результати доповідати Кабінету Міністрів України.

15. Перевірити на підприємствах Укрспиртпрому обґрунтованість переробки на спирт давальницького зерна і меляси та реалізації готової продукції. Наслідки узагальнити і проінформувати Кабінет Міністрів України.

16. Здійснити перевірку додержання кредитно-банківськими установами порядку кредитування малих, спільних підприємств, кооперативів, інших комерційних структур і забезпечити контроль за цільовим використанням кредитів та їх поверненням. Внести пропозиції Кабінету Міністрів України про вдосконалення порядку та механізму кредитування.

17. Створити асоціацію банківської безпеки, поклавши на неї функції науково-методичного та організаційного сприяння правоохоронним органам у боротьбі з кримінальними проявами в кредитно-фінансовій та банківській системах.

18. Вивчити питання про доцільність створення єдиної автоматизованої системи касових операцій у банківських установах, а також системи електронного цифрового підпису (ЕЦП) для перевірки достовірності документів на базі безпаперової технології. Пропозиції доповісти Кабінету Міністрів України.

19. Запровадити єдині для підприємств, організацій та установ державного і громадського секторів і комерційних структур положення про порядок ведення бухгалтерського обліку і звітності та форми первинної облікової уніфікованої документації.

20. На основі узгоджених відомчих нормативних актів розробити та реалізувати комплексні заходи, спрямовані на виявлення та припинення дії протиправних і завідомо невігідних для держави зовнішньоекономічних угод.

21. Здійснити комплекс заходів по виявленню та припиненню протиправної діяльності, пов'язаної з відкриттям і використанням валютних рахунків за межами України.

22. Вивчити обґрунтованість реалізації спільними підприємствами товарів невласного виробництва за кордон, доцільність таких операцій, практику ціноутворення та повноту валютних розрахунків. У випадках навмисного заниження цін, неповноти надходження валюти та інших зловживань вживати передбачених законом заходів.

23. Здійснити перевірку повноти оприбуткування валютних коштів та обґрунтованість їх витрат туристичними організаціями і транспортними підприємствами, які організують та здійснюють туристичні подорожі громадян за кордон. У разі виявлення порушень законодавства вжити заходів до їх усунення.

24. На прикордонних залізничних вокзалах, у морських та аеропортах, а також на контрольно-пропускних пунктах автошляхів створити належні умови для здійснення ефективного митного догляду з метою своєчасного виявлення фактів викрадення вантажів, незаконного перевезення цінностей та вивезення товарів за межі України.

25. Запровадити порядок реєстрації акредитованих в Україні інофірм, їх представництв і спільних підприємств з іноземними інвестиціями лише після попередньої інформації Служби безпеки та МВС.

26. Розглянути питання про доцільність створення у складі Державної податкової інспекції на базі її структурних підрозділів і відповідних підрозділів органів внутрішніх справ єдиної служби розслідування злочинів у сфері оподаткування. У разі потреби подати Кабінету Міністрів України і Верховній Раді України пропозиції щодо внесення необхідних змін до діючих законодавчих актів.

27. Вивчити питання про створення в системі правоохоронних органів спеціальних підрозділів, які б забезпечували безпеку учасників процесу під час розслідування і розгляду в судах кримінальних справ. Пропозиції подати Кабінету Міністрів України.

28. Встановити захищені засоби зв'язку на робочих місцях працівників підрозділів боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

29. Забезпечити пріоритетне виділення підрозділам боротьби з організованою злочинністю службових і жилих приміщень, автотранспорту, паливно-мастильних матеріалів.

30. Створити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації оперативно-начальницького складу підрозділів боротьби з

організованою злочинністю і корупцією, суддів. Передбачити навчання та стажування зазначених працівників за кордоном.

31. На базі науково-дослідних установ судових експертиз Мініюсту організувати постійно діючі курси підвищення кваліфікації працівників, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю.

32. Забезпечити комплектування підрозділів правоохоронних органів по боротьбі з організованою злочинністю найбільш підготовленими і досвідченими спеціалістами. Як виняток розглянути питання про позалімітну і безоплатну прописку співробітників правоохоронних органів у містах Києві, Севастополі, обласних центрах.

V. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В БОРОТБІ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ

1. Подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції про ратифікацію Конвенції в питанні правової допомоги і правових відносин в цивільних, сімейних і кримінальних справах країн-членів Співдружності Незалежних Держав.

2. Розширити участь України в роботі головних комітетів, нарад і семінарів Ради Європи з прав людини та правового співробітництва.

3. Підготувати на основі експертних оцінок і подати Верховній Раді України пропозиції щодо приєднання України до Конвенцій Ради Європи з питань видачі злочинців, взаємодії у кримінальних справах, пошуку, вилучення і конфіскації прибутків від злочинної діяльності, судочинства у кримінальних справах, виконання вироків, передачі в'язнів.

4. Провести роботу по підготовці і укладенню двосторонніх договорів про взаємну правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах між Україною та іншими заінтересованими державами.

5. Створити в системі МВС Національне центральне бюро Інтерполу в Україні. Забезпечити для цього виділення необхідної штатної чисельності, фінансових та матеріально-технічних ресурсів у відповідності з рекомендаціями Генерального Секретаріату і Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу).

6. Ввести штатні посади представників МВС в державах, з якими Україна має спільні інтереси у сфері боротьби із злочинністю.

VI. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

1. Розробити і затвердити програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами. Забезпечити при цьому збалансованість щорічних обсягів робіт з асигнуваннями, що виділяються з державного бюджету для потреб кримінально-виконавчої системи.

2. З метою виконання вимог виправно-трудового законодавства про відбування покарання особами, які позбавлені волі, в колоніях, що розташовані

на невеликому віддаленні від місць їх постійного проживання, розглянути на сесіях питання про відкриття виправно-трудових установ на території Республіки Крим, Волинської, Івано-Франківської, Закарпатської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Черкаської та Чернівецької областей.

3. У зв'язку з гострою потребою розглянути питання про будівництво слідчих ізоляторів у Республіці Крим, Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Київській, Львівській, Полтавській і Хмельницькій областях, забезпечивши першочергове виділення коштів для виносу слідчого ізолятора з м. Києва.

4. Розглянути питання про виділення земельних ділянок низькорентабельних сільськогосподарських підприємств для відкриття на їх базі виправно-трудових колоній-поселень у Вінницькій, Волинській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Харківській, Черкаській і Чернігівській областях.

5. Для розширення виробничо-господарських зв'язків установ кримінально-виконавчої системи, заохочення підприємств народного з ними, а господарства до співробітництва також з метою забезпечення повного працевлаштування засуджених, підвищення їх заробітної плати та поліпшення матеріального забезпечення розглянути питання про: надання підприємствам і організаціям пільг на прибуток, одержаний ними від реалізації продукції, виготовленої з участю установ кримінально-виконавчої системи;

звільнення підприємств виправно-трудових установ і лікувально-трудових профілакторіїв МВС від перерахування прибуткового податку у бюджет, з тим щоб прибутковий податок із заробітної плати працюючих в установах кримінально-виконавчої системи залишався в їх розпорядженні та спрямовувався на утримання цієї системи;

визначення і затвердження особливостей застосування статті 4 Закону України "Про підприємства в Україні" стосовно підприємств кримінально-виконавчої системи;

звільнення виправно-трудових установ і лікувально-трудових профілакторіїв МВС від податку на добавлену вартість робіт по будівництву об'єктів цих установ;

надання установам кримінально-виконавчої системи безпроцентних кредитів, у тому числі в російських рублях.

6. З метою акумулювання фінансових ресурсів для тимчасового збільшення затрат на науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи, освоєння нових технологій, видів продукції, збільшення обсягів виробництва розглянути питання про дозвіл установам кримінально-виконавчої системи проводити відрахування до спеціального фонду позабюджетних коштів цільового призначення, створеного відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1992 р. N 77 "Про створення інноваційного фонду", у розмірі до 2 відсотків від обсягу реалізації продукції. Проаналізувати можливості звільнення установ кримінально-виконавчої системи від здійснення відрахувань згаданих вище коштів до державного інноваційного фонду.

7. Для посилення державного і громадського контролю за діяльністю

місце позбавлення волі і подання їм практичної допомоги розробити концепцію участі виконкомів місцевих Рад народних депутатів та місцевих державних адміністрацій, підприємств, організацій і установ у вирішенні питань розміщення засуджених, створення для них необхідних комунально-побутових умов, зміцнення матеріально-технічної бази установ виконання покарань, працевлаштування засуджених після відбуття ними покарання та створення притуків для осіб, які потребують соціального захисту.

VII. КАДРОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. З метою приведення навантаження працівників органів внутрішніх справ у відповідність з науково обґрунтованими нормами розглянути питання щодо збільшення їх штатної чисельності.

2. Для забезпечення належної підготовки спеціалістів органів внутрішніх справ:

а) заснувати на базі Львівського училища внутрішніх справ Інститут по підготовці спеціалістів-юристів для підрозділів міліції по боротьбі з організованою злочинністю і захисту економіки від злочинних посягань;

б) в Інституті підготовки кадрів для установ по виконанню покарань Української академії внутрішніх справ створити відділення по підготовці фахівців-психологів для пенітенціарної системи;

в) в Харківському інституті внутрішніх справ довести кількість набору слухачів факультету підготовки слідчих до 600 чол. щорічно;

г) заснувати два училища міліції (на 900 чоловік змінного складу кожне) для підготовки спеціалістів карного розшуку та дільничних інспекторів міліції;

д) заснувати два училища професійної підготовки працівників патрульно-постової служби (на 360 чоловік змінного складу кожне);

е) реорганізувати три училища професійної підготовки в училища міліції для підготовки молодших спеціалістів;

є) виділити необхідні асигнування на завершення спорудження приміщень Української академії внутрішніх справ.

3. Розглянути питання щодо створення Центральних курсів підвищення кваліфікації слідчих прокуратури, органів внутрішніх справ, служби безпеки і працівників митних установ з метою їх спеціалізації по розслідуванню злочинів у сфері економіки, у першу чергу зовнішньоекономічної, кредитно-фінансової та банківської діяльності.

4. Створити належні умови роботи дільничним інспекторам міліції, забезпечити їх житлом, службовими кабінетами, телефонним зв'язком і транспортом. Довести навантаження на одного дільничного інспектора не більше 3 тис. чоловік.

5. Виділити Міністерству внутрішніх справ матеріально-технічні ресурси в обсягах, необхідних для реалізації заходів, передбачених цією Програмою (додатки N1-2).

6. Забезпечити розробку та виготовлення:

нових видів спецзасобів, озброєння, засобів зв'язку, спеціальної та криміналістичної техніки, спецавтомобілів, апаратури та обладнання протипожежної безпеки (для потреб правоохоронних органів за їх заявками); сучасної апаратури та обладнання автоматизованої системи керування дорожнім рухом.

7. Передбачити поставку МВС:

автомобілів з роторно-поршневими двигунами виробництва ВО "АвтоВАЗ" у кількості не менше 100 одиниць щорічно починаючи з 1994 року;

100 швидкісних автомобілів іномарок ("Форд", "Мерседес", "Вольво", "Тойота" тощо) та 300 мікроавтобусів "РАФ" або аналогічних іноземного виробництва (щорічно);

500 автомобілів на півторатонному шасі виробництва ВО "ГАЗ" (для транспортування оперативних груп і нарядів), починаючи з 1995 року.

8. З метою підвищення мобільності органів внутрішніх справ під час вирішення питань охорони громадського порядку, розшуку злочинців та інших специфічних завдань розглянути питання про створення в складі військ внутрішньої і конвойної охорони багатоцільового вертольотного підрозділу.

9. Передбачити виділення підприємствам МВС та концерну "Укрпожсервіс" матеріально-технічних ресурсів для виконання державного замовлення на виробництво пожежної техніки, засобів пожежогасіння та проведення протипожежних робіт.

10. Для виготовлення обмундирування та спецодягу за замовленням МВС щорічно поставляти швейним підприємствам України:

сукна шинельного та драпу пальтового	511,9 тис. м
тканини костюмної	1245,0 тис. м
тканини плащової	213,0 тис. м
тканини костюмної бавовняної	2863,0 тис. м
тканини сорочкової	194,0 тис. м
бязі відбіленої	885,0 тис. м
бязі сурової	750,0 тис. м
полотна плащового	100,0 тис. м
шкіри штучної	9,17 тис. м,

а також забезпечувати в першочерговому порядку сировиною підприємства – виготовлювачів взуття та овчинно-хутряних виробів.

11. Виділити пільгові кредити (за пропозицією МВС) підприємствам, які беруть участь у виробництві озброєння, засобів зв'язку, спецтехніки, речового та іншого майна для потреб МВС.

12. Передбачити виділення МВС у встановленому порядку необхідних грошових коштів для придбання озброєння, засобів зв'язку, спецречового

майна та інших матеріально-технічних ресурсів, а також для розробки та виготовлення їх нових видів.

13. Передбачити виділення цільовим призначенням для правоохоронних органів і судів валютних коштів і російських рублів для закупівлі за кордоном спеціальної техніки, засобів зв'язку, озброєння, а також медичного обладнання, лікарських препаратів та іншого майна, які не мають вітчизняних аналогів.

14. Для створення єдиної автоматизованої системи оперативного телефонного, документального і радіозв'язку органів внутрішніх справ передбачити:

виділення в оренду і оплату необхідної кількості міжміських і зонавих каналів телефонного зв'язку в кабельних системах передачі;

розробку та організацію виробництва на підприємствах Мінмашпрому сучасних спеціалізованих систем оперативного телефонного і радіозв'язку, які не виробляються в Україні;

будівництво відомчих вузлів зв'язку МВС у містах Києві, Сімферополі, Дніпропетровську, Харкові та Ужгороді.

15. Для задоволення потреб у засобах зв'язку загального користування забезпечити встановлення для працівників МВС 32 тисяч телефонів, 800 телефонів "Іскра", 600 абонентських станцій стільникової мережі, а при її відсутності – абонентських станцій системи "Алтай".

16. Надати органам внутрішніх справ можливість використовувати приміщення телевеж, веж радіорелейного зв'язку і міської телефонної каналізації для встановлення засобів зв'язку і прокладання кабелів зв'язку.

17. Розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо передачі на баланс органів і підрозділів внутрішніх справ адміністративних будинків, виробничих баз і автотранспортних підприємств, друкарень, об'єктів соціальної сфери та інших, які тепер використовуються ними на умовах оренди.

18. Здійснити, з урахуванням існуючої дислокації, будівництво типових контрольно-пропускних пунктів для зон відчуження та безумовного обов'язкового) (відселення, а також інших службових приміщень для особового складу органів і підрозділів внутрішніх справ, розташованих у цих зонах.

19. Забезпечити виділення коштів на будівництво об'єктів охорони здоров'я (поліклінік із стаціонарами) для УВС Вінницької, Закарпатської, Запорізької, Львівської областей, санаторіїв МВС "Алупка", "Перлина Прикарпаття" та санаторію в смт. Сатанів Хмельницької області, в тому числі об'єктів, що будуються у відповідності з програмою невідкладних заходів щодо ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (Центральний госпіталь, госпіталь у м. Харкові, поліклініки УВС Житомирської і Луганської областей, реабілітаційний центр УВС Київської області).

20. Передбачити щорічне виділення коштів на будівництво житла для працівників органів внутрішніх справ України.

21. Передбачити щорічне виділення централізованих капітальних вкладень:

в обсязі не менше 3,4 млрд. крб. (у цінах 1993 р.) з метою створення належних умов для здійснення навчального процесу і поліпшення побуту слухачів і курсантів вищих навчальних закладів та училищ системи МВС; в обсязі 6,0 млрд. крб. (у цінах 1993 р.) для будівництва об'єктів міськрайвідділів міліції, військ внутрішньої та конвойної охорони, виконання програми реконструкції і будівництва слідчих ізоляторів.

22. Виділити валютні кошти правоохоронним органам для їх участі в роботі міжнародних організацій, які займаються проблемами запобігання злочинності.

У К А З ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки

З метою створення правових, організаційних і матеріально-технічних передумов для боротьби зі злочинністю, зміцнення законності та правопорядку п о с т а н о в л я ю:

1. Затвердити Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки (далі - Програма), схвалену Кабінетом Міністрів України (додається).

Надати Кабінету Міністрів України право в разі потреби вносити зміни і доповнення до цієї Програми.

2. Кабінету Міністрів України забезпечити виконання зазначеної Програми. Фінансування її в поточному році здійснити за рахунок асигнувань, передбачених для міністерств, інших центральних органів виконавчої влади - виконавців у Державному бюджеті України на 1996 рік, та відповідно до Указу Президента України від 15 березня 1996 року №192. Під час формування показників державного бюджету на 1997 та наступні роки враховувати видатки на реалізацію цієї Програми.

3. Контроль за виконанням Програми покласти на Кабінет Міністрів України та Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України.

Президент України

Л.КУЧМА

м. Київ, 17 вересня 1996 року

КОМПЛЕКСНА ЦІЛЬОВА ПРОГРАМА
БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
на 1996-2000 роки

Сучасний стан криміногенної ситуації в державі характеризується зростанням кількості тяжких злочинів проти життя і здоров'я людей, майнових інтересів громадян і держави, а також значним загостренням обстановки в окремих регіонах. Злочинність стала одним з визначальних факторів, що загрожує національній безпеці України. Зазначене вимагає рішучої протидії з боку держави різним злочинним проявам.

Відповідно до вимог Указу Президента України від 5 серпня 1996 року №628 "Про додаткові заходи щодо зміцнення законності та правопорядку в Україні" Кабінетом Міністрів України розроблено Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки.

Програма, спираючись на закріплену Конституцією України соціально-правову та економічну політику держави, основним стратегічним завданням визначає даліше вдосконалення практичної діяльності відповідних органів у зміцненні правопорядку і законності, повсюдне налагодження системи профілактики правопорушень та широкий наступ на злочинність, належне забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини, економічної безпеки держави. Пріоритетними в цій діяльності визнаються формування досконалої правової бази боротьби зі злочинністю і корупцією, захист політичних, економічних, соціальних та інших сфер життєдіяльності держави, активна протидія злочинним проявам, усунення причин і умов, що їм сприяють, виявлення і знешкодження злочинних угруповань, викорінення тінізації економіки.

Організаційне забезпечення виконання програми покладено на Кабінет Міністрів України та Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. Здійснення заходів щодо наведення належного порядку на відповідній території, посилення боротьби з особливо небезпечними проявами, з груповою та організованою злочинністю, додержання прав і свобод громадян організують і особисто контролюють керівники Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій.

Виконавці, зазначені у Програмі першими, є відповідальними за реалізацію передбачених заходів і подають Кабінету Міністрів України та Координаційному комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України узагальнені доповідні записки про хід виконання цих заходів до 1 грудня 1996 року, і надалі щорічно до 20 січня та 20 липня.

Виходячи з зазначеного, Програма передбачає:

I. Організаційно-правові заходи

1. Усебічно проаналізувати стан правопорядку в кожному місті, районі, населеному пункті та трудовому колективі. З урахуванням факторів, що сприяють загостренню криміногенної обстановки, а також регіональних та галузевих особливостей, розробити комплексні плани, в яких визначити скоординовані дії щодо запобігання злочинним

проявам, насамперед проти особи, у сфері охорони громадського порядку та економічній.

Розглянути ці питання у міністерствах, інших центральних і місцевих органах виконавчої влади і прийняти відповідні рішення з покладенням персональної відповідальності за їх виконання на конкретних посадових осіб. Розробити систему посилення координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні, внести відповідні пропозиції Кабінету Міністрів України.

2. Передбачити у програмах соціального і економічного розвитку регіонів спеціальні розділи та вжити заходів, спрямованих на концентрацію наявних сил і засобів щодо запобігання бідності та безробіттю, зміцнення соціальних і сімейних зв'язків, посилення боротьби з факторами, що породжують злочинність.

3. Розробити систему постійного інформування населення про прийняті законодавчі акти, рішення Кабінету Міністрів України та заходи, яких вживають Президент України і Кабінет Міністрів України щодо зміцнення законності й наведення порядку в державі.

4. Підготувати пропозиції щодо приведення національного законодавства та відомчої нормативно-правової бази у відповідність з Конституцією України, враховуючи при цьому європейські стандарти та зарубіжний досвід у сфері боротьби зі злочинністю, зміцненні законності та правопорядку.

5. З метою дальшого вдосконалення правової бази боротьби зі злочинністю та діяльності відповідних органів розробити (доопрацювати):

1) проекти концепцій формування та функціонування системи досудового слідства, судово-правової реформи, реформування і розвитку правоохоронних органів, підготовки юридичних кадрів.

2) проекти Кримінального, Кримінально-процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів, Кодексу про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю, Цивільного, Цивільно-процесуального, Господарського, Господарсько-процесуального, Житлового кодексів України.

3) проекти законів України "Про посилення відповідальності за злочини в організованих формах", "Про посилення боротьби з терористичними проявами" та пропозиції щодо змін і доповнень до чинного законодавства з метою підвищення ефективності боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

4) загальні принципи участі фізичних і юридичних осіб у боротьбі зі злочинністю та порядок заохочення їх за таку участь.

5) законопроекти:

про юстицію, судовий устрій та господарські суди.

про Державну службу охорони.

про порядок отримання правоохоронними органами інформації, яка становить комерційну таємницю.

про державне регулювання видобування, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та державний контроль за операціями з ними.

про застосування органами, що мають контрольні повноваження, фінансових санкцій за проведення безтоварних операцій, у тому числі з використанням нових видів розрахунків.

про відшкодування державі витрат, пов'язаних з розслідуванням кримінальних справ та здійсненням правосуддя.

про більш широке застосування фінансових санкцій за порушення у сфері приватизації.

про заборону виготовлення та демонстрації відеопродукції, що пропагує порнографію, наркоманію, жорстокість та насильство.

щодо правового забезпечення гарантій захисту прав інтелектуальної власності.

щодо врегулювання відносин правоохоронних органів з місцевими державними адміністраціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку.

6. Утворити:

1) Інститут (Центр) наукових досліджень та узагальнення досвіду розв'язання проблем боротьби зі злочинністю (у структурі Української академії внутрішніх справ).

2) Науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи серед населення.

7. Запровадити уніфіковану систему державної статистичної звітності про стан злочинності, передбачивши єдиний для правоохоронних органів облік злочинів і осіб, що їх вчинили, рух кримінальних справ і матеріалів про злочини.

II. Забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини

8. Перевірити стан виконання законодавства щодо недопущення створення та функціонування об'єднань громадян, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, а також на створення незаконних воєнізованих формувань.

9. Розробити цільову програму боротьби з тероризмом і насильницьким посяганням на конституційний лад, життя, здоров'я та інші права і свободи громадян, передбачивши створення відповідної правової бази, організаційної основи державної системи протидії таким проявам.

10. Скласти перелік та провести паспортизацію об'єктів оборонного значення, промислових виробництв з небезпечними технологічними процесами, перевірити відповідність їх вимогам безпеки та усунути недоліки в цьому.

11. Скоригувати спільні дії:

1) правоохоронних органів і аварійних служб у разі загрози виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з терористичними актами та іншими небезпечними злочинами.

2) правоохоронних, фінансових і контролюючих органів для виявлення та перекриття каналів можливого надходження з-за кордону фінансової підтримки злочинним угрупованням, незаконним збройним формуванням та іншим силам або окремим особам, з боку яких імовірна загроза антидержавної діяльності.

12. За погодженням зі спеціальними службами держав-учасниць СНД та інших іноземних держав провести скоординовані дії щодо запобігання проявам міжнародного тероризму, відпрацювати механізм такої взаємодії та систему обміну інформацією з питань кризових ситуацій, умов і порядку взаємодопомоги у вирішенні зазначених проблем.

13. Визначити організаційно-правові засади взаємодії та здійснити спільні заходи правоохоронних органів, місцевих державних адміністрацій та органів самоврядування прикордонних регіонів з метою зміцнення режиму охорони державного кордону, недопущення проникнення в Україну злочинців, нелегальних мігрантів, припинення контрабанди.

14. Провести інвентаризацію озброєнь, боєприпасів, вибухових речовин та подати Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення існуючої системи їх обліку, зберігання, передачі та знищення, а також порядку реалізації військового майна і надання послуг військово-технічного призначення невійськовим організаціям та громадянам.

15. Розробити програму боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, ядерних речовин, передбачити створення єдиного автоматизованого обліку наявного озброєння державних воєнізованих формувань, на підприємствах виготовлення, об'єктах зберігання, забезпечити контроль за кожною його одиницею на всіх етапах просування від виробництва (надходження) до утилізації.

16. Розробити і запровадити систему захисту особи, житла і власності громадян, соціально-правової допомоги особам, потерпілим від злочину. Опрацювати порядок і умови атестації засобів особистої безпеки громадян.

17. Для поліпшення профілактичної та розшукової роботи створити електронно-пошукову систему "Насилля" для обліку злочинів проти особи та централізовану автоматизовану систему обліку прикмет невідомих трупів.

18. Розробити систему термінового зв'язку населення з міліцією в містах і селищах міського типу, на автомагістралях державного значення.

19. Провести паспортизацію вулиць, майданів, парків, транспортних магістралей та інших місць масового перебування і відпочинку людей у містах, інших населених пунктах з метою виявлення й усунення несприятливих для охорони громадського порядку чинників.

20. Здійснити заходи:

1) щодо поліпшення безпеки пасажирів і обслуговуючого персоналу на транспортних магістралях, у морських, річкових портах та аеропортах, на залізничних вокзалах, посилення режиму охорони важливих об'єктів транспорту, включаючи метро.

2) виявлення фактів незаконного відчуження житла, насамперед такого, що належить особам похилого віку, самотнім, хворим, визнаним недієздатними, хворим на алкоголізм, та відновлення прав потерпілих, забезпечення обліку таких осіб для їх соціально-правового захисту.

III. Профілактика правопорушень і злочинності

21. Узагальнити практику реалізації комплексних планів профілактики правопорушень, з урахуванням стану справ на місцях, прогнозу розвитку криміногенної ситуації та позитивного досвіду, скоригувати спільну роботу з цих питань.

22. Відновити і розширити мережу громадських формувань для участі в охороні правопорядку і профілактичній роботі.

23. Ураховуючи ускладнення криміногенної ситуації, пов'язаної з нелегальною міграцією:

1) у кожному центральному органі виконавчої влади і регіоні проаналізувати виконання відповідної Програми, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 січня 1996 року N 83, і з урахуванням місцевих та галузевих особливостей скоригувати роботу правоохоронних та інших органів, місцевих державних адміністрацій у цьому питанні. Провести додаткові скоординовані заходи щодо запобігання нелегальній міграції та злочинним проявам з боку іноземців, зокрема, створенню ними злочинних угруповань, вчиненню контрабанди та інших небезпечних злочинів.

Результати розглянути на координаційних нарадах центральних правоохоронних та інших заінтересованих органів і відповідних органів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

2) доопрацювати законопроекти та інші нормативні акти:

щодо створення в Україні єдиної міграційної служби, а також спеціального підрозділу з боротьби з нелегальною міграцією (у структурі Міністерства внутрішніх справ України).

встановлення відповідальності за організацію незаконної міграції, незаконне прийняття на роботу та навчання іноземних громадян, посилення відповідальності за порушення, передбачені законом.

укладення міждержавних договорів про режим українсько-російського, українсько-білоруського, українсько-молдовського кордону, про порядок взаємних поїздок громадян за кордон та приймання-передачі осіб, які порушили державний кордон.

3) удосконалити інформаційне забезпечення обліку іноземців, які офіційно перебувають в Україні, перетинають кордон, у тому числі транзитно, забезпечити відстеження пересування та контроль за поведінкою таких осіб з метою запобігання правопорушенням з боку цих осіб та щодо них.

4) з урахуванням практики проведення цільових операцій ("Мігрант", "Режим", "Готель", "Ринок" тощо) повсюдно здійснити скоординовані дії з установлення нелегальних мігрантів, виявлення та перекриття каналів їх проникнення в Україну, рішучого припинення з їх боку кримінального бізнесу та інших злочинів.

24. Визначити порядок і запровадити озброєне супроводження перевезень:

1) грошових знаків і цінних паперів, що належать підприємствам, установам і організаціям усіх форм власності.

2) транзитних і підакцизних вантажів через територію України.

25. На основі аналізу фактів крадіжок художніх, історичних та інших культурних цінностей розробити систему узгоджених заходів щодо забезпечення збереження та недопущення незаконного вивезення їх за кордон підготувати відповідні рекомендації заінтересованим органам та установам.

26. Передбачити розширення мережі приймальників-розподільників, створення будинків нічного перебування громадян, які не мають житла; будинків-інтернатів для осіб похилого віку та інвалідів, звільнених з місць позбавлення волі, які втратили зв'язки із сім'ями і не мають постійного місця проживання.

27. На регіональному рівні та у відповідних центральних органах виконавчої влади вивчити хід та результати виконання програми "Молодь і дозвілля", особливо щодо декриміналізації молодіжного середовища. Разом з заінтересованими органами скоригувати цю роботу.

28. Вивчити стан та регіональну поширеність дитячої бездоглядності та безпритульності, криміногенний вплив злочинного елемента на підлітків, способи втягнення неповнолітніх у злочинні групи. Опрацювати систему відповідних профілактичних заходів та пропозиції про внесення змін і доповнень до законодавства.

29. Розглянути питання та здійснити заходи:

1) щодо забезпечення соціальної зайнятості підлітків і молоді, що не мають постійних доходів і джерел для існування, збереження мережі державних та громадських інститутів надання соціальної підтримки неповнолітнім, організації їх дозвілля і відпочинку, зокрема центрів соціальної служби для молоді, бюро і центрів надання послуг учням та студентам у працевлаштуванні у вільний від навчання і канікулярний час.

2) передачі спортивних споруд, навчально-тренувальних баз, клубів підприємств, установ і організацій, що перебувають у скрутному фінансовому становищі, до комунальної власності з частковим виділенням асигнувань на їх утримання, у тому числі за рахунок коштів місцевих бюджетів.

30. Запровадити державні стандарти правової освіти для навчальних закладів усіх освітніх рівнів, утворити галузеві координаційно-методичні ради з правової освіти.

31. З метою широкої пропаганди права, сприяння утвердженню в суспільстві загальнолюдських цінностей та законослухняного способу життя:

1) утворити редакційні колегії та розпочати видання юридичної літератури і наочних посібників (журнали, брошури, плакати, буклети тощо), проведення правових циклів телерадіопередач, постановку фільмів, спектаклів з висвітленням престижу професії правоохоронця та громадського активіста.

2) організувати систематичне видання кодексів, збірників нормативних актів та коментарів до законів, підручників і навчальних посібників з правознавства.

IV. Боротьба з наркоманією і алкоголізмом

32. Здійснити комплекс заходів, спрямованих:

1) на запобігання незаконному ввезенню в Україну наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, перекриття каналів їх розповсюдження, ліквідацію осередків немедичного вживання цих засобів і речовин.

2) профілактику алкоголізму, наркоманії та захворювання на СНІД серед неповнолітніх.

3) забезпечення дійового контролю за збереженням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на об'єктах, де їх виробляють, зберігають або реалізують, усунути умови, що сприяють їх надходженню у незаконний обіг.

33. Створити єдиний міжвідомчий банк даних про осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та про факти вилучення таких засобів і речовин з незаконного обігу.

34. Визначити порядок передачі відповідно до Закону України "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними" 50 відсотків вартості конфіскованого майна і коштів, набутих у ході злочинної діяльності, органам, які безпосередньо проводили дізнання та попереднє слідство.

35. Розробити план і програму підготовки фахівців для роботи в наркологічних закладах, у тому числі у спеціалізованій інтернатурі з наркології. Запровадити на договірній основі у навчальному центрі наркологічної служби м. Києва освоєння навичок антиалкогольної та антинаркотичної роботи серед населення фахівцями системи освіти, охорони здоров'я, правоохоронних органів з Автономної Республіки Крим.

36. Завершити створення:

1) науково-виробничого, методичного та клініко-реабілітаційного центру з проблем хімічної залежності на базі Київського регіонального центру медико-соціальної реабілітації та лікування хворих на наркоманію.

2) системи медичного моніторингу за алкогольною ситуацією в державі та приведення встановлених на даний час статистичних показників у відповідність з вимогами ВООЗ.

37. Розробити правові та організаційні основи виявлення, обліку, обстеження та лікування осіб, що мають залежність від алкоголю.

V. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією

38. Здійснити скоординовані оперативно-розшукові заходи щодо викриття і ліквідації бандитських, мафіозно-рекетирських угруповань, передусім в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Запорізькій, Одеській областях, містах Києві та Севастополі.

39. Провести з відповідними службами суміжних держав спеціальні скоординовані оперативно-розшукові заходи щодо запобігання створенню та знешкодженню транснаціональних кримінальних угруповань.

40. Здійснити структурну перебудову, скоригувати напрями діяльності та функції спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю органів внутрішніх справ, Служби безпеки та прокуратури, вдосконалити форми і методи їх роботи.

41. У кожному районі, місті, області з урахуванням правового регулювання та досвіду практичної діяльності вивчити стан взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією з іншими державними органами. Підготувати узгоджені рекомендації щодо вдосконалення цієї роботи.

42. У ряді регіонів України за конкретними фактами злочинів з ознаками вчинення їх організованими групами з'ясувати обставини, що перешкоджають розслідуванню, встановленню, розшуку і затриманню підозрюваних, вилученню речових доказів, відшкодуванню збитків та викриттю корумпованих зв'язків або не забезпечують надійного захисту учасників кримінального процесу, зокрема, потерпілих від злочинів та свідків, надати необхідну допомогу в налагодженні цієї роботи.

43. Перевірити діяльність приватних структур щодо здійснення ними охоронних функцій та підготовки охоронців, не допустити спільними заходами незаконного їх використання, залучення для охорони нелегальних об'єктів та злочинців.

44. Розробити механізм виявлення та активної протидії "відмиванню" юридичними і фізичними особами коштів і майна, одержаних протиправним шляхом.

45. Вивчити роль злочинних "авторитетів" та "злодіїв у законі", організаторів злочинних груп, у тому числі на ґрунті етнічних та родинних зв'язків, у розподілі сфер впливу на регіони, а також напрями злочинної діяльності та втягнення до неї молоді. Розробити і здійснити узгоджені заходи протидії.

46. У сфері боротьби з корупцією:

1) розробити і здійснити запобіжні заходи щодо повного виключення проникнення корупції, організованої злочинності у правоохоронні та інші владні структури, недопущення використання державними службовцями, співробітниками правоохоронних органів і судів своїх повноважень з корисливою метою, рішучого викриття та припинення таких проявів з боку посадових осіб (під умовною назвою "Чисті руки").

2) перевірити стан виконання Законів України "Про боротьбу з корупцією" та "Про державну службу", узагальнити практику виявлення та притягнення до відповідальності посадових осіб за правопорушення, пов'язані з корупцією. Підготувати коментар до законодавства, методичні рекомендації щодо застосування відповідних правових норм.

3) виходячи з вимог Закону України "Про боротьбу з корупцією", опрацювати організаційно-правові акти:

щодо порядку використання державними службовцями та іншими особами, уповноваженими на виконання функцій держави, засобів транспорту, зв'язку, техніки та іншого державного майна.

приведення тимчасових статутів Збройних Сил України та інших нормативних актів у відповідність із Законом України "Про боротьбу з корупцією".

4) вибірково перевірити стан додержання законодавства під час надання пільг комерційним структурам і приватним особам у ході приватизації об'єктів державної власності.

5) з урахуванням досвіду іноземних держав вирішити питання про введення в штат міністерств, інших центральних органів виконавчої влади посади заступника (помічника) керівника, до функцій якого належить взаємодія з правоохоронними органами.

6) розробити механізм контролю за виконанням державними службовцями вимог закону щодо повідомлення про відкриття валютного рахунку в іноземному банку.

VI. Боротьба зі злочинністю у сфері економіки

47. Всебічно проаналізувати причини поглиблення тінізації економіки та умови, які цьому сприяють. За результатами визначити та забезпечити проведення узгоджених дій Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного митного комітету України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів майна України, їх органів на місцях у боротьбі з економічними злочинами, зокрема в банківській, фінансовій та приватизаційній сферах, зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

48. За матеріалами перевірок і аналізу кримінальних справ вивчити питання та внести пропозиції Кабінету Міністрів України:

1) щодо посилення відповідальності посадових осіб, дії чи бездіяльність яких створюють передумови для зростання кримінального впливу на економіку та посилення соціальної напруженості у державі.

2) удосконалення правового регулювання банківської діяльності та порядку кредитування, захисту фінансово-кредитної та банківської системи, фондового ринку та ринку цінних паперів від проникнення кримінального капіталу, шахрайства, відмивання брудних грошей, іншого впливу організованої злочинності.

3) розроблення механізму участі правоохоронних органів у контролі за діяльністю суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних відносин, передбачивши, зокрема, можливості проведення правової та економічної оцінки умов контрактів, у тому числі стосовно дотримання цін світового рівня.

4) запровадження комп'ютерного контролю за імпортом підакцизних товарів, їх реалізацією та проходженням транзитних вантажів територією держави.

5) визначення порядку арешту рахунків і вилучення цінностей у разі фінансової неспроможності (банкрутства) компаній, повернення сум початкових вкладів акціонерів, довірительів, страхувальників та інших вкладників.

6) підвищення захисту внутрішнього ринку від недоброякісних товарів, у

тому числі тих, що ввозяться з-за кордону, припинення пов'язаних із цим зловживань та правопорушень, передбачивши умови введення антидемпінгового та компенсаційного мита.

7) посилення охорони рибних та інших сировинних запасів, а також боротьби з браконьєрством, захисту інтересів держави у виключній (морській) економічній зоні України.

8) використання торговельних ліцензій на різні види підприємницької діяльності. Ужити відповідних заходів до виявлення й припинення зловживань при їх використанні підприємствами роздрібною торгівлі.

9) удосконалення організаційних і правових засад боротьби з контрабандою і, зокрема, щодо часткової декриміналізації діянь, передбачених статтею 70 Кримінального кодексу України.

49. Запровадити чітку систему перевірок додержання валютного законодавства державними підприємствами та комерційними структурами, що здійснюють експортно-імпорتنі операції з використанням металопродукції, мінеральних добрив, енергоносіїв, цукру, спирту, зерна, великої рогатої худоби, шкірсировини.

50. Щодо забезпечення своєчасної повної сплати податків суб'єктами господарювання всіх форм власності:

1) вивчити стан виконання посадовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності вимог Закону України "Про Державний реєстр фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів", ужити заходів до усунення недоліків та належного реагування на випадки ухилення від оподаткування.

2) здійснити вибіркові перевірки додержання законодавства:

щодо звільнення від оподаткування окремих суб'єктів підприємницької діяльності.

порядку декларування доходів державними, комерційними, спільними підприємствами, іншими юридичними та фізичними особами, зокрема під час здійснення приватизації та створення комерційних структур.

3) перевірити додержання законодавства про оподаткування підприємствами Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства енергетики та електрифікації України, Державного комітету України по використанню ядерної енергії. Про наслідки перевірки проінформувати Кабінет Міністрів України.

4) створити єдиний банк даних про платників податків та порушників податкового законодавства.

5) удосконалити систему правового регулювання та практику ліцензування і визначення квот ввезення в Україну підакцизних товарів. Переглянути порядок маркування (виготовлення, обліку, видачі акцизних марок) підакцизних товарів.

51. Здійснити комплекс заходів:

1) щодо запобігання корисливим посяганням на товарно-матеріальні цінності в аграрному секторі економіки, особливо під час проведення весняної сівби, збирання врожаю, зимівлі худоби.

2) виявлення зловживань у процесі приватизації об'єктів державної та комунальної власності, житла і землі та запобігання їм.

3) контролю за інвестиціями, у тому числі тими, що пов'язані зі створенням за кордоном суб'єктів господарської діяльності за участю українського капіталу та використанням за межами України об'єктів, які є власністю держави.

4) запобігання злочинам у сфері діяльності страхових, інвестиційних, пенсійних фондів, що залучають заощадження громадян.

52. Узагальнити факти фальшування грошей, у тому числі іноземної валюти, фінансових документів, цінних паперів, акцизних марок, сертифікатів тощо, дані про канали їх надходження з-за кордону, розробити заходи щодо запобігання та своєчасного припинення таких проявів, забезпечення необхідних експертних досліджень, установа і притягнення до відповідальності винних осіб. Підготувати відповідні рекомендації правоохоронним органам.

53. З метою запобігання укладанню та здійсненню збиткових угод, перш за все міжнародних, визначити єдиний порядок вирішення питань укладання та контролю за реалізацією бартерних контрактів, особливо стосовно стратегічної сировини та матеріалів. Передбачити умови узгодження та обов'язкової експертної оцінки таких контрактів. Провести вибіркові перевірки чинних угод, у разі потреби скоригувати їх.

VII. Поліпшення розслідування кримінальних справ та розшукової роботи

54. На базі аналізу причин загострення криміногенної ситуації та матеріалів слідчо-судової практики:

1) підготувати пропозиції, спрямовані на забезпечення додержання вимог закону з питань своєчасного виявлення, розслідування і розгляду в судах справ щодо актів тероризму, посягань на конституційний лад, тяжких злочинів проти особи та у сфері економіки і фінансів, а також вчинених посадовими особами та організованими злочинними угрупованнями.

2) розробити рекомендації щодо розслідування: убивств на замовлення, злочинів з ознаками тероризму та використанням вибухових пристроїв, злочинів проти особи та злочинів з ознаками вчинення їх особами, визнаними недієздатними.

економічних злочинів з використанням підроблених документів та комп'ютерних технологій, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, у тому числі спільних підприємств, довірчих товариств, страхових компаній та фондів, ухиленням від сплати податків, фіктивним банкрутством, шахрайством з фінансовими ресурсами, контрабандою, а також у сфері приватизації.

3) підготувати типові методики: перевірки осіб, підозрюються у вчиненні злочинів із застосуванням вибухівки;

розшуку осіб, що ухиляються від слідства, у тому числі перебувають за кордоном, та тих, які пропали безвісти.

55. Опрацювати механізм взаємодії працівників Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, митних органів, прикордонних військ і прокуратури під час розслідування кримінальних справ за фактами контрабанди зброї, наркотичних засобів, стратегічних матеріалів, великих партій промислової продукції, підакцизних товарів, автотранспорту.

56. Розробити пропозиції щодо внесення змін і доповнень до кримінально-процесуального законодавства щодо спрощення порядку попереднього розслідування й розгляду кримінальних справ про злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки.

57. Узагальнити досвід роботи міжвідомчих слідчо-оперативних груп з розслідування найбільш тяжких злочинів, опрацювати рекомендації щодо практики їх утворення та діяльності на відповідних етапах розслідування.

58. Сформувати систему інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів, створити єдиний автоматизований банк даних облікової, оперативно-розшукової, криміналістичної інформації з визначенням користувачів і порядку використання під час розслідування злочинів та у розшуковій роботі.

59. З метою сприяння слідству під час розслідування кримінальних справ узгодити питання щодо безплатного призначення судових експертиз, опрацювати відшкодування витрат на їх проведення.

60. Вивчити стан відшкодування збитків у справах про злочини проти особи, її майна, підготувати відповідні рекомендації щодо правового врегулювання та вдосконалення слідчо-судової практики у цьому питанні.

VIII. Удосконалення кримінально-виконавчої системи

61. Проаналізувати діяльність виправно-трудових установ різних видів щодо забезпечення ними виконання завдань кримінального покарання і додержання вимог законодавства. Результати розглянути на спільних колегіях правоохоронних органів, урахувати під час доопрацювання проектів актів з кримінально-виконавчого законодавства та відповідних відомчих правових норм, розробити програму заходів, спрямованих на вдосконалення системи відбування покарання, посилення прокурорського нагляду за додержанням законів у цій сфері.

62. У кожній виправно-трудовай установі здійснити заходи протидії професіоналізації та консолідації злочинців, особливо осіб, що відбувають покарання за насильницькі та корисливі злочини, а також серед жінок і молоді.

63. За матеріалами вивчення контингенту в місцях позбавлення волі проаналізувати сучасну структуру злочинного світу, його зв'язки, у тому числі міжнародні, вплив на рецидив та криміналізацію суспільства. За результатами розробити систему заходів протидії таким явищам.

64. Перевірити виконання на місцях програми щодо приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, та осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах

профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами, за результатами внести пропозиції Кабінету Міністрів України з питань фінансового забезпечення відкриття, будівництва, реконструкції, перепрофілювання установ виконання покарань.

65. Підготувати регіональні узгоджені програми спільних дій щодо забезпечення працевлаштування засуджених, а також сприяння особам, які повернулись з місць позбавлення волі, в їх адаптації та вирішенні соціально-побутових проблем.

ІХ. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю

66. Внести пропозиції державам - учасникам СНД узяти участь у спільній підготовці цільових міжнародно-правових угод та програм щодо посилення боротьби зі злочинністю, і передусім з її організованими формами, тероризмом, незаконним обігом зброї, наркотичних засобів, контрабандою, нелегальною міграцією, крадіжками культури та історичних цінностей та вантажів на всіх видах транспорту, а також у сфері економіки.

67. Розробити проекти правових актів:

1) щодо приведення законодавства України у відповідність з конвенціями Ради Європи та іншими актами міжнародного права з питань боротьби зі злочинністю, до яких приєдналась Україна.

2) запровадження у Службі безпеки України, Міністерстві внутрішніх справ України, Державному комітеті у справах охорони державного кордону України, Державному митному комітеті України інституту представників при закордонних представництвах України для координації дій з правоохоронними органами і спецслужбами іноземних держав за напрямками боротьби зі злочинністю та корупцією.

3) надання взаємної правової допомоги під час розгляду кримінальних справ, розшуку і затримання злочинців, їх екстрадиції.

68. Провести узгоджені заходи правоохоронних органів України та інших держав - учасниць СНД щодо інформаційного, організаційного, оперативно-розшукового забезпечення спільних операцій щодо боротьби з проявами тероризму, контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, крадіжками автомобілів та вантажів, що перевозяться всіма видами транспорту.

69. Звернутися до заінтересованих іноземних держав з пропозиціями щодо надання фінансової та матеріально-технічної допомоги Україні у боротьбі з нелегальною міграцією, контрабандою зброї, радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Х. Науково-методичне забезпечення боротьби зі злочинністю

70. З метою наукового супроводження вирішення проблем боротьби зі злочинністю покласти координацію цієї роботи на Національну юридичну академію імені Ярослава Мудрого та Інститут держави і права Національної академії наук України. З залученням провідних учених різних галузей, передусім юристів, економістів, соціологів, політологів, а також фахівців-

практиків провести наукові дослідження та експрес-аналізи нових тенденцій і проблем, що виникають у ході боротьби зі злочинністю, здійснити кримінологічні експертизи законопроектів, інших нормативних актів у сфері економіки.

71. Розробити науково-прикладні програми використання досягнень науки і техніки у боротьбі з окремими видами тяжких злочинів, і перш за все убивствами на замовлення, терористичного спрямування, з використанням вибухівки, пов'язаних з викраданням людей, у тому числі дітей, а також у сфері економіки і фінансів, з ознаками корупції.

72. Підготувати методики:

1) комплексного використання сил і засобів у запобіганні правопорушенням і боротьбі зі злочинністю в області, місті, районі та на міжрегіональному рівні (з урахуванням досвіду попередніх років).

2) запобігання злочинності серед неповнолітніх і молоді в сучасних умовах, викриття осіб, що втягують їх у злочини, проституцію, бродяжництво, азартні ігри, пияцтво та наркоманію.

3) експертних досліджень вибухових речовин і пристроїв, боєприпасів, нових систем зброї, спецзасобів, матеріалів звуко- і відеозапису під час розслідування кримінальних справ.

4) використання психологічних засобів профілактики протиправної поведінки і соціально-психологічної адаптації (реабілітації) окремих категорій громадян, зокрема допризовників, військовослужбовців строкової служби та осіб, демобілізованих з військової служби.

73. Провести регіональні науково-практичні конференції з питань боротьби з організованою злочинністю (м. Одеса) та проблем тінізації економіки і викриття злочинів у цій сфері (м. Львів).

XI. Кадрове забезпечення боротьби зі злочинністю

74. У кожному міністерстві, іншому органі виконавчої влади:

1) проаналізувати стан роботи з кадрами, виходячи з принципу посилення вимогливості та підвищення особистої відповідальності кожного державного службовця, посадової особи від керівника низової ланки до міністра за виконання державних завдань у справі зміцнення правопорядку, суворого додержання законності на всіх ділянках розбудови економічного і соціально-політичного життя.

2) розробити і здійснити заходи щодо поліпшення організаційно-кадрового забезпечення правоохоронних органів і судів, гарантування особистої безпеки їх працівників та охорони приміщень. Особливу увагу приділити забезпеченню підрозділів, які безпосередньо протидіють злочинам, що загрожують конституційному ладу та економічній безпеці держави. Подати на розгляд Кабінету Міністрів України проекти концепцій реформування зазначених правоохоронних органів і судів, передбачити їх структурну перебудову відповідно до вимог сьогодення. Поінформувати Кабінет Міністрів України про виконану роботу за затвердженими програмами розбудови органів і служб правоохоронної системи.

75. Розробити нову редакцію Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ.

76. Запровадити в порядку експерименту службу в органах внутрішніх справ за контрактом, вивчити її практичну ефективність і подати Кабінету Міністрів України обґрунтовані висновки.

77. Проаналізувати рівень професійної підготовки(перепідготовки) кадрів Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України, судів, внести узгоджені пропозиції щодо вдосконалення системи підвищення кваліфікації, у тому числі за міжвідомчими програмами.

78. Вирішити питання:

1) щодо утворення в структурі Університету внутрішніх справ Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації слідчих і дізнавачів.

2) позалімітної й безоплатної прописки працівників правоохоронних органів у містах Києві та Севастополі, обласних центрах.

3) утворення на базі школи-інтернату № 22 м. Києва ліцею МВС при Українській академії внутрішніх справ для дітей працівників правоохоронних органів, які загинули чи отримали каліцтво.

XII. Матеріально-технічне і фінансове забезпечення правоохоронних органів

79. Вивчити стан на реальні потреби матеріально-технічного та фінансового забезпечення правоохоронних органів та судів, можливості їх задоволення, у тому числі з огляду на виконання Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю, і внести питання на розгляд Кабінету Міністрів України.

80. Виходячи з вимог законодавства щодо пріоритетності фінансування і матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, особливих умов виконання працівниками цих органів службових обов'язків, пов'язаних з підвищеним ризиком для життя і здоров'я, привести оплату їх праці до рівня, достатнього для незалежного виконання службових обов'язків і сприяння укомплектованості підрозділів компетентними і досвідченими кадрами, стимулювання їх сумлінної та ініціативної служби.

Передбачити стабільне фінансування, матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів, залучаючи для цього добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян та інші позабюджетні кошти.

81. За поданням правоохоронних органів передбачити в державному оборонному контракті розроблення і виготовлення спеціальних технічних засобів для боротьби зі злочинністю та особистого захисту працівників.

82. Підготувати Кабінету Міністрів України пропозиції:

1) щодо виділення для правоохоронних органів і судів цільовим призначенням коштів на будівництво житла для їх працівників, закупівлю за кордоном спеціальної техніки, озброєння, засобів зв'язку, медичного обладнання, іншого майна, яке не має вітчизняних аналогів, у межах загальних коштів державного бюджету.

2) умов можливої передачі правоохоронним органам, судам і судово-експертним установам оперативно-технічних засобів та комп'ютерної техніки, конфіскованих за рішеннями судів.

3) передачі Міністерством оборони України на баланс Міністерства внутрішніх справ України двох літаків АН-26 і восьми вертольотів Мі-8.

ХІІІ. Перспективні заходи

Блок перспективних заходів сформовано за принципом послідовного нарощування спільних скоординованих зусиль щодо зміцнення правопорядку і законності з урахуванням реального стану та прогнозу злочинності, результатів роботи з виконання запланованого на 1996-1997 роки, реалізації етапів правотворчості, розбудови правоохоронних та інших державних органів відповідно до затверджених концепцій і програм, а також рівня організаційно-кадрових та матеріально-технічних можливостей на конкретний період.

Програма орієнтує відповідні міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, правоохоронні органи, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації на попереднє опрацювання питань, вирішення яких передбачено у 1998-2000 роках, щодо обов'язкового постійного пошуку резервів для виконання окремих важливих завдань найближчим часом, чого вимагають інтереси посилення боротьби зі злочинністю.

Серед перспективних заходів на 1998-2000 роки пропонуються такі:

83. Підготувати законопроекти:

- про органи Міністерства внутрішніх справ України.
- про відповідальність за комп'ютерні злочини.
- про приєднання України до Європейських конвенцій з питань боротьби зі злочинністю

84. Дослідно-аналітична робота:

1) провести дослідження:

проблем злочинності та пошуку методів боротьби з нею, відповідності судової практики України міжнародним стандартам захисту людини. взаємодії правоохоронних органів та судів із засобами масової інформації. регіональної поширеності насильницьких злочинів проти особи, кореляції її з організованою злочинністю.

застосування в слідчо-судовій і адміністративній практиці інститутів необхідної оборони і крайньої необхідності (зокрема, у справах про напади на особу, житло, водіїв автомобілів).

експертно-криміналістичного забезпечення розслідування вбивств на замовлення та злочинів з використанням вибухівки.

практики відшкодування збитків особам, що потерпіли від злочинів.

практики виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням кредитних карток.

проблем немедичного вживання наркотиків та психотропних речовин.

2) провести конференції (семінари) з проблем боротьби зі злочинністю (регіональні, всеукраїнські, міжнародні).

85. Вирішити питання щодо створення:

- 1) автоматизованої системи обліку населення (Державного Реєстру населення).
- 2) державного реєстру коштовностей громадян.
- 3) банку даних наявної вогнепальної зброї.
- 4) банку даних про організовані злочинні групи.
- 5) багаторівневої системи комп'ютерного комп'ютерного зв'язку правоохоронних органів
- 6) підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю в структурі Державного митного комітету України.
- 7) фонду допомоги потерпілим від злочинів.
- 8) фонду благодійності та недержавної опіки дитячих будинків, шкіл-інтернатів.
- 9) реабілітаційних центрів для осіб, що потерпіли від насильницьких злочинів.
- 10) соціально-психологічних центрів для корекції поведінки осіб з групи "кримінального ризику".
- 11) психологічної служби в установах виконання покарань.
- 12) інституту підготовки кадрів для органів Державної податкової адміністрації України.
- 13) міжвідомчого інституту підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів.
- 14) курсів підвищення кваліфікації кадрів Державної податкової адміністрації України.
- 15) училищ (центрів підготовки) міліції в управліннях МВС України (Вінницька, Дніпропетровська, Миколаївська, Хмельницька, Тернопільська області, м. Севастополь).
- 16) навчально-консультаційних пунктів Української академії внутрішніх справ (мм. Вінниця, Луцьк, Мукачеве, Полтава, Рівне).

86. Розробити та здійснити цільові програми:

- 1) боротьби зі злочинами у сфері грального бізнесу, порнобізнесу та проституцією.
- 2) боротьби з бродяжництвом.
- 3) профілактики злочинності з урахуванням архітектурного планування та розбудови міст.
- 4) забезпечення охорони музейних закладів;

87. Розробити положення:

- 1) про господарську діяльність військових формувань та порядок реалізації озброєння і військової техніки.

2) статут виконання покарань у місцях позбавлення волі та покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

88. Підготувати пропозиції:

- 1) щодо впорядкування реалізації продукції через біржі та аукціони.
- 2) вдосконалення регулювання ринку цінних паперів.
- 3) запровадження державного контракту на працевлаштування засуджених.

89. Опрацювати методики (системи):

1) контролю за діями посадових осіб у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

2) виявлення наркотиків у поштових відправленнях.

3) виявлення фактів відмивання "брудних" грошей.

4) обміну інформацією про розміщення валютних коштів в іноземних банках.

5) адаптації в суспільстві хворих на наркоманію.

90. Розробити механізм координації зусиль правоохоронних органів України та інших держав із питань обміну правовими актами, інформацією та оперативного і наукового співробітництва, підвищення ролі й можливостей у цьому Українського Центрального бюро Інтерполу.

91. Провести перевірки:

1) джерел та законності нагромадження капіталу недержавними господарськими структурами, організувати перереєстрацію таких структур.

2) кредитування державних підприємств і комерційних структур, використання кредитів та їх повернення.

3) відповідності законодавству проведеної приватизації об'єктів державної та комунальної власності.

4) додержання законодавства страховими компаніями.

5) стану розрахунків, у тому числі клірингових, за імпортовані енергоносії.

Зазначена частина Програми не повторює заходів, які передбачено серед невідкладних, оскільки їх виконання має постійний (регулярний) характер. Інтенсивність та періодичність роботи за конкретними завданнями узгоджуються відповідно до змін ускладнень) криміногенної ситуації за напрямками боротьби зі злочинністю та в окремих регіонах України й ініціатива в цьому не обмежується.

Глава Адміністрації Президента України

Д.ТАБАЧНИК

У К А З ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки

З метою дальшого зміцнення законності та правопорядку в державі постановляю:

1. Затвердити Комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки (далі – Програма), що додається.

Надати Кабінету Міністрів України право вносити у разі потреби зміни і доповнення до цієї Програми.

2. Кабінету Міністрів України під час формування показників Державного бюджету України щорічно передбачати видатки на реалізацію Програми.

3. Контроль за виконанням Програми покласти на Кабінет Міністрів України.

Президент України

Л. Кучма

м. Київ, 25 грудня 2000 р.

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА

профілактики злочинності на 2001-2005 роки

Метою цієї Програми є забезпечення активної наступальної протидії злочинності та досягнення уповільнення темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства, організації, засобів і методів запобігання і розкриття злочинів.

Досягненню цієї мети сприятимуть заходи, спрямовані на:

створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності;

ослаблення дії криміногенних факторів;

припинення зрощування кримінальних структур з органами державної влади, дальшого поширення і консолідації організованої та інших найбільш небезпечних форм злочинності;

недопущення втягнення у злочинну діяльність нових соціальних груп, особливо неповнолітніх; витіснення злочинності з окремих сфер суспільного життя;

викорінення корупції, зменшення кримінального тиску на економічні відносини;

створення надійних перешкод посиленню кримінального насильства;

обмеження незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, кримінальних проявів пияцтва і алкоголізму, проституції та інших супутніх для злочинності явищ.

У результаті посилення профілактичного впливу на злочинність очікується:

зниження рівня злочинності, ослаблення суспільної напруги, викликаної її впливом;

зменшення впливу організованої злочинності на економічну та політичну сфери суспільства;

зменшення корупційних проявів, очищення органів державної влади від корумпованих державних службовців, створення прозорої системи прийняття і виконання управлінських рішень;

істотне підвищення рівня захисту економічних відносин від злочинних посягань, витіснення з економічної сфери кримінального елементу, скорочення обсягів "тіньової" економіки;

поліпшення захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створення безпечних умов життя в державі;

мінімізація злочинного впливу на молодь та підлітків, усунення причин і умов, що сприяють втягненню їх у протиправну діяльність;

зниження рівня вживання наркотиків населенням та проникнення їх в Україну, припинення транзиту наркотичних засобів через територію держави;

створення системи ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі;

підтримання громадського порядку та безпеки громадян на максимально високому рівні;

поліпшення стану безпеки дорожнього руху на основі встановлення партнерських відносин між громадянами та працівниками Державтоінспекції;

зміцнення кадрового потенціалу правоохоронних та контролюючих органів;

досягнення належного рівня фінансового і матеріального забезпечення правоохоронної та профілактичної діяльності.

Програма передбачає такі основні заходи:

I. Організаційне забезпечення профілактики злочинності

1. Систематично аналізувати стан правопорядку в кожному населеному пункті, на підприємствах, в установах та організаціях. За результатами аналізу та з урахуванням факторів, що негативно впливають на стан правопорядку, розробити комплексні плани заходів щодо запобігання злочинності.

2. Створити:

1) робочу групу при Міністерстві юстиції України з фахівців державних органів, Академії правових наук України, Національної академії наук України для проведення з метою вдосконалення правового регулювання суцільного аналізу законодавчих актів з питань запобігання та протидії корупції, організованій злочинності, насамперед у сфері економіки;

2) інформаційно-пошукову систему ведення обліку автотранспортних засобів під час їх реєстрації "Автоексперт", сумісну з інформаційними системами "Автомобіль", "Угон" і "Документ";

3) окремі загони цивільної охорони "Варта" Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України для здійснення охорони об'єктів, перевезення грошових вантажів;

4) державну автоматизовану дактилоскопічну уніфіковану пошукову систему "Калина".

3. Опрацювати механізм повернення в Україну вивезених за кордон капіталів некримінального походження та створити умови для їх інвестування в національну економіку з гарантуванням недоторканності та недопущення їх експропріації за будь-яких політичних змін у державі.

4. Розробити проект нормативно-правового акта з питань повернення дітей іноземців, які перебувають у притулках для неповнолітніх, до місць їх

постійного проживання.

II. Правове забезпечення профілактики злочинності

5. З метою вдосконалення правової бази з питань профілактики злочинності та діяльності відповідних державних органів розробити:

1) проекти законів України:

про декларування майнового стану та доходів громадян;

про кредит;

про основні засади регулювання міграційних процесів;

про профілактику злочинності;

про посилення боротьби з терористичними актами;

про довірче управління майном;

про інститут спільного інвестування;

2) пропозиції про внесення змін до актів законодавства щодо:

створення інституту правового компромісу стосовно осіб, які добровільно сприяли виявленню, розслідуванню та припиненню злочинних діянь, учинених ними особисто або іншими особами;

спрощення порядку оформлення документації, яка стосується дорожньо-транспортних пригод без потерпілих;

розширення функцій органів державної контрольно-ревізійної служби, а також контрольно-ревізійних підрозділів, що діють у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, стосовно обов'язкового проведення документальних ревізій за зверненнями правоохоронних органів на підприємствах, установах та організаціях усіх форм власності;

притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у незаконному відчуженні майна (житла), яке належить неповнолітнім на правах спільної власності;

запровадження спрощеного порядку досудового збирання матеріалів стосовно осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність;

3) проекти:

Державної програми соціальної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі;

Державної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

Програми боротьби з виробництвом та розповсюдженням фальсифікованих лікарських засобів.

6. Розробити та здійснити заходи щодо запобігання контрабанді та порушенням митних правил.

7. З метою посилення охорони кредитно-фінансових установ внести відповідні зміни до Інструкції з організації охорони установ банків України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 25 грудня 1998 року N 963 та постановою правління Національного банку України від 25

грудня 1998 року N 548.

8. Розробити і ввести в дію в установах кримінально-виконавчої системи інструкцію щодо реєстрації заяв і повідомлень про злочини.

9. Ужити заходів до вдосконалення нормативно-правової бази з питань запобігання негативним проявам у дитячому середовищі відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини і норм міжнародного права.

III. Захист життя, здоров'я, честі і гідності особи, її майна від злочинних посягань

10. З метою запобігання злочинним посяганням із застосуванням зброї та вибухових пристроїв проти особи і суспільства, зокрема терористичним актам, здійснити комплекс організаційно-практичних заходів, спрямованих на виявлення каналів незаконного обігу і крадіжок вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин; посилити охорону об'єктів, де використовуються чи зберігаються вибухові та отруйні предмети і речовини.

11. Посилити контроль за суб'єктами господарювання, що мають ліцензії на посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном, систематично проводити перевірки додержання ними умов виданих ліцензій.

12. Здійснити заходи щодо проведення обліку житла, де проживають особи похилого віку, самотні, особи, визнані недієздатними, психічно хворі, інші особи, які потребують опіки, та хворі на алкоголізм і наркоманію, з метою запобігання фактам знущання над ними, незаконного відчуження їх житла.

13. Розробити заходи щодо запобігання порушенням у діяльності страхових, інвестиційних, пенсійних фондів, які залучають кошти громадян.

14. Здійснити заходи щодо виявлення спортивних клубів і секцій з бойових видів спорту всіх форм власності, де проводиться підготовка та тренування членів кримінальних угруповань, організувати постійний дійовий контроль за функціонуванням таких клубів, секцій і контингентом, який у них тренується та працює.

15. Провести паспортизацію під'їздів багатоповерхових жилих будинків і гуртожитків з метою вирішення питання щодо запровадження їх охорони, технічного захисту, розроблення системи термінового зв'язку постів охорони з міліцією. Забезпечити поширення запровадженого у м. Києві позитивного досвіду щодо здійснення охорони будинків за рахунок коштів їх мешканців.

16. Забезпечити заміну технічно застарілої апаратури на об'єктах, що охороняються, сучасною автоматизованою та автоматичною технікою.

17. Розробити і реалізувати комплекс заходів щодо створення міжрайонних пультів централізованої охорони, впровадження в сільській місцевості сучасних технічних систем охорони.

18. Опрацювати механізм взаємодії працівників Міністерства внутрішніх справ України, Держкомкордону України та Держмитслужби України з питань виявлення викраденого автотранспорту та запровадження обліку транспортних засобів, які перетинають державний кордон України.

IV. Протидія організованим злочинності і корупції

19. Для реалізації Концепції боротьби з корупцією на 1998-2005 роки,

затвердженої Указом Президента України від 24 квітня 1998 року **№ 367**, вжити заходів, спрямованих на викриття корупційних діянь, передусім у вищих ланках державної влади, з притягненням до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні. Запровадити відповідно до міжнародних стандартів єдину систему державної статистичної звітності про масштаби і стан боротьби з корупцією. Підготувати пропозиції щодо посилення відповідальності за неналежне виконання державними службовцями своїх обов'язків та недодержання вимог законодавства щодо запобігання проявам корупції.

20. З метою розроблення та здійснення ефективних заходів з профілактики корупції, зокрема щодо притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності за корупційні діяння, продовжити практику звітування центральних і місцевих органів виконавчої влади про виконання вимог Закону України "Про боротьбу з корупцією" відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 вересня 1999 року **№ 1785**, передусім у частині обов'язкового реагування керівників органів виконавчої влади на кожний факт порушення державними службовцями вимог закону.

21. Підготувати і забезпечити видання монографій, посібників, методичних рекомендацій з питань прогнозування, профілактики та боротьби з організованою злочинністю, протидії корупції, легалізації "тіньової" економіки. Вивчити і узагальнити сучасний досвід роботи з цих питань правоохоронних органів іноземних держав з метою дальшого його використання в практичній діяльності вітчизняних правоохоронних органів.

22. Розробити дійовий механізм здійснення контролю за додержанням вимог законодавства щодо заборони державним службовцям займатися підприємницькою діяльністю та з цією метою:

1) створити у Головдержслужбі України систему обліку державних службовців;

2) розробити проект концепції ротації керівних працівників на окремих посадах державних службовців;

3) підготувати пропозиції щодо запровадження практики проведення перевірки осіб, які є кандидатами на посади державних службовців або працюють на таких посадах, у тому числі стосовно законності їх прибутків і витрат.

23. Узагальнити результати судової практики звільнення за малозначністю від адміністративної відповідальності осіб, які вчинили корупційні правопорушення, і рекомендувати Верховному Суду України дати судам роз'яснення щодо критеріїв допустимості прийняття такого рішення.

24. З метою недопущення легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, організувати перевірки фінансово-господарської діяльності та виконання вимог податкового законодавства суб'єктами підприємницької діяльності, що створені особами, які належать до організованих злочинних формувань або перебувають під впливом таких формувань.

25. Систематично проводити оперативно-розшукові профілактичні заходи на ринках, в аеропортах, на залізничних та автобусних станціях (вокзалах) з метою захисту суб'єктів малого і середнього бізнесу від вимагання, запобігання та викриття фактів корупції і хабарництва.

26. Із залученням відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади проводити комплексні перевірки законності здійснення товарно-грошових операцій суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема у паливно-енергетичному комплексі, з метою виявлення фактів одержання тіншових доходів шляхом прихованого вилучення з обігу сум різниці між собівартістю та роздрібними цінами на товари і послуги.

27. Провести наукові дослідження з вивчення психологічних особливостей організованих злочинних груп для використання результатів цих досліджень у боротьбі із зазначеними групами.

28. Проводити з правоохоронними органами іноземних держав скоординовані спільні дії, пов'язані з викриттям та знешкодженням організованих злочинних угруповань, з метою припинення їх діяльності, яка має транснаціональний характер.

29. Здійснити заходи щодо виявлення приватних охоронних підприємств, що використовують своїх працівників чи готують охоронців для забезпечення безпеки осіб, які займаються злочинною діяльністю, та усунення таких фактів.

30. Розробити та запровадити систему узгоджених заходів, спрямованих на забезпечення зберігання та недопущення незаконного вивезення за кордон художніх, історичних та інших культурних цінностей.

V. Зменшення кримінального тиску на економічні відносини

31. Провести аналіз законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері економіки, підготувати пропозиції щодо внесення до них змін, спрямованих на боротьбу з "тіншовою" економікою.

32. Проаналізувати причини поглиблення розвитку "тіншової" економіки та умови, які цьому сприяють. За результатами аналізу забезпечити проведення правоохоронними, контролюючими та фінансовими органами узгоджених заходів з профілактики економічних злочинів, зокрема в банківській, фінансовій, зовнішньоекономічній сферах та сфері приватизації.

33. Розробити загальнодержавну програму підвищення рівня податкової культури громадян, в якій передбачити заходи щодо проведення через засоби масової інформації, у тому числі за допомогою циклів теле- та радіопередач, консультацій, брифінгів, зустрічей посадових осіб органів державної податкової служби з населенням.

34. Провести перевірку додержання законності суб'єктами підприємницької діяльності, що займаються викупом боргів державних підприємств за електроенергію шляхом використання вексельної системи розрахунків.

35. Провести перевірки додержання законності процесів роздержавлення власності, передусім у регіонах України, де сконцентровано значний промисловий потенціал. У разі потреби вжити скоординованих заходів для викриття та припинення зловживань з боку посадових осіб.

36. У зв'язку з наявністю великої кількості порушень вимог актів законодавства у сфері виробництва лікєро-горілчаної продукції, її імпорту і реалізації вжити у взаємодії з відповідними центральними органами виконавчої влади скоординованих заходів для припинення таких порушень та запобігання

їм.

37. Активізувати боротьбу з незаконним виробництвом, розповсюдженням і реалізацією аудіо- і відеопродукції, компакт-дисків та інших об'єктів інтелектуальної власності, розробивши з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду програму скоординованих дій правоохоронних та контролюючих органів у цій сфері.

38. Для підвищення ефективності взаємодії з правоохоронними органами та посилення відповідальності посадових осіб органів державної податкової служби за використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності щодо приховування доходів опрацювати механізм контролю за декларуванням доходів та майна фізичних осіб, викриття фактів перевищення реальних витратів чи вартості придбаного майна над офіційними доходами.

39. Проаналізувати стан додержання вимог законодавства на підприємствах і в організаціях паливно-енергетичного комплексу. Розробити з урахуванням особливостей галузі заходи щодо запобігання злочинним проявам на зазначених підприємствах і в організаціях.

40. Вивчити проблемні питання оподаткування доходів, одержаних від грального бізнесу, використання цього бізнесу для введення в легальний обіг коштів, одержаних злочинним шляхом. Провести аналіз нормативно-правових актів з питань регулювання грального бізнесу і підготувати пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до них.

41. Ужити заходів до недопущення участі в аукціонах з продажу пакетів акцій підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави чи займають монопольне становище на загальнодержавному ринку відповідних товарів (робіт, послуг), претендентів з коштами сумнівного або кримінального походження, забезпечити постійний обмін інформацією, пов'язаною із запобіганням та викриттям негативних тенденцій у сфері роздержавлення власності та функціонування фондового ринку.

42. Забезпечити реалізацію правових заходів реформування і розвитку аграрного сектора економіки на засадах приватної власності та оперативний супровід цих процесів з метою посилення протидії зловживанням з боку керівників підприємств цього сектора.

43. Узагальнити практику викриття фактів виготовлення і збуту підроблених банкнот національної та іноземної валют, державних цінних паперів, розробити і здійснити заходи щодо своєчасного виявлення та припинення таких злочинних проявів, забезпечення необхідного експертного дослідження, встановлення та притягнення винних осіб до відповідальності, підготувати відповідні рекомендації.

44. З метою запобігання виникненню так званих "фінансових пірамід" підготувати пропозиції щодо обов'язкового ліцензування всіх видів підприємницької діяльності, які передбачають залучення грошей під різні договірні зобов'язання (інвестиційні, довірчі, пенсійні тощо).

45. Вживати скоординованих заходів для забезпечення зменшення заборгованості перед державним бюджетом великих стратегічно важливих для економіки підприємств, своєчасно викриваючи зловживання з боку посадових осіб цих підприємств.

46. Вивчити питання про посилення відповідальності посадових осіб, які впливають на передумови зростання кримінального тиску на економіку, та внести Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції.

47. Ужити заходів до посилення боротьби з крадіжками деталей вантажних вагонів, засобів безпеки руху та з розукомплектуванням рухомого складу, забезпечити притягнення до відповідальності винних у цьому осіб; організувати створення науково-популярних аудіо- та відеоматеріалів, інформаційних програм, виготовлення пам'яток про наслідки, пов'язані із зазначеними негативними явищами, та розповсюдження їх у навчальних закладах і на об'єктах транспорту.

VI. Мінімізація злочинного впливу на неповнолітніх та молодіжне середовище

48. Забезпечити своєчасне виявлення неблагополучних сімей, їх облік і систематичну перевірку умов утримання та виховання в них неповнолітніх, надання таким сім'ям адресної допомоги.

49. Здійснити заходи щодо забезпечення зайнятості підлітків, юнаків та дівчат, які не мають постійних доходів і джерел для існування, збереження існуючої мережі державних і громадських інститутів надання соціальної підтримки неповнолітнім, організації їх дозвілля і відпочинку, а також утворення з цією метою центрів соціальної служби для молоді, бюро і центрів надання учням та студентам послуг у працевлаштуванні для роботи у вільний від навчання час і під час канікул.

50. З метою запобігання негативним проявам серед неповнолітніх, у тому числі пияцтву, наркоманії, дитячій бездоглядності і безпритульності, забезпечити виявлення дітей, які жебракують, вчиняють правопорушення або стали жертвами злочинної діяльності дорослих; проводити спільні оперативно-профілактичні операції.

51. Сприяти створенню необхідних умов для проживання та виховання дітей у сім'ї, які б виключали несприятливе побутове оточення, негативний вплив антигромадських елементів, забезпечували притягнення до відповідальності батьків за неналежне виховання, навчання та розвиток дитини.

52. Продовжити проведення загальнодержавних профілактичних операцій "Урок" для перевірки стану виконання вимог Закону України "Про освіту" в частині здобуття молоддю загальної середньої освіти.

53. Систематично аналізувати на спільних засіданнях колегій і всеукраїнських селекторних нарадах стан роботи з профілактики правопорушень, бездоглядності і безпритульності серед підлітків.

54. Забезпечити здійснення контролю за додержанням вимог актів законодавства щодо захисту майнових (житлових) прав неповнолітніх. Уживати заходів до виявлення фактів незаконного відчуження житла, що належить неповнолітнім, та до відновлення права дітей на житло. Забезпечити ведення обліку таких дітей для їх соціального та правового захисту.

55. Розробити регіональні програми щодо надання житла та гарантованого першого робочого місця дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які закінчили загальноосвітні навчальні заклади,

школи-інтернати, спеціальні навчальні заклади для неповнолітніх.

56. Сприяти розвитку таких альтернативних форм сімейного виховання неповнолітніх, позбавлених батьківського піклування, як дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї.

57. Ужити заходів до підвищення ефективності діяльності служб у справах неповнолітніх та кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

58. Продовжити з метою соціального та правового захисту неповнолітніх роботу, спрямовану на дальший розвиток мережі притулків для неповнолітніх, та здійснити заходи щодо підвищення ефективності їх діяльності, зміцнення матеріально-технічної бази та поліпшення кадрового забезпечення цих закладів.

59. З метою дальшого вдосконалення роботи з неблагополучними сім'ями, а також неповнолітніми, схильними до девіантних проявів у поведінці, розширити мережу консультаційних пунктів соціальної служби для молоді, "телефонів довіри" тощо і забезпечити їх ефективну роботу.

60. Відновити діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку у вищих навчальних закладах із залученням до їх роботи викладачів та студентів.

61. Вивчити досвід роботи служб у справах неповнолітніх Донецької області щодо впровадження електронно-пошукової системи "Розшук" для поліпшення профілактично-пошукової роботи стосовно дітей, які загубилися, залишилися без нагляду батьків, залишили навчальні заклади.

62. Організувати видання збірників законів і коментарів до них, опублікування окремих нормативно-правових актів з питань соціально-правового захисту неповнолітніх.

63. Ужити заходів щодо переорієнтації телебачення з демонстрації культу жорстокості, цинізму і насильства на прищеплення молоді загальнолюдських цінностей, національних духовних традицій. Започаткувати на телебаченні цикл науково-інформаційних програм для дітей з питань пропаганди здорового способу життя, правової освіти неповнолітніх та молоді, запобігання негативним проявам в їх середовищі.

64. З метою залучення молоді до активного громадського життя та запобігання її антисоціальній поведінці організувати всеукраїнські акції "Антинаркотик", "Життя без тютюнопаління", "Тверезість" та забезпечувати проведення рейдів з питань запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі за допомогою пересувного агітаційно-пропагандистського центру "Молодь України".

65. Розробити та забезпечити виконання регіональних програм організації фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи, орієнтованої на створення спортивних клубів за місцем проживання дітей і молоді, спеціалізованих спортивних класів у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах. Забезпечити залучення до занять фізичною культурою і спортом на пільгових умовах дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених і багатодітних сімей та підлітків, схильних до правопорушень.

66. Вивчити і внести на розгляд у встановленому порядку питання щодо створення мережі центрів медико-соціальної реабілітації та ресоціалізації

наркозалежних підлітків, а також для підлітків, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл чи професійно-технічних училищ соціальної реабілітації. Вжити невідкладних заходів до відновлення інфраструктури позашкільної роботи з дітьми і молоддю за місцем їх проживання, розширення мережі закладів, що організують змістовне дозвілля неповнолітніх.

67. Розробити і запровадити сучасні методи раннього виявлення схильності дітей до наркоманії для проведення з ними індивідуальної роботи. Активізувати психологічний і педагогічний антинаркоманійний вплив на учнівську та студентську молодь.

68. Систематично проводити соціолого-психологічний моніторинг причин поширення наркоманії, пияцтва та захворювання на СНІД в учнівському і студентському середовищі.

69. Проводити благодійні культурно-мистецькі акції з метою пропаганди здорового способу життя молоді.

70. Забезпечити видання методичної та довідкової літератури з питань запобігання негативним проявам у дитячому середовищі для батьків, спеціалістів, які працюють з дітьми у загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладах і установах, та широкого кола громадськості.

71. Здійснити науково-методичне забезпечення роботи серед учнівської та студентської молоді з профілактики алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління і СНІДу, пропаганди здорового способу життя.

VII. Запобігання поширенню наркоманії, пияцтва та алкоголізму

72. Активізувати процес входження України у міжнародні структури, які здійснюють діяльність у сфері протидії поширенню наркоманії та наркобізнесу, шляхом її участі у міжнародних програмах та вступу до міжнародних організацій, що ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидіють відмиванню грошей, одержаних від наркобізнесу.

73. Установити і розвивати зв'язки з неурядовими міжнародними громадськими організаціями для підтримки програм боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні, використовувати з цією метою можливості благодійних фондів сприяння боротьбі з наркоманією та наркобізнесом.

74. Провести аналіз відомостей про наміри іноземних кримінальних структур налагодити канали транзитного переміщення наркотичних засобів і психотропних речовин з країн Центральної, Південно-Західної та Південно-Східної Азії, Латинської Америки, створити на території України перевальні пункти для їх тимчасового зберігання або заснувати суб'єкти підприємницької діяльності для відмивання грошей, одержаних від наркобізнесу, з метою виявлення і знешкодження таких структур.

75. Удосконалити механізми міжвідомчого співробітництва у сфері протидії поширенню наркоманії шляхом обміну інформацією та досвідом роботи, проведення спільних заходів, участі в науково-дослідних розробках та дослідженнях, спрямованих на виявлення масштабів поширення наркоманії та наркозлочинності серед різних верств населення України, рівня прихованості

такого процесу та розмірів збитків, заподіяних цим явищем суспільству.

76. Розробити ефективну систему протидії впливу в незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з підприємств, установ і організацій, яким видана ліцензія на діяльність, пов'язану з виробленням, виготовленням, зберіганням, перевезенням, придбанням, пересиланням, експортом, імпортом, відпуском та знищенням таких засобів, речовин і прекурсорів, а також культивуванням, використанням для промислових цілей наркотиковмісних рослин.

77. Забезпечити стабільне функціонування існуючої мережі територіальних наркологічних закладів шляхом недопущення їх злиття з іншими медичними закладами, зменшення потужностей та погіршення матеріально-технічної бази.

78. З метою підвищення якості медико-соціальної антиалкогольної та антинаркотичної роботи забезпечити впровадження галузевих стандартів медичних технологій діагностично-лікувального процесу у сфері наркологічної діяльності в роботу лікувальних та реабілітаційних закладів незалежно від їх відомчого підпорядкування та форми власності, звернувши особливу увагу на впровадження ефективних вітчизняних та визнаних світових комплексних лікувально-реабілітаційних програм.

79. Завершити роботу, пов'язану із створенням системи медико-соціального моніторингу поширення алкоголізму та наркоманії в Україні.

80. Провести оперативно-профілактичні заходи щодо виявлення та взяття на облік осіб, які зловживають спиртними напоями, вчиняють правопорушення, займаються виготовленням самогону та інших спиртних напоїв, вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, для застосування до них заходів впливу згідно із законами України.

81. Ужити заходів до посилення контролю за додержанням правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями, притягнення винних осіб до відповідальності та позбавлення суб'єктів підприємницької діяльності ліцензій за їх порушення, особливо за продаж спиртних напоїв неповнолітнім.

82. Утворити в регіонах базові навчальні центри при наркологічних закладах для освоєння фахівцями системи освіти (дошкільні та загальноосвітні заклади), охорони здоров'я (педіатри, медсестри дитячих поліклінік), соціальними працівниками служб у справах неповнолітніх, працівниками правоохоронних органів навичок профілактичної антиалкогольної та антинаркотичної роботи серед дітей та молоді.

83. Систематично проводити перевірки додержання вимог законодавства з питань протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин у розважальних закладах та інших місцях масового відпочинку громадян (ресторани, дискотеки, кафе, бари, казино, нічні клуби тощо). У разі встановлення фактів вживання чи збуту в них наркотичних засобів або психотропних речовин вживати заходів до припинення діяльності цих закладів.

VIII. Протидія рецидивній злочинності

84. Здійснювати комплексні перевірки та узагальнювати стан виконання Закону України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць

позбавлення волі" і вживати заходів до усунення виявлених недоліків у цій справі.

85. Уживати заходів до працевлаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі, сприяння їх адаптації та розв'язання соціально-побутових проблем.

86. Забезпечити розширення існуючих та створення в регіонах, де вони відсутні, будинків нічного або тимчасового перебування осіб (у тому числі раніше судимих), які не мають житла, будинків-інтернатів для осіб похилого віку та інвалідів, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, які втратили зв'язки із сім'ями і не мають постійного місця проживання.

87. Розробити і забезпечити реалізацію механізму взаємодії органів і установ виконання покарань з територіальними органами внутрішніх справ, місцевими органами виконавчої влади з питань побутового влаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

88. Організувати вивчення осіб, які були раніше засуджені і утримуються в місцях позбавлення волі після повторного засудження. За результатами вивчення та аналізу причин і умов, що сприяли вчиненню цими особами повторних злочинів, розробити систему заходів протидії рецидивній злочинності.

89. Ужити заходів щодо реалізації права кожного на освіту шляхом забезпечення функціонування в установах виконання покарань загальноосвітніх навчальних закладів.

90. Забезпечити систематичний контроль за поведінкою неповнолітніх і молоді, які відбули покарання та звільнилися з місць позбавлення волі.

ІХ. Охорона громадського порядку та безпека дорожнього руху

91. Ужити заходів до розширення мережі громадських формувань, які беруть участь в охороні громадського порядку і профілактичній роботі. Визначити принципи та установити порядок заохочення громадян у разі їх участі в запобіганні злочинам та їх розкритті.

92. Ужити заходів до вдосконалення порядку обліку іноземців, які офіційно перебувають в Україні. Забезпечити простеження їх транзитного проїзду територією України та встановити контроль за поведінкою таких осіб з метою запобігання правопорушенням, що вчиняються ними або стосовно них.

93. З урахуванням криміногенної ситуації, пов'язаної з нелегальною міграцією, періодично проводити оперативно-профілактичні операції "Мігрант", "Режим", "Готель", "Ринок" та інші з метою виявлення та перекриття каналів проникнення в Україну нелегальних мігрантів.

94. Забезпечити впровадження технічних засобів для автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху та нагляду за дорожнім рухом, внести пропозиції щодо змін до законодавства з метою закріплення права використання зазначених засобів.

95. Організувати проведення науково-технічних розробок з питань діагностики та контролю технічного стану автотранспортних засобів щодо його відповідності вимогам безпеки дорожнього руху і впровадження цих розробок у практичну діяльність.

96. Установити дійвий контроль за додержанням умов перевезення перевізниками небезпечних вантажів автомобільним транспортом, передусім вибухових, отруйних, радіоактивних речовин тощо.

97. З метою посилення контролю за експлуатаційним станом доріг та вулиць, забезпечення учасників дорожнього руху комфортними та безпечними умовами дорожнього руху проводити комплексне обстеження вулично-шляхової мережі держави.

98. Організувати проведення контрольних перевірок об'єктів дорожнього сервісу для забезпечення додержання вимог щодо комплексної забудови (наявність засобів зв'язку та місць зберігання автотранспорту), правил дорожнього руху.

99. Розглянути пропозиції правоохоронних органів щодо вдосконалення державної системи маркування зброї, бойових припасів, вибухових речовин та засобів підривання.

100. Ужити заходів щодо вдосконалення взаємодії спеціальних моторизованих підрозділів міліції, військових частин спеціального та оперативного призначення внутрішніх військ з територіальними органами внутрішніх справ, спрямованої на посилення охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

101. Для забезпечення охорони громадського порядку і безпеки населення, реагування на будь-які правопорушення встановити в місцях традиційного проведення масових заходів, на спортивних комплексах засоби технічного телебачення для контролю за поведінкою учасників заходів та глядачів.

Х. Запобігання поширенню бродяжництва

102. Створити в обласних і районних центрах для осіб, які не мають визначеного місця проживання, займаються бродяжництвом, втратили зв'язки з сім'ями або повернулися з місць позбавлення волі, центри соціально-психологічної реабілітації, навчально-виробничі бази для залучення до суспільно корисної праці і набуття необхідної кваліфікації та здобуття робітничих професій, що користуються попитом на ринку праці.

Вжити заходів щодо залучення позабюджетних коштів для підтримки зазначених центрів та навчально-виробничих баз.

103. Започаткувати експеримент щодо утворення консультаційних пунктів, кризових кабінетів для громадян, зокрема дітей та молоді, які опинилися в надзвичайних умовах та зазнали морального або фізичного насильства, в тому числі від злочинів.

104. Запровадити комп'ютерний облік неповнолітніх осіб з неблагополучних сімей, схильних до вчинення правопорушень, і розробити стандарти ведення такого обліку та інструкцію з ведення щоквартального обміну інформацією стосовно цих осіб між заінтересованими органами виконавчої влади для забезпечення проведення цілеспрямованої виховної та роз'яснювальної роботи серед них, своєчасного реагування на вчинені ними правопорушення. Організувати навчання відповідних працівників.

105. Запровадити проведення щорічних семінарів, нарад з метою

координації зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, благодійних фондів і визначення заходів щодо запобігання бродяжництву.

XI. Матеріально-технічне і кадрове забезпечення профілактичної роботи

106. Розробити та здійснити заходи, спрямовані на зміцнення дисципліни і законності в діяльності працівників правоохоронних органів, звернувши особливу увагу на підвищення рівня їх кваліфікації та професіоналізму.

107. За поданням правоохоронних органів передбачати в державному оборонному замовленні розроблення, виготовлення та забезпечення спеціальними засобами для боротьби із злочинністю та особистого захисту їх працівників, задоволення потреб у матеріально-технічних ресурсах, у тому числі з озброєння і військової техніки, речового майна, медикаментів, продовольства, пально-мастильних матеріалів тощо, у межах коштів, визначених на ці цілі у Державному бюджеті України на відповідний рік, а також залучати кошти місцевих бюджетів та інших джерел фінансування.

108. За допомогою засобів масової інформації доводити до населення інформацію про стан правопорядку в державі та результати боротьби правоохоронних органів із злочинністю, іншими правопорушеннями.

109. Підготувати і видати підручник з кримінології, в якому особливу увагу приділити висвітленню причин злочинності в умовах переходу до ринкових відносин, а також теоретичним засадам функціонування комплексної системи запобігання злочинності.

110. Розробити заходи, спрямовані на формування у громадян антикримінальної культури, поширення знань і навичок, необхідних їм для того, щоб не стати жертвами злочинних проявів насильницького і корисливого характеру, запобігти вчиненню необережних злочинів.

Глава Адміністрації

Президента України

В. Литвин

Р О З П О Р Я Д Ж Е Н Н Я КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

**Про схвалення Концепції Комплексної програми
профілактики правопорушень на 2006-2008 роки**

1. Схвалити Концепцію Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки, що додається. Визначити МВС державним замовником Програми.

2. МВС разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади подати до 1 квітня 2006 р. Кабінетові Міністрів України проект Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки.

м. Київ, 1 березня 2006 р.

СХВАЛЕНО
розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 1 березня 2006 р. N 116-р

КОНЦЕПЦІЯ
Комплексної програми профілактики
правопорушень на 2006-2008 роки

Загальна частина

Основною ознакою правової держави є забезпечення сталого правопорядку насамперед шляхом підвищення рівня правової культури громадян, провадження діяльності, спрямованої на запобігання правопорушенням, забезпечення ефективного контролю за дотриманням законів.

Стан справ з правопорушеннями в Україні значною мірою впливає на соціально-економічну ситуацію. У результаті реалізації комплексу профілактичних заходів кількість зареєстрованих злочинів, у тому числі особливо тяжких та вчинених із застосуванням зброї, зменшилася. Проте нерозв'язання ряду проблем у сфері профілактики правопорушень пояснюється значною мірою відсутністю необхідних коштів, а також динамічними процесами, що відбуваються в економіці та соціальній сфері держави, банкрутством суб'єктів господарювання та частою зміною форм їх господарської діяльності, нестабільністю у сфері зайнятості, зростанням урбанізації та міграції населення, що не сприяє ліквідації таких соціальних явищ, як бідність і безробіття, жебрацтво та дитяча бездоглядність, і негативно впливає на зниження рівня злочинності та правопорушень, їх структуру, призводить до виникнення нових форм та способів протиправної діяльності.

На сьогодні залишається високим рівень тяжких насильницьких злочинів (умисних убивств, тяжких тілесних ушкоджень) та корисливо-насильницьких посягань (розбійних нападів, пограбувань), зростає злочинність у сфері господарської діяльності. Набувають дедалі більшого поширення злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Збільшується кількість правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, зростає чисельність наркоманів. Практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства спостерігається підвищення рівня корупції. Дії організованих злочинних груп і злочинних організацій, які дедалі активніше втручаються у сферу економіки та політичне життя держави, набувають більш витонченого і прихованого характеру.

Вжиття ряду заходів дало змогу зупинити процес тінізації економіки, спостерігається тенденція до скорочення її тіньового сектору та збільшення надходжень до бюджету. Однак держава все ще недоотримує значні кошти, що

гальмує соціально-економічні реформи. Мають місце правопорушення у сфері інтелектуальної власності. Постійно збільшується кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, позбавлені постійної батьківської уваги, опиняються перед небезпекою потрапити у сферу впливу кримінальних структур, стати на шлях жебракування та бродяжництва.

Усе це зумовлює необхідність активізації профілактики правопорушень, оновлення її форм і методів відповідно до соціально-економічних умов. Профілактика правопорушень повинна здійснюватися шляхом реалізації заходів, визначених Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2006-2008 роки (далі - Програма). Ефективність Програми залежить від спільних зусиль правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості. Програма спрямована на забезпечення узгодженості, цілеспрямованості та результативності зазначених заходів.

Мета Програми

Метою Програми слід визначити:

усунення передумов для вчинення правопорушень і забезпечення конституційних прав та свобод людини на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування у цій справі зусиль правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості;

удосконалення методів організації роботи і шляхів запобігання вчиненню правопорушень;

створення умов для проведення ефективної правової та виховної роботи серед населення, забезпечення її цілісності і різноманітності.

Порівняльний аналіз можливих варіантів розв'язання проблеми організації профілактики правопорушень

Комплекс заходів з профілактики правопорушень може бути закріплений у нормативно-правових актах, що регулюють діяльність органів, установ та організацій, які провадитимуть таку діяльність, або у спеціальній Програмі, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

З огляду на практику здійснення профілактики правопорушень у державі другий варіант вбачається більш прийнятним. Програма на відміну від численних нормативно-правових актів дає змогу об'єднати в одному документі різні за характером стратегічні і тактичні профілактичні заходи, забезпечити взаємодію, узгодженість та координацію дій правоохоронних органів усіх рівнів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості, оперативно доповнювати її заходами, що зумовлені змінами в стані правопорушень у державі.

Пріоритетні напрями Програми

Проблему організації профілактики правопорушень передбачається розв'язувати шляхом поетапної реалізації комплексу правових, організаційних, економічних, соціальних, інформаційно-пропагандистських та

культурно-виховних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що їх породжують.

Необхідно реалізувати заходи щодо:

удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень шляхом внесення змін до чинних та прийняття нових нормативно-правових актів;

оптимізації структури органів, установ та організацій, які займаються профілактикою правопорушень, у тому числі створення в разі потреби нових підрозділів;

створення інформаційно-аналітичної бази профілактичної діяльності;

розроблення нових форм та методів профілактики правопорушень і запровадження їх у практику;

вдосконалення системи ресоціалізації раніше судимих осіб;

ефективного здійснення захисту законних інтересів неповнолітніх, у тому числі захисту від жорстокого поводження, експлуатації та насильства;

боротьби з використанням дитячої праці, ліквідації торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатації, інших форм насильства над дітьми;

забезпечення розвитку мережі закладів соціального спрямування, зокрема закладів для бездомних громадян і безпритульних дітей;

підвищення рівня контролю за дотриманням закону під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав;

удосконалення профілактики та оперативно-розшукового забезпечення протидії організованим злочинності та корупції;

реалізації комплексу заходів, спрямованих на викоренення причин і створення умов для ліквідації тіньового сектору економіки;

впровадження чітких правових норм для захисту прав інтелектуальної власності з одночасним удосконаленням на міжнародному рівні механізму захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання України;

запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, посилення кримінального переслідування осіб, причетних до їх учинення, а також реабілітації та реінтеграції потерпілих від цього виду злочинів;

запровадження інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм профілактичного спрямування;

підвищення рівня фахової підготовки посадових осіб, на яких законодавством покладено реалізацію заходів щодо профілактики правопорушень.

З метою уникнення дублювання заходів з профілактики правопорушень, які визначаються окремими правовими актами, передбачається вдосконалити проведення моніторингу стану їх реалізації та внесення відповідних змін до Програми.

Програма має стати засобом реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень, що є одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадськості, з урахуванням можливостей регіонів, рівня їх економічного, соціального, історичного та культурного розвитку.

Програму передбачається виконати протягом 2006-2008 років, що дасть змогу протягом цього часу органічно поєднати стратегічні і тактичні заходи з профілактики правопорушень, урахувати особливості соціально-економічної ситуації та стану справ з правопорушеннями у державі.

Очікувані результати виконання Програми

Виконання Програми сприятиме зменшенню кількості вчинюваних правопорушень, оздоровленню соціально-економічної та морально-психологічної ситуації у державі, покращенню її іміджу на міжнародному рівні.

Фінансові, матеріально-технічні, трудові ресурси, необхідні для виконання Програми

Соціальна значущість проблеми, пов'язаної з профілактикою правопорушень, зумовлює необхідність централізованого бюджетного фінансування, а також виділення коштів з місцевих бюджетів на виконання Програми.

Реалізацію заходів, визначених Програмою, передбачається здійснювати за рахунок загального та спеціального фондів державного бюджету в межах видатків, передбачених для головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за виконання Програми.

Обсяги видатків на реалізацію заходів, визначених Програмою, підлягають щорічному коригуванню відповідно до затверджених показників Державного бюджету України на відповідний рік.

Органи місцевого самоврядування самостійно визначають обсяг коштів, що можуть бути виділені з місцевих бюджетів для реалізації заходів, визначених Програмою.

У реалізації заходів беруть участь правоохоронні органи всіх рівнів, центральні і місцеві органи виконавчої влади у межах їх компетенції та громадськість.

ПОСТАНОВА
КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Про затвердження Комплексної
програми профілактики правопорушень
на 2007-2009 роки

Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є**:

1. Затвердити Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007-2009 роки (далі – Програма), що додається.
2. Центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:
забезпечити фінансування та виконання Програми;
інформувати до 15 січня починаючи з 2008 року Міністерство внутрішніх справ про стан виконання Програми.
3. Міністерству внутрішніх справ щороку до 10 лютого узагальнювати та подавати Кабінетові Міністрів України звіт про стан виконання Програми і в разі потреби – пропозиції щодо внесення до неї змін.
4. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям привести регіональні програми профілактики злочинності у відповідність з Програмою.

Прем'єр-міністр України

В.ЯНУКОВИЧ

м. Київ, 20 грудня 2006 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 20 грудня 2006 р. N 1767

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА
профілактики правопорушень на 2007-2009 роки
(витяг)

Загальна частина

Стан правопорядку в Україні впливає на її соціально-економічний розвиток. Забезпечення правопорядку здійснюється шляхом виявлення винних у вчиненні протиправних дій осіб та притягнення їх до передбаченої законом відповідальності, а також запровадження форм і методів профілактики правопорушень з метою усунення причин та запобігання виникненню умов, що сприяють їх вчиненню.

Здійснення заходів з профілактики злочинності у 2001-2005 роках дало змогу певною мірою покращити стан правопорядку в державі та удосконалити систему профілактики правопорушень.

За результатами проведеного аналізу, криміногенна ситуація в державі стала більш стабільною порівняно з 2001 роком. Зупинено процес тінізації економіки. Кількість виявлених економічних злочинів зросла на 8,1 відсотка, фактів хабарництва – на 58,8 і зловживання владою або службовим становищем – на 152,2 відсотка. Майже у чотири рази збільшилася кількість виявлених злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Зменшилася кількість злочинів загальнокримінальної спрямованості, у тому числі тяжких та особливо тяжких, крадіжок і злочинів, учинених неповнолітніми. Разом з тим кількість грабежів та злочинів, учинених у громадських місцях, зросла майже у два рази.

Ця Програма спрямована на забезпечення ефективності здійснення узгоджених заходів щодо профілактики правопорушень та усунення причин, що зумовили вчинення протиправних дій.

Мета і завдання Програми

Мета Програми полягає у запобіганні виникненню умов, що сприяють вчиненню правопорушень, удосконаленні методів роботи з їх профілактики, забезпеченні захисту конституційних прав та свобод людини на основі чітко визначених пріоритетів, створенні умов для проведення ефективної правової та виховної роботи серед населення, поступового нарощування зусиль у цій справі правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та громадськості.

Основними завданнями Програми є:

удоскоалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень;

оптимізація структури органів, установ та організацій, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень;

підвищення рівня фахової підготовки посадових і службових осіб, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень;

розроблення нових форм і методів профілактики правопорушень та запровадження їх у практику;

посилення контролю за дотриманням законодавства під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав;

усунення причин виникнення тіньового сектору економіки та створення умов для його ліквідації;

забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та збереження історико-культурних цінностей;

запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх вчинення;

удоскоалення роботи із соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

забезпечення розвитку мережі соціальних закладів, зокрема для бездомних громадян і безпритульних дітей;

забезпечення захисту законних інтересів неповнолітніх, зокрема захисту від жорстокого поводження, експлуатації та насильства;

виконання інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм профілактики правопорушень;

удосконалення форм і методів профілактики правопорушень та підвищення ефективності оперативних розшукових заходів у сфері протидії організованій злочинності та корупції;

удосконалення інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності.

Для виконання основних завдань Програми необхідно здійснити заходи згідно з додатком.

Фінансове забезпечення Програми

Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в межах видатків, передбачених для головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за її виконання.

Обсяг фінансування Програми може уточнюватись у процесі складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік.

Органи місцевого самоврядування самостійно встановлюють обсяг коштів, що можуть бути виділені з місцевих бюджетів для здійснення заходів, визначених Програмою.

Контроль за використанням бюджетних коштів, передбачених для здійснення заходів, визначених Програмою, здійснюється в порядку, встановленому законодавством.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть змогу:

активізувати діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, пов'язану з профілактикою правопорушень, удосконалити механізм координації роботи із залучення до цього процесу громадськості;

створити систему профілактики правопорушень, спрямовану на соціальну адаптацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі, посилення боротьби з алкоголізмом, наркоманією, злочинністю та бездоглядністю неповнолітніх, іншими антисоціальними явищами;

удосконалити законодавство з питань профілактики правопорушень, усунення причин та запобігання виникненню умов, що сприяють їх учиненню;

підвищити рівень правової освіти населення та правового виховання молоді шляхом запровадження сучасних форм і методів профілактики, розроблення

інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм, спецкурсів, підготовки і видання підручників з питань профілактики правопорушень;

запобігти незаконному втручанню у роботу бюджетоутворюючих галузей економіки регіонів, кредитно-фінансової системи, зовнішньоекономічну діяльність. Покращити роботу з виявлення порушень, пов'язаних з розкраданням або нецільовим використанням коштів державного бюджету, незаконним використанням авторських прав і випуском контрафактної продукції, корупцією серед державних службовців та інших посадових і службових осіб;

удосконалити систему державного контролю за станом роботи із запобігання хабарництву і корупції, іншим зловживанням посадових і службових осіб та своєчасного виявлення;

підвищити оперативність реагування на вчинені правопорушення та їх виявлення шляхом удосконалення технічних засобів контролю за ситуацією в громадських місцях, створення відповідних систем накопичення та обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади;

стабілізувати криміногенну ситуацію в державі шляхом подолання правового нігілізму та запобігання криміналізації населення.

Результати анкетування

А н к е т а				
Запитання	судді	слідчі прокуратури	слідчі ОВС	всього
	%	%	%	%
1. Чи вважаєте Ви за необхідне прийняття ВР України Закону України “Про профілактику правопорушень”?				
так	95,2	53,0	76,9	77,0
немає потреби	4,8	47,0	23,1	23,0
2. Чи варто проводити спільні засідання працівників правоохоронних органів з метою вивчення й узагальнення результатів профілактичної діяльності?				
так	82,8	62,4	58,3	68,2
ні	4,6	19,6	23	15,5
достатньо діяльності координаційних комітетів	9,7	18	18,7	15,4
інше	2,9			0,9
3. Чи ефективним є функціонування окремих служб у структурі правоохоронних органів, які займаються аналітичною діяльністю?				
так	33,1	45,2	39,6	39,1
ні	45,5	38,4	53,9	47,7
інше	20,7	14,4	5,5	13,0
4. Чи в повному обсязі працівники правоохоронних органів використовують допомогу громадськості у розкритті та попередженні злочинів?				
так		9,6	4,4	4,5
в недостатньому обсязі	82,7	86,4	82,5	85,0
інше	16,5		12,1	10,3
5. Чи варто відновлювати діяльність громадських формувань по охороні громадського порядку?				
так	74,5	74,0	85,8	79,6
ні	24,8	19,2	13,2	18,9
інше		4,8		1,3
6. Чи виправдовує себе існуюча практика отримання інформації від громадян про вчинені злочини чи злочини на стадії готування...?				
так	46,9	67,2	72,6	63,4
ні	48,3	19,2	9,9	22,9
така практика не приносить ніякої користі		9,6	9,9	6,75
інше	4,1	4,8	3,3	4,0
7. Як на Вашу думку, має користь для профілактики правопорушень організація публікацій з питань боротьби зі злочинністю у ЗМІ?				
так	53,8	62,4	69,3	63,4
ні	5,5	9,6	14,3	10,3
незначну користь	34,5	19,2	15,4	22,9
інше	5,5	4,8		3,1
8. Чи впливає на зростання рівня злочинності пропаганда у телепередачах відвертих сцен насильства, “вільного статевого життя” тощо?				
безперечно	86,9	91,2	89,1	90,4
не впливає жодним чином	8,3	4,8	3,3	5,4
чужий (можна залишити поза увагою)	4,1		3,3	2,7
9. Чи виправданим буде впровадження конкретних заходів по обмеженню занадто частой появи у телепросторі такої продукції?				
матиме значний ефект	70,4	52,8	77	69,3
відбудуться малозначні зміни	20,7	33,6	14,3	22,0
позитивного результату це не принесе	8,3	9,6	7,7	8,5
10. Чи впливають на динаміку злочинності заходи по попередженню посягань на особистість через регулярне патрулювання... ?				
так	62,1	86,4	84,7	79,2
ні			5,5	2,2
недостатньому об'ємі	37,3	9,6	8,8	18,4
інше				

11. Як, на Вашу думку, організована згадана у п.10 діяльність?				
питання організації не викликає жодних претензій			15,4	6,3
дана діяльність здійснюється лише поверхнево	88,3	91,2	69,3	82,8
інше	11,0	4,8	14,3	10,8
12. Чи організовується з боку правоохоронних органів профілактична робота із особами, які раніше вчинили злочин?				
так			30,8	12,6
ні	45,5	38,4	17,6	32,8
організовується, але не задовольняє нагальних потреб	53,8	57,6	50,6	54,4
13. Як використовується працівниками правоохоронних органів аналіз слідчої та судової практики, узагальнення матеріалів...?				
тільки для "своїх"	16,7	14,4	20,9	18
сприяє при розслідуванні кримінальних справ		38,4	30,8	23,4
використовується поверхнево	57,9	43,2	47,3	50,4
інше	24,8			8,1
14. Чи приносить конкретні результати робота по узагальненню судами, ОВС, прокуратурою інформації про причини вчинення повторних злочинів...?				
так	34,5	48	61,6	49,9
ні	52,4	33,6	37,4	41,8
інше	12,4	14,4		8,1
15. Чи здійснюються працівниками правоохоронних органів заходи по підвищенню рівня правового виховання неповнолітніх?				
так, постійно		4,8	16,5	8,1
так, але не часто	42,8	67,2	59,4	57,1
ні, вони не приносять користі	26,2	14,4	19,8	20,7
інше	30,3	9,6	3,3	14
16. Чи проводиться працівниками правоохоронних органів регулярні рейди з метою виявлення неповнолітніх, схильних до алкоголізму...?				
так		16	28,6	16,2
ні	34,5	20,8	18,7	24,7
нерегулярно	51,0	59,2	51,7	54,5
інше	13,8			4,5
17. Яка ефективність застосування заходів щодо адміністративного нагляду працівниками правоохоронних органів за особами, які відбули покарання?				
значна	12,4	11,2	28,6	18,4
недостатня	78,6	84,8	70,4	78,3
інше	8,3			3,1
Підсумок				
	100	100	100	100

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аванесов Г.А.* Криминология и социальная профилактика. – М., 1980. – 220 с.
2. *Аванесов Г.А.* Криминология. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 500 с.
3. *Албул С.В.* Кримінальна віктимізація іноземців в Україні: соціальні і криминологічні аспекти // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2006. – №3. – С.82-88.
4. *Алексеев А.И.* Правовые основы профилактики преступлений органами внутренних дел: Лекция. – М.: Московская ВШ МВД СССР, 1980. – 148 с.
5. *Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2005 р.* (за даними судової статистики) // www.scourt.gov.ua/clients/vs.nst/
6. *Ахтирська Н.М., Войтович Є.М., Сергач О.І., Хряпінський П.В.* Злочинність в Запорізькій області за 2000 р.: Стан, динаміка та тенденції // www.ckrime-research.iatp.org.ua/library/crimes.htm
7. *Бафия Е.* Проблемы криминологии: диалектика криминогенной ситуации. – М.: Прогресс, 1978. – 149 с.
8. *Бабаев М.М.* Причины преступности и меры борьбы с ней. – М., 1974. – 162 с.
9. *Бесчастный В.М.* Нормативне закріплення організаційних відносин як основа реалізації правової політики у сфері боротьби зі злочинністю // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжнародної наукової конференції (17-18 листопада 2006 р.) – м. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – С.351-353.
10. *Берлач А.* Зовнішньоекономічна діяльність АПК в Україні: запобігання злочинності в цій сфері // Право України. – 1999. – №11. – с.55-57.
11. *Білецький В.* Удосконалення боротьби із злочинами у сфері зовнішньоекономічної діяльності // Право України. – 1997. – №9. – с.32-35.
12. *Білецький В.* Фіктивне підприємництво і економічна злочинність // Право України. – 1997. – №5. – с.34-36.
13. *Блувштейн Ю.Д.* Предупреждение преступлений. – Минск, 1980. – 319 с.

14. *Блувштейн Ю.Д., Зырин М.И., Романов В.В.* Профилактика преступлений. – Минск: Издательство “Университетское”, 1986. – 286 с.
15. *Бородин С.В.* Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы. – М.: Наука, 1990. – 245 с.
16. *Бугера О.І.* Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С.17.
17. *Вандышев А., Овчинский В.* Стратегия профилактики // Советская юстиция. – 1991. – №1. – С.21-24.
18. *Василинчук В.І.* Запобігання та розкриття злочинів підрозділами державної служби боротьби з економічною злочинністю // Наук. Вісник НАВСУ. – 2004. – №4. – С.102-109.
19. *Воронин Э.И., Воронин С.Э.* Деятельность следователя органов внутренних дел по раскрытию и предупреждению преступлений. – Хабаровск, 1992. – 180 с.
20. *Гаухман Л.Д.* Правовые основы предупреждения преступлений. – М., 1990. – 296 с.
21. *Гега П., Доля Л.* Криміногенна ситуація в Україні за роки її незалежності // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №12 (42). – С.82-92.
22. *Герцензон А.А.* Введение в советскую криминологию. – М.: Юридическая литература, 1965. – 388 с.
23. *Голина В.В.* Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений. – К.: УМКВО, 1989. – 69 с.
24. *Голина В.В.* Поняття і характеристика предмету спеціальної профілактики злочинів // Радянське право. – 1984. – №1. – С.54-57.
25. *Голина В.В.* Попередження злочинності. Лекція. – Харків, 1994. – 32 с.
26. *Голина В.В.* Работа органов внутренних дел и прокуратуры по предупреждению преступности: Учебн. пособие. – Харьков, 1981. – 210 с.
27. *Голованов В.Г.* Актуальные проблемы предупреждения правонарушений // Вестн. Белорус. ун-та. – Сер.2. – Минск, 1990. – №1. – С.15-18.

28. *Голоднюк М.Н., Зубкова В.И.* Предупреждение преступности. – М., 1990. – 112 с.
29. *Горбуза А.Д., Сибиряков С.Л.* Профилактическая работа следователя органов внутренних дел: Лекция. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1985. – 72 с.
30. *Даньшин И.Н.* Общетеоретические проблемы криминологии. – Х.: Прапор, 2005. – 224 с.
31. *Джуужа О., Мозоль А.* Міграційні процеси та злочинність в Україні: їх взаємодія // Право України. – 1998. – № 7. – С. 62-65.
32. *Джуужа О., Голосніченко Д., Чернявський С.* Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: криминологічний аналіз // Право України. – 2000. – №11. – с.43-45.
33. *Джуужа О.М., Василевич В.В., Кирилюк А.В.* Теоретичні проблеми сучасного погляду на розвиток криминології // mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/6text/6_17htm
34. *Джуужа О.М.* Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та криминологічної політики України // mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/11text/g11_20.htm
35. *Джуужа О.М., Мойсеєв Є.М., Василевич В.В.* Криминологія. Альбом схем (Загальна і Особлива частина): Навч. посібник / За заг. ред. О.М. Джуужи – К., 2000. – 360 с.
36. *Джуужа О.М., Орлов Ю.Ю.* Аналіз загальнодержавних комплексних заходів запобігання злочинності в Україні // Наук. вісник КНУВС. – 2006. – №3. – С.119-129.
37. *Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н.* О природе антиобщественных проступков и путях их предупреждения. – М.: Политиздат, 1982. – 284 с.
38. *Жалинский А.Э.* Социально-правовое мышление: проблемы борьбы с преступностью. – М.: Наука, 1989. – 189 с.
39. *Жалинский А.Э.* Специальное предупреждение преступлений в СССР. – Львов: Вища школа, 1976. – 193 с.

40. *Жалинский А.Э.* Условия профилактики преступлений. – М., 1978. – 133 с.
41. *Жалинский А.Э., Костицкий М.В.* Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. – Львов: Издательство ЛГУ, 1980. – 212 с.
42. *Жуков Н.М.* Предупредительная деятельность следователя по уголовному делу. – Саратов, 1990. – 180 с.
43. *Журавель В., Волобуев А.* Слідча профілактика: сучасний стан і шляхи вдосконалення // Вісн. Акад. прав. наук. – 2006. – №1. – С.155-164.
44. *Закалюк А.П.* Роль трудового коллектива в предупреждении правонарушений. – К.: Политиздат, 1973. – 119 с.
45. *Закалюк А.П.* Общественное воздействие и предупреждение правонарушений. – К.: Наукова думка, 1975. – 263 с.
46. *Закалюк А.П.* Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. – М.: Юридическая литература, 1986. – 144 с.
47. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн.1. – 424 с.
48. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн.2. – 712 с.
49. *Зарипов З.С.* Правовой механизм профилактики правонарушений. – Ташкент, 1990. – 79 с.
50. *Заросинський Ю., Рощина І.* Запобігання злочинам: деякі питання теорії і практики // Право України. – 2003. – №10. – С.78-81.
51. *Зеленецький В.С.* Общая теория борьбы с преступностью. – Харьков: Основа, 1994. – 321 с.
52. *Зеленецький В.С.* Предупреждение преступлений следователем. – Харьков: Вища школа, 1975. – 172 с.
53. *Зелінський А.Ф.* Кримінологія: курс лекцій. – Харків, 1996. – 259 с.
54. *Злочинність в Україні: Статистичний збірник.* – К., 1998. – 268 с.
55. *Злочинність у Полтавській області: стан та проблеми протидії* // www.mia.pl.ua/official/2004/2004_04/htm

56. *Зудин В.Ф.* Социальная профилактика преступлений. Криминологические и криминалистические проблемы. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1983. – 54 с.
57. *Игошев К.Е., Устинов В.С.* Введение в курс профилактики правонарушений. – Горький, 1977. – 93 с.
58. *Игошев К.Е., Шмаров И.В.* Социальные аспекты предупреждения правонарушений: (Проблема социального контроля). – М.: Юрид.лит., 1980. – 176 с.
59. *Инишаков С.М.* Криминология: Учебник. – М., 2000. – 388 с.
60. *Исмаилов И.А.* Преступность и уголовная политика / Актуальные проблемы организации борьбы с преступностью. – Баку, 1990. – С.55-59.
61. *Исмаилов И.А.* Проблемы предупреждения преступлений. – Баку, 1990. – 172 с.
62. *Каиржанов Е.И.* Понятие, структура и виды профилактики преступлений. – Караганда: ВШ МВД СССР, 1986. – 87 с.
63. *Карпец И.И.* Правовая наука и борьба с преступностью. – М.: Знание, 1967. – 212 с.
64. *Карпец И.И.* Преступность: иллюзии и реальность. – М.: Российское право, 1992. – 344 с.
65. *Кирилюк А.В., Джужа О.М.* Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність. Загальна частина. – К.: НВТ “Правник” – НАВСУ, 1997. – 264 с.
66. *Коваленко В.* Загальносоціальні умови профілактики злочинів в економічній сфері // Право України. – 2004. – №8. – С.12-17.
67. *Колб О.Г., Барчук А.І.* Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі. – Луцьк: Вежа, 2000. – 55 с.
68. *Колб О.Г., Журавська З.В.* Управлінський аспект профілактики злочинів // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст. – м. Івано-Франківськ. – 2006. – Вип. XVI. – С.168-173.
69. *Колб О.Г.* Про деякі правові та соціальні аспекти ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі // Право України. – 2001. – №8. – С.90-92.

70. *Комплексное* изучение системы воздействия на преступность (Методические и теоретические основы) / Под ред. П.П. Осипова – Ленинград.: Издательство ЛГУ, 1978. – 194 с.

71. *Концептуальні* проблеми української кримінології (до розроблення Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст.) // Право України. – 2001. – №9. – С.9-15.

72. *Король В.В.* Досудове провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 228 с.

73. *Косогов О.Г.,* Макушев П.В. Роль підрозділів міліції БНОН у системі попередження незаконного обігу наркотиків // Наук. Вісник Юрид. акад. МВС. – 2005. – №2. – С.23-27.

74. *Костицький М.В.* Злочин можна попередити . – К., 1989. – 48 с.

75. *Кримінальний* Кодекс України. – Відомості Верховної Ради України. – 29 червня 2001 р. – №25-26.

76. *Криміногенна* ситуація в Україні. – К., 1998. – 278 с.

77. *Криміногенна* ситуація в Україні у 2005 році // mvsinfo.gov.ua/official/2006/01/012406_1.html

78. *Кримінологія: курс лекцій* / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 294 с.

79. *Криминология. Общая часть: Учеб. для вузов* / Н.А. Беляев, И.В. Волгарева, Н.М. Кропачев и др.; Под ред. В.В. Орехова. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1992. – 211 с.

80. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини* / За ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків: Право, 2003. – 352 с.

81. *Криминология* / Под ред. А.И. Долговой. – М.: Норма-Инфра, 1997. – 779 с.

82. *Криминология* / Под ред. А.И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2005. – 912 с.

83. *Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій. У 2-х кн.* / Ю.В. Александров, А.П. Гаврилишин, О.М. Джужа та ін.; За ред. В. Г. Лихолоба – К., 1996. – Кн.1: Загальна частина. – 355 с.

84. *Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій. У 2-х кн.* / Ю.В. Александров, А.П. Гаврилишин, О.М. Джужа та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи – К.: НАВСУ, 2000. кн.2: Особлива частина. – 378 с.
85. *Кримінологія* / За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Прецедент, 2004. – 208 с.
86. *Кримінологія* / Н.Н. Кондрашов, Б.А. Коробейников, Н.Ф. Кузнецова. – М.: Юридическая литература, 1988. – 374 с.
87. *Кримінологія* / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995. – 512 с.
88. *Кримінологія: Учебник* / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. – 2-е изд. перераб. и доп. – М., 2000. – 564 с.
89. *Кримінологія: Учебник* / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. – 3-е изд. перераб. и доп. – М., Юристь, 2006. – 734 с.
90. *Кримінологія* / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М.: БЕК, 1998. – 553 с.
91. *Кримінологія* / Под ред. В.К. Звирбуля, В.В. Ключкова, Н.Ф. Кузнецовой – М.: Юрид. лит., 1979. – 304 с.
92. *Крупка Ю.М.* Попередження побутових злочинів. – К.: Т-во “Знання”, 1988. – 48 с.
93. *Кудрявцев В.Н.* Преступность и нравы переходного общества. – М.: Гардарики, 2002. – 278 с.
94. *Кудрявцев В.Н.* Стратегии борьбы с преступностью. – М.: ЮРИСТЪ, 2003. – 312 с.
95. *Курс кримінології: Підручник.* – У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн.1: Загальна частина. – 352 с.
96. *Курс кримінології: Підручник.* У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн.2: Особлива частина. – 480 с.
97. *Курс советской кримінологии. Предупреждение преступности* / Под ред. В.Н. Кудрявцева, И.И. Карпеца, Б.В. Коробейникова. – М.: Юридическая литература, 1986. – 352 с.

98. *Курс советской криминологии: Предмет, методология, преступность и ее причины, преступник* / Под ред. Т.В. Дашкова, В.Н. Кудрявцева, В.В. Панкратова – М.: Юрид. лит., 1985. – 416 с.

99. *Лекарь А.Г.* Профилактика преступлений. – М.: Юридическая литература, 1972. – 182 с.

100. *Лопушанский Ф.А.* Следственная профилактика преступлений: Опыт, проблемы, решения. – К.: Наукова думка, 1980. – 132 с.

101. *Литвак О.М.* Держава і злочинність: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.

102. *Литвак О.М.* Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 278 с.

103. *Литвак О.М.* Злочинність, її причини та профілактика. – К., 1997. – 274 с.

104. *Лунеев В.В.* Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М.: Норма, 1997. – 525 с.

105. *Люшиненко М.* Як зміцнити порядок у ВТУ: точка зору практика // Право України. – 1992. – №3. – С.33-35.

106. *Макушев П.В., Кондратенко Д.А.* Проблеми діяльності підрозділів кримінальної міліції у справах неповнолітніх у сучасних умовах // Наук. Вісник Юрид. акад. МВС. – 2005. – №4. – С.26-34.

107. *Марчук Ф.* Державний вплив на злочинність // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №10 (40). – С.68-73.

108. *Марцев А.И., Максимов С.В.* Общее предупреждение преступлений и его эффективность. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1989. – 166 с.

109. *Медицький І.Б.* Поняття і сутність індивідуальної профілактики злочинів // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст. – м. Івано-Франківськ. – 2002. – Вип. X. – С.168-173.

110. *Медицький І.Б.* Місце і роль профілактики злочинів в системі соціального контролю // Збірник матеріалів до лекцій по правовій тематиці для населення. – м. Івано-Франківськ. – Вип. 7. – 2002. – С.17-27.

111. *Медицький І.Б.* До питання попередження злочинних проявів у місцях позбавлення волі // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст. – м. Івано-Франківськ. – 2005. – Вип. XV. – С. 187-192.

112. *Медицький І.Б.* Кримінологічна (профілактична) політика незалежної України // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні: Матеріали Всеукраїнської міжвузівської наук. конф. молодих вчених та аспірантів (28 квітня 2006 р.) – м. Івано-Франківськ, – 2006. – С. 316-320.

113. *Медицький І.Б.* Концептуальні засади кримінологічної (профілактичної) політики // Матеріали науково-теоретичного семінару “Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності” (12-13 травня 2006 року). – м. Івано-Франківськ, – 2006. – С.61.

114. *Миндагулов А.Х.* Принципы организации профилактики преступлений // Сов. государство и право. – 1981. – №12. – С.23-26.

115. *Михайленко П.П.* Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України: (Статті, доповіді, рецензії): В 3-х томах. – К.: Генеза, 1999. – 944 с.

116. *Михайленко П.П., Гельфанд І.А.* Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступлений. – М.: Юрид.лит., 1964. – 203 с.

117. *Мінка Т.П., Мінка П.Я.* Протидія наркотизації населення органами внутрішніх справ // Наук. Вісн. Дніпропетр. ДУВС. – 2006. – №1. – С.321-325.

118. *Негодченко О.В., Москаль Г.Г.* Використання міжнародного досвіду боротьби з нелегальною міграцією в Україні // Наук. Вісник Юрид. акад. МВС. – 2005. – №4. – С.4-9.

119. *Огурцов Н.А., Маруков Ф.С.* Вопросы борьбы с преступностью в ИТК: Учебное пособие. – Рязань, 1978. – 72 с.

120. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. – М.: Рус. яз., 1970. – 816 с.

121. *Орбець К.М.* Спеціально-кримінологічне попередження злочинності в місцях позбавлення волі // Митна справа. – 2004. – №3(33). – С.55-60.

122. *Питання боротьби із злочинністю (Збірник статей).* – К.: Академія правових наук України. – Випуск №3. – 1999. – 226 с.

123. *Питання боротьби із злочинністю* (Збірник статей). – К.: Академія правових наук України. – Випуск №5. – 2001. – 264 с.
124. *Преступность и ее предупреждение* (Сборник статей) / Под ред. Н.П. Кена, М.Д. Шаргородского. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1971. – 224 с.
125. *Про державну програму боротьби із злочинністю*: Постанова Верховної Ради України від 25.06.93р. №3325-ХІІ // www.rada.gov.ua.
126. *Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки*: Указ Президента України від 25.12.00р. №1376 // Офіційний Вісник України. – 2001. – №52. – С.31-58.
127. *Про національну програму протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу на 1994-1997 роки*: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.93р. №1034 // www.rada.gov.ua.
128. *Про Програму боротьби із нелегальною міграцією на 1999-2000 роки*: Постанова Кабінету Міністрів від 27.02.99р. №273 // www.rada.gov.ua
129. *Про Концепцію Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки*: Розпорядження Кабінету Міністрів України 01.03.06р. N 116-р // www.rada.gov.ua
130. *Про Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007-2009 роки*: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.06р. N1767 // www.rada.gov.ua
131. *Рощина І.* Нове у законодавстві України і перспективи запобігання злочинності // *Право України.* – 2004. – №3. – С.60-63.
132. *Сафронов С.* Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ України // *Право України.* – 2002. – №2. – С.35-38.
133. *Семаков Г.С.* Кримінологія: курс лекцій. – К., МАУП, 1999. – 126 с.
134. *Сергиевский В., Орынбаев Р.* Проблемы профилактики преступлений. – Алма-Ата, 1991. – 221 с.
135. *Советский энциклопедический словарь.* – М., “Советская энциклопедия”, 1981. – 1600 с.

136. *Социальная профилактика правонарушений: советы, рекомендации.* / Под ред. Д.А. Каримова, М.М. Бабаева, А.Э. Жалинского. – М.: “Юридическая литература”, 1989. – 234 с.

137. *Социальный мониторинг “Инногенти”* – Исследовательский центр ЮНИСЕФ “Инногенти” (Флоренция), 2003. – 137 с.

138. *Статистичний щорічник України за 1991 рік.* – К.: “Техніка”, 1992. – 468 с.

139. *Статистичний щорічник України за 1992 рік.* – К.: “Техніка”, 1993. – 464 с.

140. *Статистичний щорічник України за 1993 рік.* – К.: “Техніка”, 1994. – 494 с.

141. *Статистичний щорічник України за 1994 рік.* – К.: “Техніка”, 1995. – 565 с.

142. *Статистичний щорічник України за 1995 рік.* – К.: “Техніка”, 1996. – 576 с.

143. *Статистичний щорічник України за 1996 рік.* – К.: “Українська енциклопедія”, 1997. – 618 с.

144. *Статистичний щорічник України за 1997 рік.* – К.: “Українська енциклопедія”, 1998. – 624 с.

145. *Статистичний щорічник України за 1998 рік.* – К.: “Техніка”, 1999. – 576 с.

146. *Статистичний щорічник України за 1999 рік.* – К.: “Техніка”, 2000. – 644 с.

147. *Статистичний щорічник України за 2000 рік.* – К.: “Техніка”, 2001. – 598 с.

148. *Статистичний щорічник України за 2001 рік.* – К.: “Техніка”, 2002. – 608 с.

149. *Статистичний щорічник України за 2002 рік.* – К.: “Консультант”, 2003. – 624 с.

150. *Статистичний щорічник України за 2003 рік.* – К.: “Консультант”, 2004. – 593 с.

151. *Статистичний довідник України за 2004 рік.* – К.: Видавництво “Консультант”, 2005. – 256 с.
152. *Статистичний бюлетень за 2005 р.* – К.: Держ. к-т статистики України, 2006. – 215 с.
153. *Статистичний бюлетень за 2006 р.* – К.: Держ. к-т статистики України, 2007. – 167 с.
154. *Статистичний бюлетень за січень 2007 р.* – К.: Держ. к-т статистики України, 2007. – №2. – 173 с.
155. *Статистичний бюлетень за січень-травень 2007 р.* – К.: Держ. к-т статистики України, 2007. – 105 с.
156. *Теоретические основы предупреждения преступности /* Под ред. В.К. Звирбуля, В.В. Ключкова, Г.М. Миньковского. – М.: Юридическая литература, 1977. – 256 с.
157. *Травис Дж.* Международные стратегии предупреждения преступности в обществах переходного периода: проблемы и перспективы // *Право и политика.* – 2001. – №2. – с.8-11.
158. *Тузов А.П.* Профілактика правопорушень серед молоді. – К.: Політвидав, 1978. – 63 с.
159. *Устинов В.С.* Методы предварительного воздействия на преступников. – Горький, 1989. – 66 с.
160. *Филимонов О.В.* Индивидуальная профилактика преступлений. – Томск, 1985. – 158 с.
161. *Филимонов О.В.* Профилактика преступлений и социальный контроль // *Правовые вопросы борьбы с преступностью на современном этапе.* – Томск, 1989 – С.38-41.
162. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
163. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика України. Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Київський Національний університет внутрішніх справ. – К., 2005. – С.35.

164. *Фріс П.Л.* Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
165. *Хараберюш О.І.* Особливості взаємодії правоохоронних органів щодо протидії злочинам у сфері нелегальної міграції // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжнародної наукової конференції (17-18 листопада 2006 р.) – м. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – С.336-338.
166. ЦДАВО України, Ф. 1012, оп.2, спр. 241, с.35.
167. ЦДАВО України, Ф. 1314, оп.4, спр. 439, с.65-70.
168. ЦДАВО України, Ф. 2323, оп.7, спр. 456, с.24-28.
169. ЦДАВО України, Ф. 1220, оп.2, спр. 287, с.51-57.
170. ЦДАВО України, Ф. 1459, оп.8, спр. 512, с.41-44.
171. ЦДАВО України, Ф. 1871, оп.1, спр. 667, с.101-108.
172. ЦДАВО України, Ф. 1017, оп.2, спр. 184, с.76-82.
173. *Шакун В.І.* Суспільство і злочинність. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.
174. *Шестаков Д.А., Бурлаков В.Н.* Специальная профилактика преступлений: проблемы и перспективы // Вестн. Ленингр. ун-та. – Сер.6. – Л., 1990. – Вып.4. – С.21-23.
175. *Шнайдер Г.Й.* Криминология. – М.: Универс, 1994. – 504 с.
176. *Щедрин Н.В.* Основы общей теории предупреждения преступности. Учебное пособие. – Красноярск, 1999. – 142 с.
177. *Черепенко О.О.* Сучасний стан і тенденції розвитку злочинності неповнолітніх // Науковий вісник ДДУВС. – 2006. – №1. – С.324-329.
178. *Юхно А.О.* Правові і практичні засади організації запобігання і протидії корупції і організованій злочинності в Україні // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – №4-2. – С.24-28.
179. mvsinfo.gov.ua/official/2006/01/012406_1.html
180. www.scnm.gov.ua